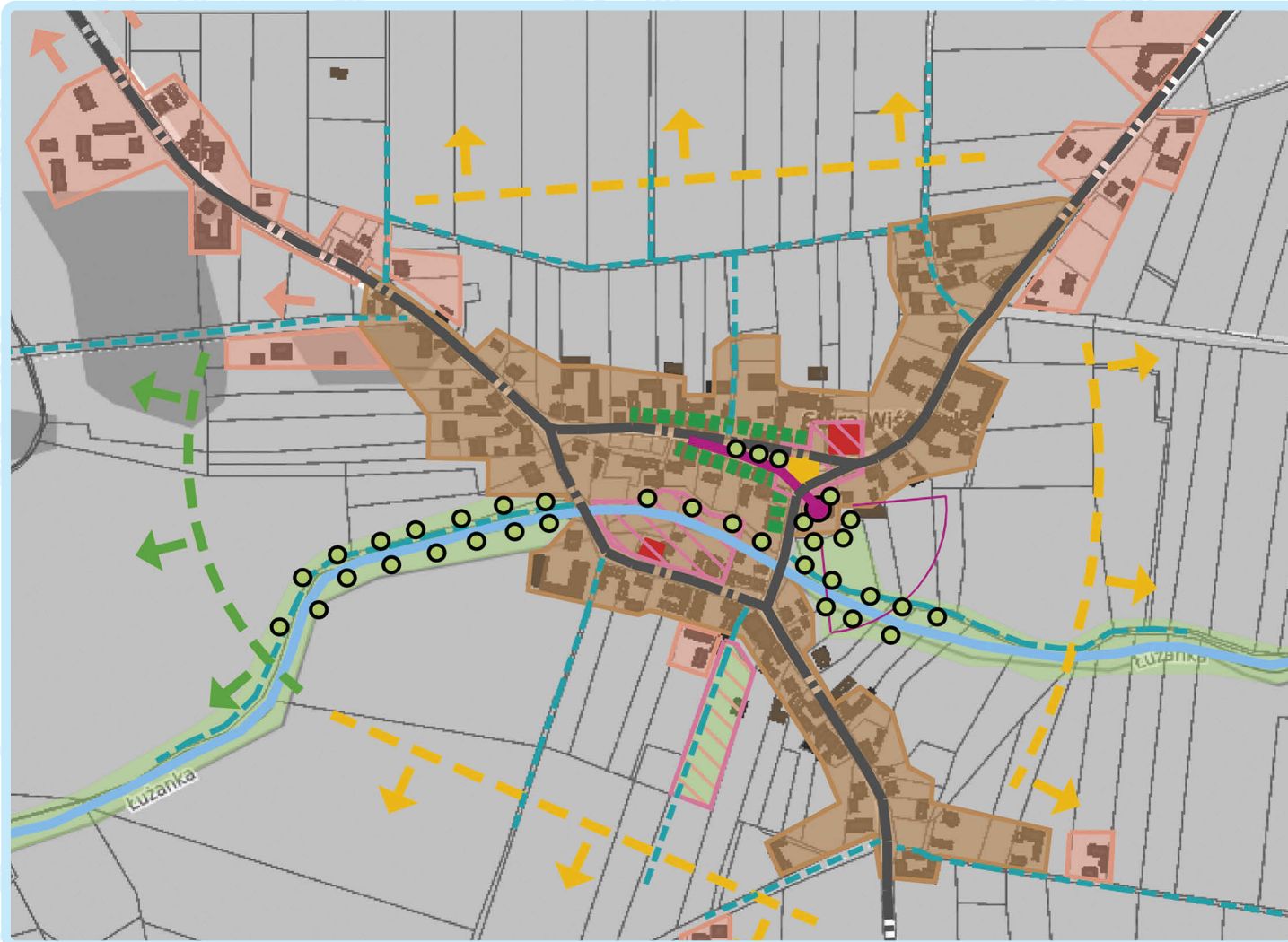

Przestrzenny rozwój obszarów wiejskich Zasady kształtowania przestrzeni wsi wielkopolskich

Sylwia Staszewska

UNIA EUROPEJSKA

Krajowa Sieć
Obszarów Wiejskich

SAMORZĄD WOJEWÓDZTWA
WIELKOPÓLSKIEGO

Program
Rozwoju
Obszarów
Wiejskich
na lata 2014-2020

„Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie”

Sylwia Staszewska

Przestrzenny rozwój obszarów wiejskich

**Zasady kształtowania
przestrzeni wsi wielkopolskich**

Seria
Ekspertyzy i Raporty
Instytutu Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Tom 3

Sylwia Staszewska

Przestrzenny rozwój obszarów wiejskich

**Zasady kształtowania
przestrzeni wsi wielkopolskich**

Poznań 2018

Publikacja realizowana w ramach projektu „Urbanistyczny i planistyczny rozwój obszarów wiejskich – zasady prawidłowego kształtowania przestrzeni wsi wielkopolskiej (projekt pilotażowy)”. Współfinansowana jest ze środków Unii Europejskiej w ramach Schematu II Pomocy Technicznej „Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich” Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020. Instytucja Zarządzająca Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 – Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich: wdraża inicjatywy na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, podnosi jakość wdrażania PROW, informuje o polityce rozwoju obszarów wiejskich i możliwościach finansowania, wspiera innowacje w rolnictwie, produkcji żywności, leśnictwie i na obszarach wiejskich, aktywizuje mieszkańców wsi na rzecz podejmowania inicjatyw w zakresie rozwoju obszarów wiejskich, w tym kreowania miejsc pracy na terenach wiejskich.

Portal internetowy: ksow.pl

Chętnych zapraszamy do zarejestrowania się jako Partner KSOW.

Współpraca:

mgr inż. arch. Piotr Staszewski (fotografie i rysunki)

mgr inż. Michał Micek (autor części pt. „Wiejskie przestrzenie publiczne”)

Wydawca:

Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Recenzenci:

Prof. UŁ dr hab. Marcin Wójcik

Prof. UAM dr hab. Paweł Churski

Cytowanie:

Staszewska S., 2018. Przestrzenny rozwój obszarów wiejskich. Zasady kształtowania przestrzeni wsi wielkopolskiej. Ekspertyzy i Raporty IGSEiGP UAM, t. 3. Poznań.

Micek M., 2018. Wiejskie przestrzenie publiczne. W: S. Staszewska, Przestrzenny rozwój obszarów wiejskich. Ekspertyzy i Raporty IGSEiGP, t. 3. Poznań, s. 24–27.

Copyright © Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej
UAM w Poznaniu, Poznań 2018

ISBN 978-83-7986-205-4

Projekt i przygotowanie do druku:

Bogucki Wydawnictwo Naukowe

ul. Górna Wilda 90, 61-576 Poznań

biuro@bogucki.com.pl

Grafika na okładce: Stara Wiśniewka, gmina Zakrzewo (aut. Piotr Staszewski)

Druk: Uni-druk

Spis treści

1. Wprowadzenie	7
1.1. Zarys problemu	7
1.2. Cel, główne założenia i idea pracy	7
1.3. Ruralistyka, urbanistyka, planowanie przestrzenne – uzasadnienie wyboru problematyki	8
1.4. Zakres terytorialny i czasowy	9
1.5. Metoda pracy	9
2. Kształtowanie wsi województwa wielkopolskiego – czynniki i efekty . .	11
2.1. Uwarunkowania rozwoju wielkopolskich wsi – czynniki inicjujące i warunkujące proces zmian	11
2.2. Kształtowanie krajobrazu wsi wielkopolskiej – trendy architektoniczne i urbanistyczne	15
2.3. Społeczno-aktywizujące metody wsparcia procesu odnowy wsi . .	17
2.3.1. Rodzaje metod wspierających proces odnowy wsi	18
2.4. Antropogeniczne materialne składowe wiejskiej przestrzeni	22
2.5. Wiejskie przestrzenie publiczne	24
3. Przestrzenne przeobrażenia badanych wsi	28
3.1. Procedura badawcza	28
3.2. Miejscowości oceniane w projekcie	31
3.3. Cechy wsi w ujęciu Karty Oceny Miejscowości (KOM)	34
3.3.1. Ład przestrzenny	34
3.3.2. Obiekty historyczne i ważne kulturowo	36
3.3.3. Zabudowa i posesje	43
3.3.4. Przestrzeń publiczna i jej wyposażenie	48
3.3.5. Elementy przyrodnicze, krajobrazowe, obszary i typy zieleni wewnątrz miejscowości	48
3.3.6. Jakość otoczenia i powiązanie z otoczeniem	48
3.3.7. Układ urbanistyczno-planistyczny	53
4. Zasady kształtowania wielkopolskich wsi – studium przypadku	64
5. Podsumowanie	70
Literatura	73

1. Wprowadzenie

1.1. Zarys problemu

Wiejskie jednostki osadnicze są zróżnicowane pod względem wielkości, kształtów siedlisk, układów pól, stopnia skupienia. Jest to spowodowane przede wszystkim urozmaiceniem środowiska geograficznego oraz wielowiekową ewolucją życia społeczno-gospodarczego i form osadniczych. Zmiany przestrzennych układów wsi następowały wskutek nakładania się nowych form na nowym korzeniu. Współczesne plany osiedli wiejskich to pochodzące z różnych okresów układy morfologiczne mniej lub bardziej przeobrażone. Zbyt wielkie urozmaicenie ma jednak charakter pozorny, bowiem formy i układ zabudowy wsi wielkopolskich sprowadza się z reguły do kilku modeli przestrzennych, charakterystycznych dla okresu ich powstania. Mamy do czynienia na obszarze województwa z dość regularnym układem gruntów, planowym układem zagród i najczęściej z dużymi wsiami. Obecnie dominują tu wsie typu ulicowego i wielodrożnice.

Na terenie województwa wielkopolskiego znajduje się obecnie 4348 wsi, z czego 2284 przynależą do gmin wiejskich, a reszta do gmin miejsko-wiejskich. W przeciągu ostatnich dwudziestu lat zmiany w strukturze funkcjonalnej i krajobrazowej wiejskich jednostek osadniczych spowodowane były: przemieszczeniem znacznej części zasobów pracy w rolnictwie do sektora prywatnego (związanego z rozwijającym się rynkiem pracy poza rolnictwem), dynamicznym rozwojem motoryzacji (sprzyjającym przenoszeniu się mieszkańców miast na tereny wiejskie położone w strefach podmiejskich średnich i dużych miast), a także wzrostem mobilności ludności wiejskiej w poszukiwaniu satysfakcjonującej pracy bez konieczności emigracji do miasta. Proces zmian

w strukturze przestrzennej jednostek wiejskich jest zjawiskiem trwałym i uwidacznia się: we wzroście udziału budownictwa jednorodzinnych osób niezwiązanych bądź luźno związanych z rolnictwem, w rozwoju sektora usług dla rolnictwa i dla mieszkańców oraz w rozbudowie dróg i systemów infrastruktury technicznej (np. stacje bazowe telefonii komórkowej). Ów proces jest efektem rozwoju wielofunkcyjnego w Polsce, zmian w kierunkach produkcji rolnej, a także przeobrażeń w strukturze gospodarstw.

Najważniejszym problemem przestrzennym wsi w województwie wielkopolskim jest niekontrolowane rozproszenie zabudowy. Jeśli proces ten nie zostanie zahamowany, wówczas mogą pojawić się problemy związane z dostępem do usług i ponadlokalnych rynków pracy, może być utrudniony dowóz usług (pogotowie, straż pożarna, sprzęt AGD, rolniczy), a także wywóz towarów, wzrosną koszty budowy sieci dróg i infrastruktury technicznej oraz koszty eksploatacji tych systemów. Zbyt rozproszona zabudowa może zagrozić nieodnawialnym zasobom wód, obniżyć atrakcyjność krajobrazu, często decydującą o rozwoju danej miejscowości i o wartości nieruchomości.

1.2. Cel, główne założenia i idea pracy

Przestrzeń wsi wielkopolskiej obarczona jest przekształceniami wynikającymi z uwarunkowań historycznych, społecznych, ekonomicznych, środowiskowych i przestrzennych. Ponieważ spełnia ona trzy podstawowe funkcje – jako przestrzeń gospodarcza, życiowa i służąca odpoczynkowi – należy ją odpowiednio gospodarować. Istotne są posiadane przez wieś zasoby kultury materialnej, zachowanie ciągłości historii danej miejscowości i wzmacnianie

tożsamości kulturowej, dbać należy o tradycje w zakresie budownictwa regionalnego, zagospodarowania przestrzennego, otaczającego krajobrazu. Niestety przestrzeń wsi wielkopolskich ulega negatywnym przeobrażeniom, zmienia się intensywność zagospodarowania, architektura budynków, wprowadzane są „obce” formy zieleni, pojawia się wiele miejsc dysfunkcyjnych wymagających rewitalizacji. Celem niniejszej publikacji jest upowszechnienie dobrych praktyk mających wpływ na rozwój obszarów wiejskich uwzględniający ich ekonomiczny, społeczny i środowiskowy potencjał.

Cel pracy wynika z potrzeb zgłaszanych przez samorządy lokalne gmin województwa wielkopolskiego oraz z obserwacji poczynionych przez Departament Rolnictwa i Rozwoju Wsi działający w ramach Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego, a także założeń programu Wielkopolska Odnowa Wsi 2013–2020 realizowanego przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego. Opracowanie ma charakter pracy naukowo-wdrożeniowej i zostało wykonane przez pracowników Instytutu Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu jako instytucję merytorycznie wspierającą praktyczne działania administracji samorządowej.

Zadaniem projektu była identyfikacja przestrzennego potencjału wsi wielkopolskiej, wyrażającego się w układzie ruralistycznym miejscowości, sposobie zabudowy, użytkowaniu i funkcjach terenów budowlanych, infrastrukturze technicznej, w istniejącej zieleni oraz elementach małej architektury. Zwrócono uwagę na występowanie ładu przestrzennego, na rozwiązania architektoniczne, na społeczny wymiar przestrzeni publicznych. Dokonano więc oceny prawidłowości sposobu zabudowy i zagospodarowania w oparciu o wiedzę teoretyczną i czynniki lokalne, a następnie określono zbiór właściwych rozwiązań architektonicznych i przestrzenno-funkcjonalnych. Zebrane wnioski pozwoliły na ustalenie jedynie głównych nurtów urbanistycznego rozwoju wybranych sołectw. Konieczna jest dogłębna analiza specyfiki rozwoju większej liczby miejscowości z terenu województwa, zwłaszcza zmian wywołanych czynnikami miejscowymi, gdyż to pomoże określić specyfikę rozwoju całego regionu. Uznano, że analiza 10 wsi stanowić będzie projekt pilotażowy, który pozwoli na rozeznanie charakteru problemu badawczego, da możliwość wyboru narzędzi i metody

badania, określi potrzebę ingerencji w struktury wsi oraz umożliwi ustalenie wielkości zapotrzebowania na wiedzę ze strony władz lokalnych i mieszkańców. Pracę uzupełniono o zagadnienia prezentujące ogólne uwarunkowania rozwoju wielkopolskich wsi. Omówiono czynniki rozwoju oraz trendy architektoniczne i urbanistyczne wpływające na krajobraz wiejskiej przestrzeni. To podstawa zmian w wyglądzie i zagospodarowaniu omawianych ośrodków. Nie zawsze współgrają one z potrzebami i wymaganiami mieszkańców. Często dochodzi też do konfliktów wynikających z sąsiedztwa funkcji, relacji pomiędzy terenami mieszkaniowymi i aktywności gospodarczych. Widoczne stają się w strukturze miejscowości obszary wymagające przekształceń funkcjonalnych, poprawy organizacji czy bezpieczeństwa. Dlatego omówiono ogólnie przyjęte metody wsparcia w procesie odnowy wsi (zarówno organizacyjnego, jak i społecznego) dla rozeznania możliwości ich wykorzystania w warunkach lokalnych. Uzupełnieniem są rozmyślenia nad składowymi wiejskiej przestrzeni, których harmonia zależy od specyfiki miejsca, sposobu zarządzania przez władze lokalne oraz od zaangażowania społeczności lokalnej w proces projektowy. W wyniku decyzji administracyjnych i aktywności mieszkańców powstają w sołectwach przestrzenie publiczne. Ich rola w procesie wewnętrznej integracji i wpływ na wielkość aktywności pozadomowych wymusza podjęcie również tego tematu. Istota tworzenia przestrzeni publicznych i sposób ich zagospodarowania wymaga wiedzy na temat zasad ich kształtowania.

Niniejszą pracę podzielono zatem na dwie części: merytoryczną i empiryczną. Pierwsza stanowi kompendium wiedzy z zakresu podstaw rozwoju wsi wielkopolskich, druga prezentuje wyniki badań dotyczących urbanistycznych i planistycznych przekształceń 10 wsi zlokalizowanych na terenie omawianego województwa.

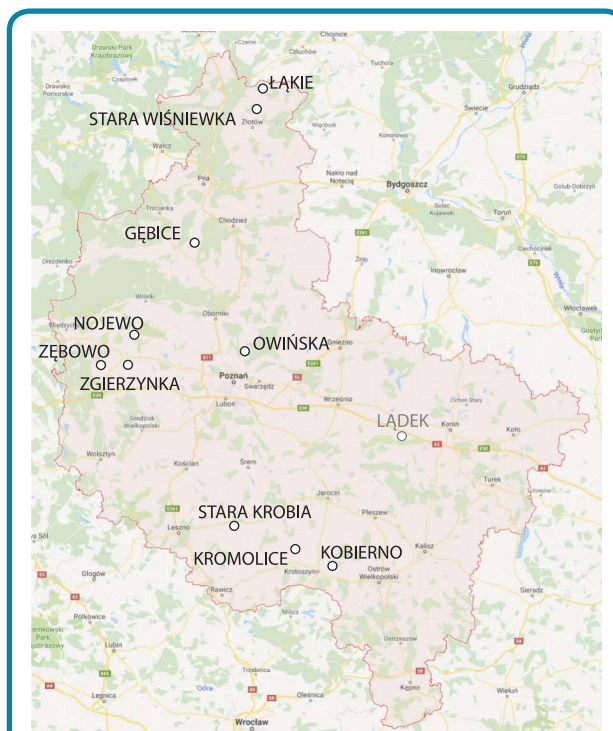
1.3. Ruralistyka, urbanistyka, planowanie przestrzenne – uzasadnienie wyboru problematyki

Choć obszarem poznawczym są jednostki wiejskie, to celowo przedmiotem badań nie są ruralistyczne wartości analizowanych jednostek, lecz urbanistyczne

i planistyczne. Ruralistyka to nauka o planowaniu i budowie obszarów wiejskich w ujęciu kształtowania form osadniczych. Dotyczy ona planowania i zabudowy wsi, rozpatruje zależności funkcjonalne pomiędzy osadami a terenami upraw rolnych, bada stosunki pomiędzy wsią a miastem, obejmuje zagadnienia związane z planowaniem wsi i projektowaniem budynków i budowli wiejskich (Wiśniewska 2007). Urbanistyka natomiast to obecnie nadawanie wzoru, praca nad układem, wyglądem, funkcjonalnością miast i także osiedli wiejskich. To również działalność, która ma na celu minimalizację konfliktów architektonicznych i ochronę środowiska przyrodniczego i kulturowego. Zajmuje się analizą struktur, by potem można było poprawnie planować i budować osiedla ludzkie. Jest to także sztuka zagospodarowywania terenów zgodnie z ich przeznaczeniem. To aranżacja i projektowanie budynków, proces nadawania im form, kształtu i charakteru, to kształtowanie przestrzeni publicznej, systemów transportu i usług. Ważne jest tworzenie połączeń pomiędzy ludźmi a miejscami, pięknymi, z tożsamością (Zuziak 2008). Ponieważ celem projektu była nie tylko analiza ruralistyczna miejscowości, ale aranżacja i zaprojektowanie wnętrza i budynków, przeciwdziałanie powstającym konfliktom przestrzennym poprzez nowe propozycje rozwiązań architektonicznych i przestrzennych, w pracy zastosowano urbanistyczny charakter przemian wsi. Kontekst planistyczny natomiast obejmuje zagadnienia związane z polityką przestrzenną wybranych miejscowości. W empirycznej części pracy zaprezentowano planistyczny kontekst działań, które można przełożyć na ustalenia w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego czy ustaleniach studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego.

1.4. Zakres terytorialny i czasowy

Niniejsze opracowanie jest efektem pracy w okresie sierpień–październik 2018 r. na terenie 10 wsi województwa wielkopolskiego, tj.: Zębowo (gmina Lwówek), Zgierzynka (Lwówek), Stara Wiśniewka (Zakrzewo), Łąkie (Lipka), Kobierno (Krotoszyn), Kromolice (Pogorzela), Nojewo (Pniewy), Stara Krobia (Krobia), Gębice (Czarnków), Owińska (Czerwonak) (ryc. 1). Liczba miejscowości ustalona została w warunkach projektu „Urbanistyczny i planistyczny rozwój obszarów wiejskich – zasady prawidłowego

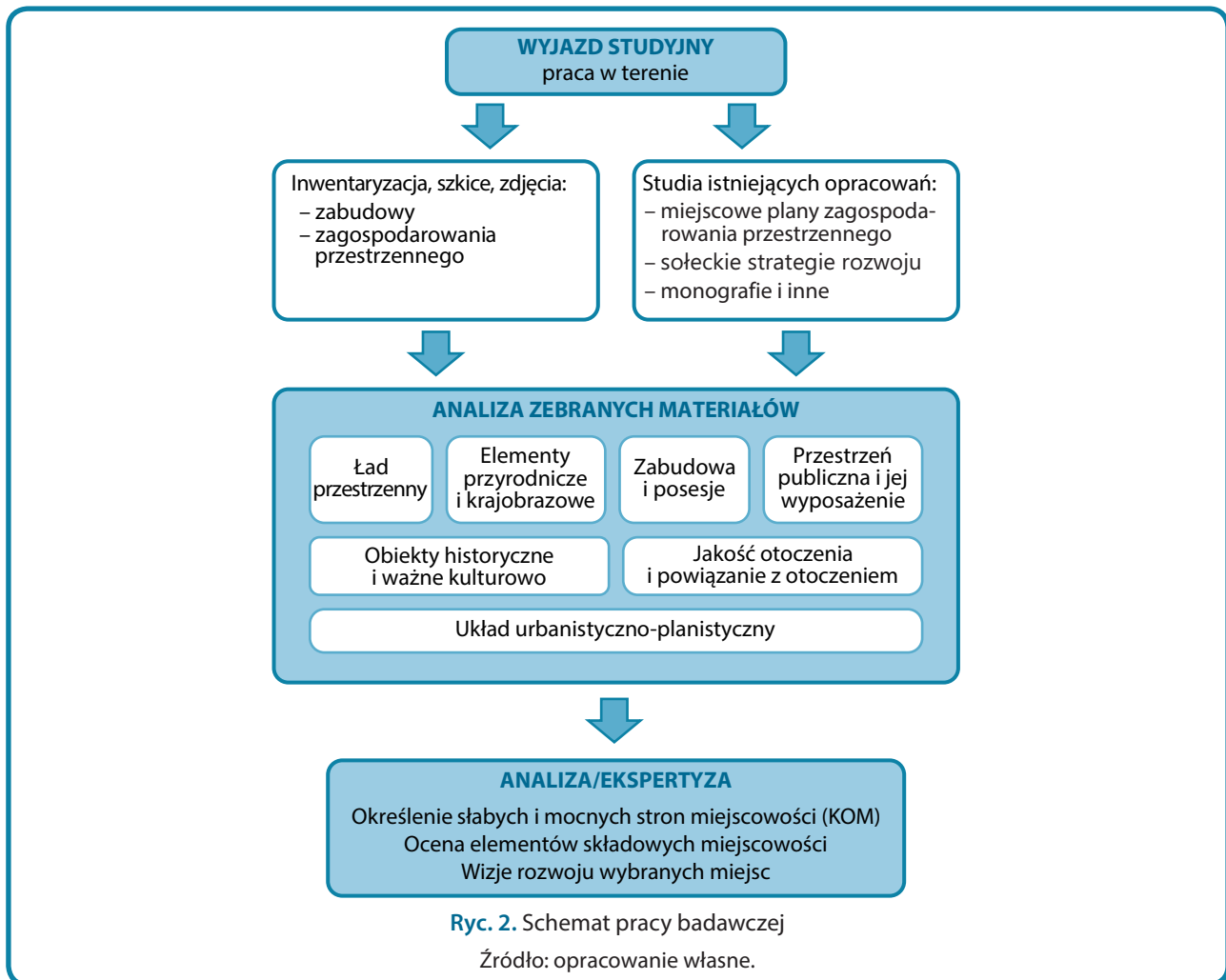
Ryc. 1. Lokalizacja wsi ujętych w badaniu na tle województwa wielkopolskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://www.google.pl/maps/>.

kształtowania przestrzeni wsi wielkopolskiej (projekt pilotażowy)” współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Schematu II Pomocy Technicznej „Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich”, Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020. Instytucją Zarządzającą Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 był Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Wybrano wsie z części północnej, wschodniej, południowej i zachodniej omawianego terenu, by nie tylko zbadać ich strukturę, ale sprawdzić, czy występują jakieś prawidłowości w ich rozwoju, które mają związek z lokalizacją. W zestawieniu tym nie ujęto wyników jednej zbadanej wsi (Łądek), gdyż oględziny ukazały miejski charakter tej miejscowości (teren bardzo zurbanizowany, bardzo nieliczne występujące wiejskie formy zagospodarowania). Wnioski na ten temat sformułowano w podsumowaniu niniejszej pracy.

1.5. Metoda pracy

Ze względu na problematykę pracy badania prowadzono w kilku etapach. Skorzystano z doświadczeń

współpracy z władzami lokalnymi gmin biorących udział w programie Wielkopolskiej Odnowy Wsi. Dokonano analizy formy i zakresu działań zrealizowanych już projektów, w których oceniono potencjał miejscowości w dziedzinie zabudowy i zagospodarowania. Równolegle prowadzono działania zmierzające do opracowania metody pozwalającej na prawidłową i wnikliwą ocenę potencjału urbanistycznego i planistycznego badanych miejscowości. Z grupy różnych metod architektoniczno-urbanistycznych do realizacji zadania wybrano narzędzie wykorzystane w projekcie Sieci Najciekawszych Wsi. Projekt ten był realizowany przy wsparciu środków Unii Europejskiej w różnych okresach jego finansowania: w 2014 r. w ramach projektu koordynowanego przez FAPA Tworzenie Sieci Najciekawszych Wsi (nr projektu 93/KSOW/PN-U/2014); w 2015 r.

w ramach projektu realizowanego przez wojewodę opolskiego zgodnie z zasadami Schematu III Pomocy Technicznej Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 opracowany na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego; w 2015 r. w ramach realizacji operacji ujętej w planie operacyjnym Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 pt. „Szkolenie i doradztwo na rzecz opracowania planu działania sieci najciekawszych wsi dla 40 miejscowości” (nr projektu KSOW/K1/8/2015). W trakcie realizacji projektu Sieci Najciekawszych Wsi skorzystano z Karty Oceny Miejscowości (KOM), która porządkuje zdobyte informacje oraz kwantyfikuje problemy przestrzennego rozwoju wsi, występującego tam ładu przestrzennego, dostępności przestrzeni publicznych, jakości i bliskości elementów przyrodniczych.

2. Kształtowanie wsi województwa wielkopolskiego – czynniki i efekty

2.1. Uwarunkowania rozwoju wielkopolskich wsi – czynniki inicjujące i warunkujące proces zmian

Czynniki rozwoju wsi to zespół cech, stanów i zjawisk o charakterze przestrzennym, gospodarczym, społecznym, historycznym, kulturowym, prawnym, administracyjnym oraz przyrodniczym, mający istotny wpływ na zakres, formę i tempo zmian w zagospodarowaniu jednostek wiejskich.

Przez pojęcie czynników rozumie się także uwarunkowania, a więc warunki wyznaczające (warunki konieczne) lub umożliwiające (warunki wystarczające) zaistnienie określonego zjawiska, stanu rzeczy, stosunku, cechy itp. albo też zwiększające jego prawdopodobieństwo (warunek sprzyjający). Często przez pojęcie warunku rozumie się przyczynę, a więc sprawczy i pierwszy człon związku przyczynowo-skutkowego. W niniejszej pracy analizę czynników ujęto w dwóch zbiorach: jako czynniki zewnętrzne (pozamiejskowe, ogólne), tu inicjujące proces zmian wsi wielkopolskich, oraz jako czynniki wewnętrzne (miejskowe, lokalne) warunkujące przebieg i kierunki rozwoju miejscowości omawianego obszaru. Omówione poniżej zagadnienia odnoszą się wyłącznie do przekształceń przestrzennych wsi. Do czynników inicjujących zaliczono: system gospodarki przestrzennej, obowiązujące przepisy prawa oraz przemiany gospodarcze, natomiast do czynników warunkujących proces zmian: zasoby środowiska przyrodniczego, zarządzanie strategiczne, finansowanie przedsięwzięć związanych z przestrzennym rozwojem

jednostek. Treści tych zbiorów usystematyzowano następnie według charakteru czynników.

Obecny system gospodarki przestrzennej w Polsce, działający zgodnie z przepisami prawa, utrudnia prowadzenie polityki przestrzennej w jednostkach wiejskich. Niespójne prawo, ciągłe poszukiwanie przez samorządy środków finansowych, zahamowanie rozwoju metodologii planowania i warsztatu planistycznego, ułomność rynku nieruchomości powodują, że w procesie zarządzania w jednostkach samorządu terytorialnego dochodzi do wielu problemów przestrzennych i społecznych. Wskutek tego pojawił się na ich terenach: nieład architektoniczny i przestrzenny, szybko narastająca dewastacja zasobów dziedzictwa kultury materialnej i środowiska przyrodniczego, utrwalanie niekorzystnych podziałów własnościowych gruntów budowlanych w obszarach zurbanizowanych, spekulacja gruntami i nieefektywne wykorzystywanie terenów, niekontrolowane zabudowywanie wzdłuż głównych dróg, nienadążanie z realizacją infrastruktury technicznej za rozwojem zabudowy, pogłębianie się polaryzacji społecznej i przestrzennej, wyludnianie się wsi, braki w wyposażeniu terenów w infrastrukturę techniczną, pogarszanie się dostępności do infrastruktury społecznej (Staszewska 2013).

Obowiązujące przepisy prawne, formułujące zasady kształtowania przestrzeni wsi (tj. ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym¹) nie pozwalają na realizację procesu planowania. Brakuje ustaleń dotyczących

¹ Dz.U. z 2003 r. nr 80, poz. 717, z późn. zm.

przygotowania terenu pod planowane zagospodarowanie, poczynając od scalenia i powtórnego podziału terenów prywatnych, poprzez prawo pierwokupu gminy, aż do dzierżawy nieruchomości i tworzenia gminnych zasobów gruntów. Brakuje określenia zasad i procedur stosowania partnerstwa publiczno-prywatnego, nie są sprecyzowane instrumenty finansowania inwestycji w gminie (podatki, pożyczki, subwencje udzielane przez gminę). Brakuje też sprawnego nadzoru urbanistycznego na każdym etapie procesu inwestycyjnego. Polskie władze gminne nie mają także obowiązku uzbrajania terenu pod zabudowę (uruchamianego procedurą planistyczną). Rady gminy nie precyzują wysokości opłat adiacenckich, zasad współdziałania sektora prywatnego, rekompensat ekologicznych od inwestorów z tytułu ochrony środowiska i ochrony przyrody. Ponadto polskie prawo planistyczno-decyzyjne nie ustala zasad prowadzenia polityki terenowej (Ossowicz, Zipser 2006). Gmina powinna prowadzić aktywne działania mające na celu kształtowanie podaży terenów na różne rodzaje użytkowania, ustalone w planach zagospodarowania przestrzennego, przepisy prawne niestety uniemożliwiają czynności tego typu.

Również przemiany gospodarcze mają wpływ na przestrzenną formę osiedli wiejskich. Związane z migracjami oddziałują one na rozwój funkcji mieszkaniowej i usługowej. W strukturze gmin wiejskich pojawiły się obszary inwestycyjne, zlokalizowane najczęściej wzdłuż głównego układu transportowego. Powstały też obszary osiedli mieszkaniowych, oddalone nierzadko od centrum wsi, połączone z istniejącą strukturą jedynie siecią ulic podstawowych i umiejscawiane w pobliżu większych kompleksów zieleni. Na wsi nowa działalność gospodarcza często nie harmonizuje z istniejącą aktywnością ekonomiczną ani z mieszkalnictwem. Władze gminy czasem nawet „faworyzują” pojawiających się przedsiębiorców (zwłaszcza dużych firm), spełniając ich warunki kosztem mieszkańców.

Do czynników warunkujących proces zmian w wielkopolskich wsiach należą natomiast zasoby środowiska przyrodniczego, a zwłaszcza: warunki klimatyczne i aerosanitarnie, zasoby wodne, zasoby glebowe oraz wieloprzestrzenne formy ochrony przyrody. Warunki klimatyczne mają znaczący wpływ na zróżnicowanie warunków zamieszkania na obszarach wiejskich, różnorodna jest bowiem wilgotność powietrza, temperatura powietrza, ciśnienie

atmosferyczne oraz prędkość wiatru. Warunki naturalne, tj. rzeźba terenu, klimat i warunki glebowe, decydują o doborze gruntów pod zabudowę mieszkaniową, wpływają zatem na kierunek, wielkość i intensywność zagospodarowania danego obszaru. Rzeźba terenu, a raczej znaczne jego rozróżnienie, daje możliwość lepszego komponowania budynków niż na płaskim terenie, umożliwia ciekawe kształtowanie wnętrza osiedlowych i interesujące wiązania ukształtowania powierzchni z zielenią. Urozmaicony układ terenu wzbogaca efekt przestrzenny zabudowy, utrudnia jednak prowadzenie ulic, uzbrojenie w infrastrukturę itp. Bardzo duży wpływ na kształt i formę jednostek wiejskich mają również zasoby wód powierzchniowych i podziemnych. Ich ilość i jakość warunkuje zaopatrzenie obszaru w wodę pitną dobrej jakości oraz podejmowanie wszelkiej działalności produkcyjnej i usługowej (Fagiewicz 2010). To ma swoje odzwierciedlenie w zagospodarowaniu obszaru, w funkcjach czy w intensywności zabudowy. Ponadto są zasobem istotnym dla rozwoju zabudowy mieszkaniowej i zagospodarowania turystycznego (zwłaszcza turystyki krajoznawczej) (Kowalczyk, Derek 2010), ważnym dla mieszkańców z punktu widzenia wartości krajobrazowych, estetycznych, dydaktycznych i rekreacyjnych. Tereny zasobne w wody powierzchniowe są miejscem aktywności człowieka, m.in. spacerów, jazdy na rowerze, wędkarstwa i żeglarstwa.

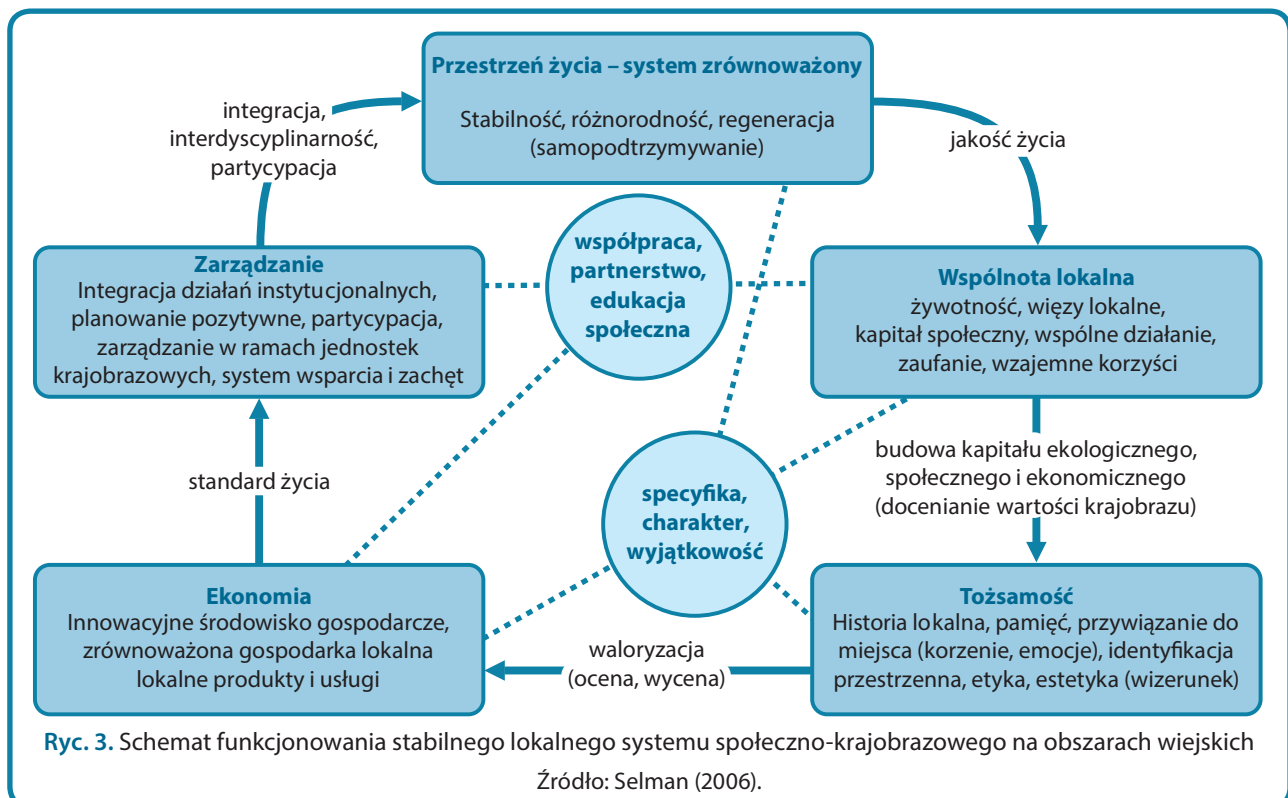
Czynnikiem istotnym dla przestrzennego rozwoju wsi jest również zarządzanie strategiczne, które wpływa na rozwój wspomnianych ośrodków poprzez kompleksowy, nastawiony na formułowanie i wdrażanie strategii rozwoju proces zarządzania (Griffin 1998). Proces ten odbywać się powinien na trzech poziomach: strategicznym, taktycznym i operacyjnym. Na poziomie strategicznym rozwiązuje się najogólniejsze problemy rozwoju, przyjęte kierunki działań są wówczas zgodne z wyzwaniem strategii rozwoju regionalnego. Na poziomie taktycznym zespół zarządzający opracowuje programy i ustala długookresowe cele i zadania w zakresie wdrażania programu. Na ostatnim, trzecim poziomie, następuje integracja nowych form działalności z istniejącymi, na tym etapie podejmowane są działania w zakresie planowania i realizacji programu (Crow, Bozeman 1998). Zarządzanie strategiczne należy traktować zatem jako proces podejmowania decyzji i ich realizacji, w których nacisk kładzie się na te wpływające na charakter i kierunek rozwoju danej jednostki terytorialnej.

Oprócz zarządzania strategicznego decydujący wpływ na rozwój wsi wielkopolskich mają możliwości finansowania przyjętych przez władze gminy zadań. Obecnie władze samorządowe województwa wielkopolskiego, wobec ogromu i złożoności przedsięwzięć (które precyzuje ustawa o samorządzie gminnym) w warunkach nadwyżki siły roboczej oraz niekorzystnych tendencji ekonomicznych i ograniczeń budżetowych, muszą pozyskiwać dodatkowe środki, zwłaszcza inwestycyjne. Również wykorzystanie kierunkowego wsparcia wielu fundacji i funduszy w formie dofinansowania, kredytów i pożyczek z dopłatami agencji rolnych, a przede wszystkim najbardziej liczących się obecnie zagranicznych środków pomocowych stwarza szansę finansowania wielostronnego rozwoju, stanowiąc podstawę trwałego sukcesu nie tylko gospodarczego i społecznego, ale także przestrzennego. W obecnych czasach jednostki samorządu lokalnego działają na granicy opłacalności. Wydatki budżetu jednostki samorządu terytorialnego określone w uchwale budżetowej na kolejny rok mogą być wyższe niż dochody tego budżetu powiększone o nadwyżkę budżetową z lat ubiegłych i wolne środki, jedynie o kwotę związaną z realizacją zadań ze środków z UE. Oznacza to, że wszelkie inwestycje, inne niż związane z projektami

UE, będą trudniejsze do realizacji, gdyż nie będzie możliwe zaplanowanie na nie deficytu i zadłużanie się samorządów. Taka sytuacja trwa już od ponad 15 lat. Możliwości prawidłowego (zbilansowanego) działania inwestycyjnego na terenach wiejskich oczywiście jest wiele. Samorządy mogą wykorzystać kredyt kupiecki i factoring, mogą przenieść inwestycje do spółek komunalnych, mogą skorzystać z partnerstwa publiczno-prywatnego czy koncesji. Istnieje jednak niebezpieczeństwo, że mogą one być wykorzystywane niewłaściwie. Wprowadzie formalnie dług będzie poza samorządem, jednak faktyczne ryzyko finansowe będzie spoczywać na nim. Samorządom w realizacji zadań nie jest zatem łatwo, muszą planować w sposób przemyślany i rozważny, co oczywiście uwidoczni się w przyszłości w zagospodarowaniu przestrzennym obszarów wiejskich.

Omówione powyżej czynniki inicjują i warunkują przeobrażenia przestrzeni wsi. Pojawiają się innowacyjne zmiany, które uwidaczniają się (Staszewska, Kacprzak, Szczęsna 2004):

- w liczbie i rozmieszczeniu elementów zagospodarowania,
- w organizacji, funkcjonalności zagospodarowania, w predyspozycjach inwestycyjnych obszaru oraz preferencjach jego użytkowników,

- w zdolności poszczególnych części obszaru wiejskiego do przyjęcia różnych form aktywności,
 - w ilości i rodzajach relacji (powiązań, kontaktów) wewnętrznych (w ramach osiedla wiejskiego) i zewnętrznych (z innymi ośrodkami),
 - w tożsamości i społecznym znaczeniu miejsc w przestrzeni,
 - w rezultatach podjętych przez władze samorządowe działań związanych z zagospodarowaniem przestrzennym oraz związanych z pozyskaniem inwestorów,
 - w cechach estetycznych oraz naturalnych i kulturowych składowych krajobrazu,
 - w stopniu doskonałości elementów zagospodarowania przestrzeni i zdolności zaspokojenia potrzeb użytkowników danej przestrzeni.
- Oczywiście wsie województwa wielkopolskiego borykają się też z wieloma problemami, które mają wpływ na przeobrażenia ich układu urbanistycznego i planistycznego (tab. 1).
- Dlatego ważne jest prawidłowe zarządzanie obszarami wiejskimi. Analizując działania władz gmin

Tabela 1. Problemy rozwoju wielkopolskich wsi wynikające z czynników inicjujących i warunkujących ich rozwój

Problemy	Opis
Spoleczne	<ul style="list-style-type: none"> – likwidacja dysproporcji w poziomie rozwoju i warunkach życia ludności, – niewystarczający dostęp do infrastruktury społecznej – miejsc pracy, nauki i odpoczynku, usług (głównie usług zdrowia, handlu, oświaty, kultury), – niedostateczny dostęp do infrastruktury technicznej, – niedostateczna liczba miejsc aktywności społecznej, – brak zapewnienia bezpieczeństwa publicznego,
Gospodarcze	<ul style="list-style-type: none"> – problemy finansowe mieszkańców i samorządów lokalnych, – problemy związane z uzyskiwaniem większej efektywności ekonomicznej i racjonalnym wykorzystaniem zasobów przez samorządy lokalne, – rozwój nowych dziedzin życia społecznego i gospodarczego,
Administracyjne	<ul style="list-style-type: none"> – pogodzenie interesów własnych samorządów i inwestycyjnych (inwestora zewnętrznego), – właściwa organizacja administracyjno-realizacyjna, – trudności procesu inwestycyjnego wynikające z zarządzania rozwojem obszarów wiejskich zgodnie z prawem minimalizacji wysiłku, – brak zintegrowanego planowania przestrzennego,
Prawne	<ul style="list-style-type: none"> – trudności wynikające z niestabilności i niespójności przepisów prawa, – trudności wynikające z nieregulowanych stosunków własnościowych (w procesie inwestycyjnym),
Przestrzenne	<ul style="list-style-type: none"> – dekapitalizacja struktury wiejskiej – potrzeba jej rewitalizacji, rehabilitacji, humanizacji i restrukturyzacji, – trudności komunikacyjne (niedostateczna dostępność komunikacyjna, duże natężenie ruchu, niska jakość dróg, niewystarczająca ilość miejsc parkingowych, niewydolny transport publiczny lub jego brak, hałas), – degradacja środowiska przyrodniczego, zanieczyszczenie powietrza, konflikt z przyrodą, zbytne rozproszenie sieci osadniczej wskutek ochrony środowiska przyrodniczego, – pozyskiwanie nowych i odzyskiwanie zniszczonych lub zanieczyszczonych terenów pod budownictwo mieszkaniowe, – budowa lub rozbudowa elementów struktury i związane z tym problemy inżynieryjno-techniczne oraz konieczność zachowania jedności architektonicznej, – fragmentacja przestrzeni wskutek zmniejszania powierzchni działek budowlanych, wskutek zmiany użytkowania terenu, przekształceń terenów rolnych i leśnych, zagospodarowania terenów dysfunkcyjnych, – brak terenów pod nową zabudowę mieszkaniową, usługi ogólnodostępne i usługi specjalne (oczyszczalnie, spalarnie, składowiska), pod zieleni i tereny sportu, wypoczynku i rekreacji, pod tereny inwestycyjne, – uciążliwości wynikające ze zbyt intensywnej zabudowy i zagospodarowania terenu (hałas, zanieczyszczenia).

Źródło: opracowanie własne.

wielkopolskich można zauważyć kilka ukierunkowanych już przedsięwzięć:

- racjonalna gospodarka rolna (w oparciu o zasady rolnictwa ekologicznego lub rolnictwa zrównoważonego);
- działania na rzecz ochrony i wzmocnienia struktur przyrodniczych krajobrazu (np. w ramach programów rolnośrodowiskowych, których realizacja musi być poprzedzona rozpoznaniem charakteru krajobrazu);
- rozwój lokalnej gospodarki w oparciu o stabilne źródła utrzymania (troska o krajobraz w interesie rozwoju turystyki wiejskiej czy turystyki kulturowej);
- adaptacja historycznych obiektów (pozyskiwanie funduszy w ramach istniejących programów, np. programu odnowy wsi);
- tworzenie miejsc i obiektów służących integracji społeczności lokalnych (projektowanie i budowanie w zgodzie z lokalną tradycją);
- troska o ład przestrzenny i przeciwdziałanie deformacji historycznych układów ruralistycznych (odpowiednie zapisy w planach miejscowych, tworzenie skutecznych narzędzi zarządzania przestrzenią);
- troska o przestrzeń publiczną (wspólne planowanie, kształtowanie i utrzymywanie);
- promowanie inwestycji wzmacniających lokalny system ekonomiczny i tworzących lokalne miejsca pracy (wykorzystanie lokalnych zasobów);
- ożywienie wspólnot lokalnych (proces partycypacji, wspólne decyzje, wspólna odpowiedzialność, aktywizacja społeczna, np. w ramach programów odnowy wsi);
- włączanie nowych mieszkańców (również przybyszów z miasta) dzięki wykorzystaniu ich zainteresowania życiem w harmonijnym krajobrazie.

2.2. Kształtowanie krajobrazu wsi wielkopolskiej – trendy architektoniczne i urbanistyczne

W wyniku procesu urbanizacji, przemian społeczno-gospodarczych, a także nowych możliwości technicznych, technologicznych i administracyjno-prawnych następują przekształcenia w architektonicznym i urbanistycznym wizerunku zabudowy wielkopolskich wsi. Zaprezentowany poniżej charakter zmian

w krajobrazie wsi występuje w każdej z 10 przeanalizowanych jednostek.

Obecnie ośrodki wiejskie przejęły miejski styl życia, zaczęto odchodzić od regionalizmu w zabudowie, zmieniły się warunki życia ludności. Najbardziej jest to widoczne na terenach o dużej aktywności gospodarczej mieszkańców oraz tych zlokalizowanych w pobliżu miast (miejscowości położone w centralnej i południowo-centralnej części województwa, m.in. Stara Krobia w gminie Krobia, Kromolice w gminie Pogorzela, Kobierno w gminie Krotoszyn). Na obszary wsi przenosić się zaczęła znaczna liczba pracujących i mieszkających w mieście. Wskutek tej „inwazji” nowych osób nastąpiła zmiana w organizacji, zagospodarowaniu i architekturze wsi. Przekształceniom ulegają: wielkość działki, gęstość sieci dróg i ulic, gęstość zabudowy, wielkość terenów zieleni i rekreacji oraz wielkość obszarów intensywnych upraw rolnych. Ponadto zmienia się kierunek użytkowania ziemi. Tereny, jak dotąd wiejskie, przekształcają się często w dzielnice domków jednorodzinnych (Borcz 2003).

Wielkopolska wieś nie jest jednorodna pod względem architektonicznym. Na jej obszarze pojawiają się współczesne małe domy jednorodzinne, które wyróżniają się z jej krajobrazu. Wysokość nowo powstałej zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej nie przekracza 8,0 m, a kąt nachylenia dachu oscyluje w przedziale 18–45°. Są to najczęściej budynki jednokondygnacyjne z użytkowym poddaszem i na ogół niepodpiwniczone. Materiałem budowlanym jest: ceramika, bloczki gazobetonowe i piaskowo-wapienne, natomiast dach kryty jest blachą, dachówką lub warstwą bitumiczną. Kolorystyka elewacji nowo powstałych domów jest różnorodna. Średnia powierzchnia działki 2000–5000 m². Dla porównania powierzchnia użytkowa historycznych, istniejących domów wynosi 100–150 m², nowo powstających 120–250 m².²

Na obszarach wsi wielkopolskiej przemiany wizualne i funkcjonalne nastąpiły w przeciągu ostatnich dziesięciu lat. Z jednej strony są one wynikiem długiej eksploatacji obiektów budowlanych oraz braku środków finansowych na remonty i modernizację – stara historyczna zabudowa ulega dematerializacji. Z drugiej strony przybywa nowa współczesna zabudowa mieszkaniowa, obiekty o funkcji przemysłowej, zwiększa się ilość usług. W tych miejscowościach zlokalizowanych w pobliżu dużego miasta pojawiają się

² Źródło: inwentaryzacja terenu.

coraz liczniejsze kontakty o charakterze społecznym i gospodarczym. Ma to olbrzymi wpływ na wizerunek i funkcjonowanie tych jednostek osadniczych. Przekształcenia, o których mowa, występują na terenie wsi Owińska (gmina Czerwonak).

Z biegiem lat zmieniały się technologie budowania, stosowane konstrukcje, materiały budowlane i wykończeniowe. Wieś wprawdzie jest mało podatna na modę i style architektoniczne, jednakże przeobrażenia społeczne, ekonomiczne i gospodarcze przyniosły wiele zmian także w zabudowie wiejskiej. Nowopowstające zabudowania jednorodzinne (zapożyczane w latach 80. i 90.) powodowały nie zawsze korzystne zagęszczenie zabudowy. Należy pamiętać, że wyznaczanie na wsi działek tak samo szczupłych jak w mieście jest niekorzystne dla krajobrazu.

Dość istotne dla przemian architektonicznych wielkopolskiej wsi są remonty i adaptacje domów wiejskich. Domy mieszkalne w zagrodach modernizuje się poprzez urządzenie łazienek, dobudowę wejściowych werand (ganków), powiększanie otworów okiennych, urządzenie poddaszy użytkowych. Najczęściej dokonuje się nadbudowy, dobudowy, zmiany elewacji, wejść i okien. Zmianie ulega zatem: bryła budynku, detal architektoniczny, stolarka, elementy zdobnictwa. Największe przemiany w tym zakresie widoczne są we wsiach Stara Krobia (gmina Krobia) i Kromolice (gmina Pogorzela).

Kształt i zagospodarowanie wiejskich jednostek osadniczych nie są obecnie uzależnione od warunków glebowych, rzeźby terenu, nie nawiązują do istniejących form zainwestowania, brak w ich tworzeniu logiki, zachowania zasad kompozycji urbanistycznej, jednolitości architektonicznej. Jedynym elementem porządkującym jest historyczny układ przestrzenny zabudowy, względem którego wieś się kształtowała. Obecnie ulega ona przekształceniom. Na jej strukturę wpływają zaczęły doktryny urbanistyczne, nakazujące przestrzenną segregację funkcji oraz dzielenie obszaru na jednostki strukturalne. To one właśnie oddziałują na kierunki rozwoju i przekształcenia wiejskich obszarów czasami silniej niż obiektywne czynniki demograficzne, a także te tkwiące w istniejącej substancji. Do wsi, w których historyczny układ zabudowy determinuje współczesne urbanistyczne przekształcenia, zaliczyć należy: Starą Wiśniewkę (Zakrzewo), Łąkie (Lipka), Kromolice (Pogorzela), Nojewo (Pniewy), Starą Krobie (Krobia), Gębice (Czarnków), Owińska (Czerwonak).

Urbanizacja i związany z nią rozwój komunikacji, pojawienie się nowych materiałów budowlanych, postęp techniczny i technologiczny spowodował wzrost wpływów obcych, które wieś musiała sobie przyswoić. Owe wpływy spowodowały nieracjonalne gospodarowanie wartościami przyrody i przyczyniły się do tworzenia nowych, acz niekorzystnych układów w stosunkach fizjograficznych. Dla ukształtowania krajobrazu już nie mają znaczenia tereny będące pod ochroną, takie jak miejsca i budowle historyczne, miejsca wartościowe pod względem biologicznym i geologicznym, rzadkie i wyróżniające się w krajobrazie drzewa lub grupy drzew, rezerваты czy panoramy danej miejscowości. Postęp techniczny i technologiczny spowodował, że tworząc osiedla mieszkaniowe, nie zwraca się uwagi na związek rzeźby terenu i stosunków fizjograficznych. Na architekturę zabudowy i tym samym krajobrazu nie wpływa (jak kiedyś) wielkość rzeki i jej dopływów, charakter biegu, spadek, przebieg, zasięg działalności rzeki. Dziś odwracamy się od niej, ujmujemy potok w betonowe brzegi, kopujemy zbyt głębokie rowy, wykorzystujemy do zabudowy zbocza o brzydkim i niewłaściwym nachyleniu, obudowujemy jeziora. To wszystko odbija się na estetyce krajobrazu, a tym samym osiedli wiejskich, w sposób niekorzystny. Wsiami, w których cenny element środowiska przyrodniczego przestał pełnić rolę wiodącą w zagospodarowaniu, są: Stara Wiśniewska (Zakrzewo) oraz Kromolice (Pogorzela).

Elementem krystalizującym i formującym zabudowę osiedli wiejskich jest komunikacja. Przy wyborze miejsca na lokalizację nieruchomości brana jest pod uwagę szerokość drogi, jej nawierzchnia (utwardzona lub nie), umiejscowienie przystanku komunikacji autobusowej i/lub kolejowej itp. W zależności od warunków zabudowy i zagospodarowania terenu (na co wpływ ma rodzaj drogi i funkcja, którą będzie ona spełniać) ustala się linię zabudowy. To ona formuje zabudowę i nadaje tym samym proporcje ulicom. Owa proporcja, dostosowanie do rzeźby terenu, prawidłowe odwodnienie, utwardzenie i utrzymanie w dobrym stanie dróg przyczynia się do harmonizacji z krajobrazem i wiąże otoczenie z powstającym osiedlem (Staszewska, Kacprzak 2009).

Osiedla mieszkaniowe są kształtowane dzięki prawu budowlanemu oraz przepisom mówiącym o sposobie zagospodarowania przestrzeni. W wyniku braku miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego decyzje o sposobie zabudowy wydawane

są w oparciu o obowiązujące prawo budowlane. Zagospodarowanie obszarów wyłącznie w oparciu o decyzje uniemożliwia tworzenie wielofunkcyjnych układów przestrzennych o zróżnicowanym programie i zabudowie. Oczywiście podlega ona weryfikacji z obowiązującymi przepisami, ale nie musi być zgodna ze studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, które zgodnie z ustawą nie stanowi prawa miejscowego. Fakt ten jest często wykorzystywany przy próbach lokalizacji, nie zawsze pożądanym, inwestycji. Niespójność i niejednoznaczność przepisów, a także nieprzemysłane zakazy i nakazy formułowane w planach miejscowych powodują tworzenie osiedli chaotycznych, nielogicznych, w których brakuje zapewnienia odpowiednich funkcji (usług), przemyślanego układu kompozycyjnego, dominant, otwarcie widokowych, związku z otoczeniem. W osiedlach wiejskich nie występuje stopniowa koncentracja zabudowy: od otwartego krajobrazu poza osiedlem, poprzez zabudowę luźną do niektórych partii zabudowy zagęszczonej, brakuje ekspozycji obiektów charakterystycznych pod względem widokowym, brakuje wjazdów i wyjazdów z osiedla, placów, obszarów hierarchicznie ważnych, zorganizowanych terenów zieleni, także terenów publicznych. Brakuje łączników w postaci zieleni izolacyjnej, placów czy elementów małej architektury. Związek zabudowy z wodą (rzeką) w obecnych czasach – nie istnieje. Przykładem bardzo zniekształconej historycznie wsi, w której wpływy miejskie, a zwłaszcza współczesne komunikacyjne i mieszkaniowe priorytety zdominowały sposób zagospodarowania, jest podmiejska wieś Owińska (gmina Czerwonak).

Zabudowa i zagospodarowanie wielkopolskich wsi jest niezwykle zróżnicowane. Ta różnorodność wypływa z dostępnych materiałów budowlanych i sposobu budowania, możliwości finansowych właścicieli. To z kolei jest efektem wpływów regionalnych, potrzeb lokalnej ludności, funkcjonalności i znaczenia poszczególnych pomieszczeń i budynków, więzi społecznej, dbałości o jednolitość formy, kolorystykę, detal. Sposób budowy i zagospodarowania w jednej wiejskiej jednostce osadniczej powoduje zmianę w większej przestrzeni, w której zachodzą relacje, korzyści czy konflikty. Zagospodarowanie staje się zatem tłem, podstawą, podłożem dla funkcjonowania, rośnięcia, egzystencji ludzi. Ci z kolei podatni na modę, wpływy innych środowisk społecznych, technikę – uruchamiają procesy zmian. Zmiany te

z pozoru niewielkie na ogół pociągają lawinę decyzji, ograniczeń, pewnego uporządkowania i przyporządkowania sobie przestrzeni.

2.3. Społeczno-aktywizujące metody wsparcia procesu odnowy wsi

Odnowa wsi według Kamińskiego (2007) i Wolskiego (2016) stanowi pewne podejście do rozwiązywania problemów wsi. Według innych autorów jest to „narzędzie rozwoju społecznego i ekonomicznego obszarów wiejskich” (Schopen 2001; Chigbu 2012) lub nawet „kluczowa polityka rozwoju obszarów wiejskich” (Wilson 1999). Działania podejmowane w ramach procesu odnowy wsi najczęściej wpływają na przemiany społeczne, środowiskowe, przestrzenne, ekonomiczne i infrastrukturalne. Obejmują zarówno przedsięwzięcia inwestycyjne, które przyczyniają się do zagospodarowania przestrzeni publicznej na wsi (m.in. miejsca rekreacji i integracji, ścieżki rowerowe, place zabaw, obiekty małej architektury, zbiorniki i cieki wodne), jak i nieinwestycyjne, których celem jest integracja społeczności wiejskiej, przywrócenie zapomnianych tradycji czy promocja wsi. Ale zawsze oparte są one na związku ludzi ze środowiskiem, na współpracy między różnymi szczeblami administracji samorządowej i kościelnej z mieszkańcami, zmierzającej do wspomoczenia procesu rozwoju lokalnego. Do głównych celów odnowy wsi zaliczyć można:

- ochronę historycznych wartości i zasobu kulturowego;
- efektywne wykorzystanie zasobów substancji budowlanej i przestrzeni (krajobrazu, środowiska);
- przeciwdziałanie umieraniu centrów i depopulacji;
- promocję przedsiębiorczości;
- poprawę warunków życia mieszkańców wsi (miejsca pracy, miejsc spotkań, miejsc aktywności);
- podniesienie walorów estetycznych i funkcjonalnych przestrzeni publicznej;
- promowanie efektywnego gospodarowania zasobami przy jednoczesnym rozwijaniu nowych form aktywności gospodarczej generujących miejsca pracy poprzez budowę i przebudowę infrastruktury;
- ochronę stanu środowiska naturalnego warunkującego zrównoważony rozwój gospodarczo-społeczny;
- ochronę wartości nieruchomości poprzez podniesienie atrakcyjności miejsca, co ma znaczenie

w sytuacji depopulacji i nadpodaży zbywanych nieruchomości (brak nabywców i coraz liczniejsze pustostany);

- tworzenie wizytówki gminy/regionu, a poprzez unikalną strategię rozwoju, umożliwienie mieszkańcom kooperacji krajowej czy nawet międzynarodowej.

Odnowa wsi jest więc takim procesem zmian, w którym realizowane projekty oraz działania mają wielopłaszczyznowe oddziaływanie, są czasem zależne od siebie, a niekiedy warunkują się. Często udane przedsięwzięcia stają się pożywką dla kolejnych wzmoczonych działań, aktywizują i integrują ludzi, wzmacniają więzi społeczne, potęgują wyzwania i kreatywność poczynań, uwalniają chęci. Ten pozytywny ciąg wydarzeń napotyka niestety na pewne trudności wynikające z obowiązujących przepisów prawa, które pozwalają na utratę kontroli nad przestrzenią. Nierzadko zatracane są wartości historyczne i kulturowe, bowiem zanika ciągłość architektoniczna, zmianie ulega układ urbanistyczny, a miejskie cechy zabudowań uwidaczniają charakter i zasięg współczesności na wsi (Gorlach 2004; Michalewska-Pawlak 2013; Brodziński, Brodzińska 2014; Pałka 2014; Wolski, Sykała 2016).

Istnieją oczywiście możliwości wsparcia dla wsi. Aprobata ze strony instytucji rządowych i pozarządowych, w postaci inicjatyw, projektów czy inwestycji, daje duże szanse uzyskania przestrzeni o wysokiej jakości, zapewniającej standard zamieszkania i dobrą jakość życia. Do działań prorozwojowych wpływających na podniesienie lokalnego potencjału należą:

- współtworzenie i realizacja projektów innowacyjnych ukierunkowanych na znajdowanie i wdrażanie typowych i nietypowych rozwiązań aktywizujących obszary wiejskie;
- doradztwo w zakresie kształtowania obszarów wiejskich poprzez dialog i odpowiednią metodykę spotkań;
- projektowanie przestrzeni wiejskich w oparciu o proces facylitacji;
- tworzenie ministrategii rozwoju dla wsi wraz z wytycznymi dotyczącymi kształtowania przestrzeni wiejskich oraz rekomendacjami, w celu poprawy warunków życia lokalnej społeczności przy wykorzystaniu innowacyjnych projektów, koncepcji i prospołecznych metod współpracy;
- opracowanie programów rewitalizacji;

- doradztwo i koordynacja zespołów projektowych działających w samorządach gminnych zajmujących się rozwojem obszarów wiejskich, zwłaszcza kształtowaniem przestrzeni publicznej;
- prowadzenie warsztatów/szkożeń (np. nt. kształtowania przestrzeni publicznych przy współudziale mieszkańców w ujęciu procesowym);
- przeprowadzanie konsultacji społecznych (także profilowanych), wynikających z realizowanych przez samorządy projektów;
- doradztwo i pomoc w konstruowaniu wniosków składanych przez samorządy w celu pozyskania środków finansowych na inwestycje i działalność projektowo-badawczą;
- współtworzenie i koordynacja projektów opartych na lokalnych zasobach;
- ocena potencjału wybranych wsi poprzez analizę i ocenę materialnych i niematerialnych zasobów;
- pomoc doradcza we wdrożeniu i realizacji planów działań/ministrategii poszczególnych wsi poprzez szkolenia, działalność projektową, publikacje, porady eksperckie ukierunkowane na realizację zadań i projektów o wysokiej jakości.

Powyższe działania mają bardzo społeczny charakter. Cytując za Wilczyńskim (2003, s. 12): „Odnowa wsi jest (...) koncepcją rozwoju obszarów wiejskich w formie najbardziej odpowiadającej społeczności lokalnej i przez nią samą wybranej”. Oznacza to zatem, że ma ona charakter lokalny i w pełni zależy od społeczności. Warto angażować ludzi do procesu przemian wewnętrznych danej wsi – do budowania strategii, do projektowania przestrzeni publicznych, współtworzenia projektów inwestycyjnych. Niestety angażowanie mieszkańców nie jest proste, dlatego poniżej zaprezentowano kilka metod aktywizujących ich w procesie rozwojowym wsi.

2.3.1. Rodzaje metod wspierających proces odnowy wsi

Przedstawione poniżej metody wsparcia działań związanych z odnową wsi należą do grupy przedsięwzięć społeczno-aktywizujących, w których biorą udział mieszkańcy, lokalni liderzy, stowarzyszenia, przedstawiciele władz. Przedsięwzięcia te oznaczają aktywny udział społeczności lokalnej w procesie podejmowania decyzji związanych z rozwojem danej wsi. Rozmowy, wspólne dyskusje, kreatywne

warsztaty wyzwają w uczestnikach tych konwersacji chęć podejmowania przedsięwzięć, wzmacniają przywiązanie do miejsca, formują tożsamość (Długosz, Wygnański 2005; Krzyżanowska, Facjajew 2009; Pietraszko-Furmanek 2012; Ćwiklicki, Frączek 2013). Do niedawna w wielkopolskich wsiach planowanie rozwoju odbywało się odgórnie, natomiast obecnie to mieszkańcy (wspólnie z władzami lokalnymi) decydują o kierunkach rozwoju, o przyszłości miejscowości. Prezentowane tu metody różnią się formą prezentacji i sposobem spotkań. Niektóre pozwalają na opiniowanie, a inne prowadzą uczestnika do wyartykułowania konkretnych przedsięwzięć inwestycyjnych (planu działania) (tab. 2). Wykorzystanie ich jest dużym wyzwaniem, bowiem opiera się na pracy ludzi z ludźmi. W rozmowach/konsultacjach/dyskusji należy uwzględnić czynnik społecznych zachowań,

rozbieżność interesów oraz różnorodność potrzeb (Lewenstein i in. 2010; Nowakowska 2015).

Poniżej opisano kilka metod społeczno-aktywizujących, które wykorzystuje się w procesie odnowy wsi. Szerszy ich opis znaleźć można w literaturze dotyczącej partycypacji społecznej, m.in.: Pawłowska i in. (2012), Nowakowska (2015) Kalisiak-Mędelska (2016).

Pierwszą metodą, którą można spożytkować na rzecz odnowy wsi, jest „Charette”. Wykorzystanie jej opiera się na zebraniu w jednym miejscu osób reprezentujących różne środowiska (prawników, architektów, urzędników, działaczy społecznych) oraz zaproszeniu ich do wspólnej dyskusji prowadzonej przez moderatora. Przedmiotem konsultacji jest często sposób zagospodarowania danego obszaru przetrzeni wiejskiej. Wynikiem dyskusji są konkretne propozycje oraz wytyczne dotyczące omawianego

Tabela 2. Cechy wybranych społeczno-aktywizujących metod wsparcia w procesie odnowy wsi

Metoda	Uczestnicy			Czas (dni)			Rodzaj spotkania		Sprecyzowanie konkretnych zadań	Zaopiniowanie przyszłych zadań	Odpowiedzialność za ustalone zadania	Ustalenie strategii rozwoju/ planu działania	Liczba uczestników (około)
	mieszkańcy	eksperti	moderator	1	2	3-7	wspólne dla wszystkich	grupy dyskusyjne					
Charette	+	+	+	-	-	+	-	+	+	-	-	-	50
Deliberate Mapping	+	+	-	+	-	-	-	+	+	-	-	-	50
Partycypacyjne planowanie strategiczne	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	-	+	5-10
Ocena partycypacyjna	+	-	-	+	-	-	+	-	+	-	-	+	b/o
Planowanie partycypacyjne	+	+	+	-	-	+	+	-	+	+	-	-	b/o
Future Search	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	-	-	60
Democs	+	-	+	+	-	-	+	-	-	+	-	-	10
Planning for Real	+	-	+	+	-	+	+	+	+	-	-	+	b/o
Open Space	-	+	+	+	-	+	-	+	+	-	+	+	b/o
World Café	-	+	+	+	-	-	-	+	-	-	-	-	b/o

Źródło: opracowanie własne w oparciu o zdobyte doświadczenia na podstawie przeprowadzanych konsultacji społecznych (w trakcie prac w ramach realizowanego projektu „Tworzenie Sieci Najciekawszych Wsi” oraz „Szkolenie i doradztwo na rzecz opracowania planu działania Sieci Najciekawszych Wsi dla 40 miejscowości”, Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie. Projekt opracowany przez Opolski Urząd Wojewódzki i współfinansowany ze środków Unii Europejskiej oraz w oparciu o literaturę: Chojanowska-Ochnik, Singer (2010); Pawłowska i in. (2012); Nowakowska (2015); Kalisiak-Mędelska (2016).

zagadnienia. Liczba uczestników spotkania powinna być duża, bowiem uzgodnienia poczynione w trakcie dotyczą jakości i warunków życia całej społeczności wiejskiej. Metoda pozwala na zebranie praktycznych pomysłów oraz przedstawienie różnych punktów widzenia, a także na współpracę środowisk zazwyczaj niedziałających wspólnie. Każdy z uczestników ma okazję do zaprezentowania swoich potrzeb oraz do poznania potrzeb pozostałych osób. Uczestnicy spotkania wspólnie opracowują rekomendacje dotyczące ustalanego projektu. W trakcie procesu najczęściej przedmiot dyskusji zostaje podzielony na podtematy, które podlegają naradom i ustaleniom. Następnie wszyscy uczestnicy spotykają się i omawiają postępy prac, dzieląc się ze sobą uwagami i sugestiami.

Kolejną metodą jest „Deliberative Mapping”, która ma na celu zbadanie preferencji obywateli oraz zebranie ich propozycji zmian. Wykorzystanie tej metody wymaga zaproszenia do dyskusji zarówno mieszkańców, jak i ekspertów. Uczestnicy, często dobrani w zespoły o określonych cechach socjodemograficznych, spotykają się w panelach dyskusyjnych. Każdy z paneli omawia wybraną kwestię, po czym wyniki ich pracy są przedstawiane na wspólnym warsztacie. Biorący udział w spotkaniu mieszkańcy ustalają ważność omawianych kwestii i przedstawiają własne opinie na ich temat. Formuła prezentowanej metody umożliwia ustalenie wspólnego punktu widzenia mieszkańców i przedstawicieli administracji, aczkolwiek każda wspomniana grupa ma pełną swobodę wyrażenia opinii i czynienia ustaleń. Metoda ta pozwala decydentowi zapoznać się z preferencjami obywateli, w związku z tym jest przydatna m.in. przy podejmowaniu złożonych i społecznie drażliwych decyzji. Zgłaszane przez mieszkańców propozycje na temat danego zagadnienia mogą być potraktowane jako wytyczne przy ostatecznym przygotowaniu planów rozwoju czy zagospodarowania przestrzennego.

Metoda „Partycypacyjne planowanie strategiczne” ma na celu opracowanie planu działania obejmującego przyszłe cele i wizje strategiczne. Plan ten jest tworzony przez społeczność lokalną i może dotyczyć nie tylko ogólnych strategii, ale także konkretnych rozwiązań/problemów wsi. Proces tworzenia planu działania obejmuje zazwyczaj dwa dni pracy lub cztery półdniowe warsztaty, na których uczestnicy pracują samodzielnie, w podgrupach i na forum grupowym. W celu osiągnięcia jak najskuteczniejszej komunikacji wewnątrz grupy zalecane jest zaangażowanie

wykwalifikowanego facylitatora lub zespołu facylitatorów. W procesie może uczestniczyć od 5 do 50 osób. W ramach sesji warsztatowych poruszane są następujące zagadnienia: wizja, bariery, recepta i planowe działania. Wizję określa się z 3–5-letnim wyprzedzeniem, uczestnicy wyznaczają kierunki rozwoju i cel, który jest najważniejszy w rozwoju miejscowości. Ich zadaniem jest także przewidzenie problemów, które można napotkać na drodze do sukcesu. Wyznaczenie możliwych przeszkód pozwala na opracowanie obszarów koniecznych interwencji. Ostateczny plan działania jest bowiem ważnym dokumentem pozwalającym na poprawę warunków życia mieszkańców. To właśnie w nim ustala się harmonogram działań różnych grup decydentów odnoszących się do przemian w przestrzeni. Dobrze, jeśli w procesie opracowania planu uczestniczą także władze samorządowe, wówczas ustalone działania są przypisywane określonym grupom realizującym (po ustaleniu zadań w planie działań władze i mieszkańcy znają swoje zobowiązania na przyszłość). W ustalaniu priorytetów działań do wykonania przydaje się wykorzystanie stosowanych m.in. w biznesie kryteriów SMART (*specific* – konkretne, *measurable* – mierzalne, *achievable* – możliwe do osiągnięcia, *realistic* – realistyczne). Plan taki określa się na najbliższe rok–dwa–trzy lata.

„Ocena partycypacyjna” (tzw. szacowanie partycypacyjne) nadaje podmiotowość lokalnym społecznościom, które poprzez analizę lokalnych uwarunkowań rozwoju ich miejscowości samodzielnie poszukują rozwiązań oraz sposobów wprowadzenia ich w życie. Celem drugorzędym jest określenie priorytetów dla danej okolicy oraz edukowanie obywateli w zakresie odpowiedzialności za swoją społeczność i aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym. Proces przeprowadzania oceny partycypacyjnej obejmuje najczęściej kilka etapów: badanie uwarunkowań (przeprowadzone przez mieszkańców), uczenie się (wskutek zbierania informacji oraz wymiany poglądów), a także wspólnie podejmowane działania (stworzenie planu działania, w które zaangażowani będą wszyscy uczestnicy procesu). Podczas warsztatu wykorzystuje się różne techniki, m.in.: mapowanie przestrzeni, tworzenie modeli, ćwiczenia wizualizacyjne, warsztaty artystyczne.

Metodą, która daje możliwość fizycznej zmiany kształtu przestrzeni życia społecznego, jest „Planowanie partycypacyjne”. Wynik pracy mieszkańców miejscowości wskazuje na formę i wielkość zmian

w sposobie zagospodarowania przestrzeni wiejskiej (placu, ulicy, przestrzeni publicznej). Proces ten składa się z trzech zasadniczych części: środowiskowej, interaktywnego projektowania oraz ostatecznej koncepcji. Najpierw dokonuje się analizy danych wtórnych, następnie oceny potrzeb i oczekiwań różnych grup użytkowników przestrzeni, wstępnej analizy zasobów miejsca, analizy aktorów procesu i ich interesów, a także możliwych klientów i inwestorów. Mieszkańcy uczestniczą w początkowej fazie przygotowawczych prac urbanistycznych (wizja lokalna, zebranie dokumentów itd.). Drugi etap jest częścią zasadniczą i polega na projektowaniu rozwiązań w ścisłej współpracy z aktorami procesu. Najpierw organizowane są w formie warsztatów spotkania interesariuszy z moderatorem, podczas których wypracowywane są pierwsze rozwiązania przestrzenne przy wykorzystaniu wiedzy zgromadzonej w pierwszym etapie. Moderatorem takich spotkań jest osoba, która pośredniczy między interesariuszami, a także wprowadza do procesu wiedzę zgromadzoną w badaniach. Ostatni etap polega na dyskusji nad koncepcjami zagospodarowania terenu i podjęciu ostatecznej decyzji zatwierdzonej przez wszystkie strony, w tym też przez głównego wykonawcę projektu.

Metoda „Future Search” pozwala dużej grupie osób (wybranych ze względu na kompetencje bądź zainteresowanie tematem) opracować wspólną wizję przyszłości miejscowości i jej lokalnej społeczności. Modelowe spotkanie trwa dwa dni, uczestniczą w nim grupy podzielone wokół stolików. Wszystkie osoby uczestniczące w spotkaniu powinny być zainteresowane omawianym tematem, co zapewnia ich aktywność oraz pojawianie się wielu zróżnicowanych pomysłów i propozycji rozwiązań. Spotkanie prowadzi facylitator, którego zadaniem jest zachęcanie ludzi do aktywnego udziału i zgłaszania swoich pomysłów. Dyskusja najczęściej obejmuje 4 lub 5 trwających pół dnia sesji, podczas których uczestnicy omawiają kolejno przeszłe działania, stan obecny, wspólne stanowiska oraz planowane działania. Ważne są dwa ostatnie tematy rozmów, bowiem istotne jest opracowanie wspólnej wizji zmian i tym samym pogodzenie interesów i chęci różnych grup użytkowników przestrzeni.

„Democs” (Deliberative Meetings of Citizens) to metoda umożliwiająca około dziesięcioosobowej grupie mieszkańców dyskutować na temat zagadnień związanych z życiem publicznym. Uczestnicy warsztatów

otrzymują przygotowane wcześniej przez organizatorów spotkania karty informacyjne, które zawierają informacje dotyczące działalności władz (inwestycyjnej, organizacyjno-administracyjnej, przestrzennej). Metoda pozwala obywatelom sformułować własne opinie i oczekiwania na tematy rozwojowe wsi. Zaleca się przy tym zaangażowanie facylitatora, który pomoże poprowadzić rozmowę w najefektywniejszy sposób. Omawiana metoda stosowana jest najczęściej w początkowej fazie konsultacji społecznych, gdyż umożliwi zdobycie przez mieszkańców wiedzy na tematy dotyczące spraw publicznych, zachęca ich do włączenia się w dialog społeczny oraz podjęcia działań mogących wywrzeć wpływ na ich życie i funkcjonowanie w miejscu i danej społeczności.

„Planning for Real (TM)” to metoda służąca planowaniu rozwoju społeczności lokalnych i ich miejsca zamieszkania, wyzwalająca potrzebę wyartykułowania przez mieszkańców swoich potrzeb w sposób niekonfrontacyjny. Pozwala ona na zasięganie opinii mieszkańców zarówno w kwestiach bardzo małych i lokalnych (np. ścieżki rowerowe, place zabaw), jak i nieco szerszych – planowanie strategiczne obejmujące rozwój większych obszarów. Forma spotkań jest nietypowa. Opiera się ona na zapewnionych wcześniej przez organizatorów dużych trójwymiarowych modelach przestrzennych danej okolicy. Budowanie modelu jest pracochłonne, dlatego w niektórych wypadkach modele te są wykonywane wcześniej np. przez uczniów w okolicznej szkole. Na gotowym modelu uczestnicy umieszczają karty przedstawiające różne lokalne kwestie (np. dostępną infrastrukturę, obiekty usługowe, rynek lokalny itd.). Niektóre karty są puste i uczestnicy spotkania wypełniają je dopiero w trakcie warsztatów. Czasem wypisują oni na nich uwagi/projekty, o których wcześniej nie pomyśleli organizatorzy. Idea polega na tym, by kładąc na modelu kartę, wypowiedzieć jednocześnie sugestię dotyczącą rozwiązań z tym związanych. Kart powinno być dużo. Gotowe (opisane) uzmysławiają istniejącą problematykę, wskazują na planowany sposób rozwiązania niektórych kwestii, natomiast puste karty umożliwiają kreatywność projektową. Pod ich kątem przygotowywane są następnie plany działań. Warsztaty „Planning for Real (TM)” mogą mieć formę spotkań otwartych, publicznych, czasem jednak potrzebna jest seria spotkań, w których uczestniczą grupy bardziej sprofilowane – np. osobno młodzi ludzie, przedsiębiorcy, osoby starsze itd. Ważne jest

jednak, aby po takich profilowanych spotkaniach wyniki były prezentowane w pozostałych grupach roboczych lub opublikowane dla pełnej wspólnej wiedzy na temat zmian i podjętych decyzji.

„Open Space” jest specyficzną metodą organizacji spotkań i konferencji. Mogą w nich wziąć udział grupy zarówno niezbyt liczne, jak i złożone z wielu zainteresowanych. Spotkania najczęściej organizowane są wokół jednego wiodącego tematu, aczkolwiek dyskusja może zainicjować rozmowę dotyczącą innych kwestii. Uczestnicy zgłaszają propozycje poszczególnych wątków rozmowy i namawiają innych, aby przyłączyli się do ich grupy. Zespołów takich w czasie jednego spotkania może być kilka, dlatego istotne jest, aby fizyczna przestrzeń umożliwiała pracę w mniejszych grupach. Praca na dany temat nie powinna trwać dłużej niż 1,5 godziny. Każda z grup przygotowuje zwarty raport opisujący wyniki jej działań, tak aby inni uczestnicy spoza grupy mogli się zapoznać z efektami. Spotkania oparte na technice „Open Space” mogą trwać od kilku godzin do nawet kilku dni. Konferencja kończy się planowaniem działań na przyszłość, za które uczestnicy biorą odpowiedzialność. Formułowane są rekomendacje i ustalane zobowiązania. Podczas warsztatów obowiązuje tylko jedna zasada „głosowania nogami” (jeśli daną osobę nudzi temat grupy dyskusyjnej, w której aktualnie się znajduje, powinna ją opuścić i przejść do innej lub mieć „czas dla siebie”). Metoda sprawdza się dobrze, kiedy dotyczy spraw o wysokim stopniu złożoności, kiedy dostępne są osoby o wysokich i zróżnicowanych kompetencjach lub kiedy sprawa bardzo angażuje uczestników.

Kolejną metodą pozwalającą na społeczne decydowanie o rozwoju wsi jest „World Café”. Jest to metoda konwersacyjna, służąca do prowadzenia dialogu oraz poszukiwania kreatywnych pomysłów dotyczących wybranych zagadnień związanych z życiem danej zbiorowości. Spotkania najczęściej odbywają się w kawiarni przy stolikach (napoje, swobodna, niezobowiązująca atmosfera rozmów). Uczestnicy dyskusji siadają przy stolikach (najczęściej czteroosobowych), przy których jest zawsze gospodarz. Prowadzi on konwersację na zadany temat, przy czym po pewnym czasie (ok. 20 min.) osoby biorące udział w dyskusji przenoszą się do innego stolika – przy którym omawiany jest inny temat lub inny aspekt tego samego tematu. Gospodarze stolików pozostają na swoich miejscach. Za każdym razem streszczają oni nowo przybyłym przebieg dotychczasowej wymiany zdań,

po czym jest ona kontynuowana „w nowym składzie”. Uczestnicy są zachęceni do spisywania bądź graficznego przedstawiania swoich pomysłów na kartkach lub papierowych obrusach. Wyniki dyskusji odbywających się przy poszczególnych stolikach powinny być na koniec omówione na forum plenarnym. Przedstawiona metoda służy do wymiany pomysłów i nie ma na celu znalezienia konkretnych rozwiązań.

Prezentowane powyżej metody należą do grupy narzędzi wykorzystywanych w procesie partycypacji obywatelskiej głównie przez socjologów, urbanistów i geografów. Sięgają oni po nie na przykład w momencie tworzenia programów rewitalizacji, opracowywania koncepcji zagospodarowania przestrzennego, w czasie pozyskiwania przez władze samorządowe inwestorów lub w początkowym etapie realizacji przedsięwzięcia gospodarczego. Pozwalają zminimalizować konflikty społeczne, które pojawiają się najczęściej w momencie podejmowania przez władze samorządowe decyzji inwestycyjnych czy administracyjnych. Polityka prorozwojowa prowadzona przez władarzy gminy musi być zrozumiała i akceptowalna przez mieszkańców. Dlatego konieczna jest organizacja spotkań, warsztatów, forum dyskusyjnych, pozwalających na współuczestniczenie mieszkańców w procesie zmian, współdecydowanie o strategicznych kierunkach rozwoju, ich zaangażowanie i umożliwienie wyrażania opinii.

2.4. Antropogeniczne materialne składowe wiejskiej przestrzeni

Wiejska przestrzeń składa się z trzech rodzajów elementów: naturalnych (zieleń, woda, ukształtowanie terenu), antropogenicznych niematerialnych (aktywni mieszkańcy, wyznanie, tradycja, zwyczaje lokalne, więzi międzyludzkie, imprezy cykliczne, turystyka) oraz antropogenicznych materialnych (układ przestrzenny, zabudowa, infrastruktura, zieleń, wody powierzchniowe) (Niedźwiecka-Filipiak 2009) (tab. 3). Chcąc przeanalizować urbanistyczne i planistyczne przekształcenia, należy zwrócić szczególną uwagę na efekty powstałe w wyniku działalności człowieka, to one ukazują charakter zmian, postęp cywilizacyjny, obszerność ingerencji w strukturę osadniczą.

Analiza przestrzennego potencjału opiera się na obserwacji spójności zabudowy, jej jednolitości architektonicznej, układu funkcjonalnego, harmonijnego ustawienia domów względem ulic, rodzaju materiału

użytego do budowy obiektów mieszkalnych i gospodarczych, ich konstrukcji czy detalu. Ważny jest odpowiedni zasięg układu komunikacyjnego i jego rozprawienie, rozkład miejsc aktywności pozadomowej, zapewniona dostępność do przestrzeni publicznych, miejsc rekreacji.

Wymienione składowe wiejskiej przestrzeni tworzą krajobraz kulturowy wsi. Ich rozmieszczenie, intensywność i jakość świadczy o przestrzennym rozwoju miejscowości, o jej charakterze:

- wielkość, kształt i rozmieszczenie pól – daje wyraz tradycji, poziomu kultury rolnej i ekonomii produkcji;
- formy własności gruntu – świadczą o sposobie organizacji pracy i zarządzania przestrzenią, zgodnie z powszechnie panującym modelem lub na podstawie nowatorskich koncepcji;
- gęstość sieci osadniczej – mówi o rezultacie historycznych procesów osadniczych, determinowanych przez uwarunkowania zewnętrzne (politykę osadniczą, strukturę społeczną, regulacje prawne, dynamikę rozwoju demograficznego, ogólne procesy gospodarcze) oraz lokalne warunki naturalne i kulturowe;
- rozplanowanie osiedli – daje obraz historycznych regulacji, praw i przywilejów lokacyjnych, określających wzory rozplanowania, modyfikowanych przez lokalne uwarunkowania fizjograficzne;
- kształt pojedynczych siedlisk – określa formy wyznaczone przez lokalną tradycję, model życia, podziały własnościowe, historyczne cechy różnych typów osadnictwa;
- relacja siedlisk z rozłogiem – wskazuje na tradycyjne relacje „mieszkanie–praca”, związki z ziemią, formy własności i zarządzania;
- architektura lokalna – ukazuje potrzeby funkcjonalne, styl życia, status materialny, poziom technologii, dostępność materiałów budowlanych, estetykę i tradycję lokalną (czasami modyfikowaną przez zewnętrzne wpływy);
- formy zieleni śródpolnej – obrazują tworzywo roślinne (naturalne) uformowane kulturowo przez lokalną tradycję, potrzeby użytkowe i estetyczne oraz indywidualne wizje i koncepcje.

Tabela 3. Antropogeniczne materialne składowe przestrzeni wiejskiej

Składowe przestrzeni wiejskiej	Opis
Układ przestrzenny	<ul style="list-style-type: none"> – układy pól, – formy osiedli wiejskich, – układ ruralistyczny miejscowości, – układy budynków w zagrodzie, – place stanowiące centra w miejscowości, – pierzeje ulic,
Zabudowa	<ul style="list-style-type: none"> – dominanty, – przestrzenie publiczne jako miejsca spotkań i aktywności, – materiał budowlany, – wnętrza urbanistyczne, – forma budynków, – rodzaj i pokrycie dachów, – detale architektoniczne, – mała architektura,
Infrastruktura	<ul style="list-style-type: none"> – sieci i urządzenia oraz budynki infrastruktury elektroenergetycznej, – drogi i ulice, – sieci i urządzenia infrastruktury technicznej, – obiekty infrastruktury społecznej i zasięg ich obsługi,
Zieleń	<ul style="list-style-type: none"> – lasy, zieleń śródpolna, parki dworskie, parki wiejskie, skwery, aleje, szpalery, – zieleń w przedogródkach i ogrodach, – pojedyncze krzewy, drzewa i grupy drzew,
Wody powierzchniowe	<ul style="list-style-type: none"> – zbiorniki wodne (stawy młyńskie, zbiorniki ppoż, glinianki, poźwirownie), – ciek wodne, – mała architektura (mostki).

Źródło: opracowanie własne.

Kluczowym zagadnieniem współczesnych debat nad przyszłością obszarów wiejskich jest zaniepokojenie utratą „wiejskości”, zarówno w wymiarze społecznym, jak i przestrzenno-krajobrazowym. Jednakże „wiejskość” w swojej tradycyjnej formie nie jest możliwa do zachowania w dzisiejszym globalnym świecie. Należy poszukiwać współczesnych wzorców kształtowania przestrzeni, zachowujących specyfikę krajobrazu, jego wartości historyczne i walory estetyczne, ale jednocześnie tworzących realne więzi między mieszkańcami i ich miejscem życia.

2.5. Wiejskie przestrzenie publiczne³

Zgodnie z definicją prawną (ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym) przestrzeń publiczna to obszar o szczególnym znaczeniu dla zaspokajania potrzeb mieszkańców, poprawy jakości ich życia i sprzyjający nawiązywaniu kontaktów społecznych ze względu na jego położenie oraz cechy funkcjonalno-przestrzenne. W Karcie Przestrzeni Publicznej (przyjętej przez III Kongres Urbanistyki Polskiej Towarzystwa Urbanistów Polskich i Związku Miast Polskich) przestrzeń publiczna zdefiniowana została znacznie szerzej jako „szczególna przestrzeń wspólnie użytkowana, która jest wytworem cywilizacji niezależnie od formy własności, a o publicznym jej charakterze decyduje sposób jej użytkowania”. Autorzy karty za przestrzeń publiczną uznali to wszystko, co współtworzy krajobraz, klimat i estetykę miasta, przede wszystkim zaś tereny ogólnodostępne oraz elementy przyrody, zagospodarowania i zabudowy znajdują się zarówno na tych terenach publicznych, jak i w przestrzeni nad nimi i w ich sąsiedztwie w zasięgu postrzegania przez przebywających na nich ludzi.

Przestrzeń publiczna ma szczególne znaczenie dla każdej społeczności lokalnej. Stanowi ona dobro wspólne i jest dostępna dla wszystkich użytkowników. Poprzez swoje położenie, sposób zagospodarowania i inne szczególne cechy użytkowe powinna służyć zaspokajaniu różnorodnych potrzeb materialnych i niematerialnych mieszkańców (w tym np. potrzeb kulturalno-rozrywkowych i estetycznych), a także ułatwiać interakcje między jednostkami i grupami społecznymi. Przestrzeń taka powinna podnosić

jakość życia i stanowić miejsce identyfikacji człowieka z miejscem jego zamieszkania.

Aby przestrzenie publiczne dobrze odgrywały swoją rolę, powinny być właściwie zaprojektowane i urządzone. Mimo podobieństw w kształtowaniu różnych terenów każdy obszar należy traktować indywidualnie. W przypadku tradycyjnych terenów wiejskich na ich specyfikę składa się np.: otwartość krajobrazowa (dostępność szerokich widoków poprzez otwarcia architektoniczno-krajobrazowe) oraz brak wyraźnych granic między strefą publiczną a prywatną (wynikający głównie z charakteru zagospodarowania przestrzennego, wiejskiego stylu życia i modelu spędzania wolnego czasu). Obserwując życie społeczne na wsiach, można zauważyć, że wiele spośród wspólnie użytkowanych przestrzeni nie zostało świadomie ukształtowanych jako miejsca spotkań i integracji, powstały one przypadkowo, np. w sąsiedztwie sklepów, przystanków autobusowych i innych obiektów, których domeną nie jest funkcja społeczna. W sytuacji niedoboru odpowiednio urządzonych przestrzeni dużego znaczenia nabierają wszelkie ogólnodostępne miejsca, które generują aktywność mieszkańców i mają choćby znikomy potencjał w zakresie zaspokajania potrzeb lokalnej społeczności. Uwagi wymagają zatem nie tylko celowo wyznaczone i zagospodarowane wiejskie place, ulice, tereny przy obiektach użyteczności publicznej, obszary sportu i rekreacji, ale też inne przestrzenie upodobane przez mieszkańców, mniej „formalne” i często w ogóle nieurządzone (np. wydeptane polany, „dzikie” zatoczki przy drogach, placyki przed sklepami itp.). Dążenie do adaptacji i właściwego wyposażenia tych drugich dla potrzeb społecznych jest niewątpliwie jednym z pożądanych działań mających na celu zwiększanie dostępności i podniesienie jakości wiejskiej przestrzeni publicznej (Lorens, Martyniuk-Pęczek 2010).

Na wsiach często brakuje terenów społecznych, do wypoczynku, rekreacji i sportu. Brakuje również terenów reprezentacyjnych, z którymi mieszkańcy mogliby się utożsamiać, a zarazem na których mogliby się spotykać, organizować imprezy itp. Duży problem, obok niedoboru miejsc integrujących lokalną społeczność, stanowi ich niekorzystne położenie, np. peryferyjna lokalizacja terenów rekreacyjno-sportowych lub rozproszenie miejsc codziennej aktywności. Wiele przestrzeni usytuowanych jest także w oderwaniu od lokalnych

³ Autorem tego podrozdziału jest mgr inż. Michał Micek, doktorant Instytutu Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej; michal.micek@amu.edu.pl.

warunków przestrzennych, przez co tworzą się swoiste enklawy na obszarze wsi. Niektóre miejsca są np. zlokalizowane na tyłach zabudowy, poza zasięgiem wzroku przemieszczających się w pobliżu ludzi. Co więcej, przestrzenie takie, jak place zabaw czy świetlice, bywają izolowane i grodzone z dużą przesadą, a w efekcie zamiast przyciągać i integrować, dzielą i „odstrasza” (ich dostępność fizyczna i psychologiczna zostaje mocno ograniczona). Gospodarze takich terenów zakładają, że wysokie i solidne płoty, a także gęste nasadzenia przyczynią się do zwiększenia bezpieczeństwa i porządku publicznego. Lepsze efekty przynieść może jednak urządzenie takiej przestrzeni, za którą odpowiedzialni poczuć się wszyscy mieszkańcy, wówczas poczucie bezpieczeństwa z pewnością wzrośnie.

Na ocenę danej przestrzeni wpływa również jej sąsiedztwo. Negatywne oddziaływanie w tym aspekcie ma często nieatrakcyjna okolica. Warto jednak podejmować działania, które mogą przyczynić się do zwiększenia dostępności wiejskiej przestrzeni publicznej oraz poprawy jej relacji z otoczeniem. Do działań tych należą m.in.: wyznaczanie atrakcyjnych lokalizacji dla nowych terenów (np. w sąsiedztwie przestrzeni już użytkowanej społecznie), tworzenie przestrzeni zróżnicowanych funkcjonalnie i wzajemnie się uzupełniających pod względem oferty społeczno-kulturowej, rezygnacja z usilnego kreowania nowych miejsc na rzecz rewitalizacji przestrzeni, które są korzystnie położone w strukturze przestrzennej wsi, integrowanie funkcjonujących już terenów publicznych z otoczeniem (np. poprzez poprawę ich powiązań funkcjonalno-przestrzennych z resztą wsi lub dostosowanie charakteru zagospodarowania do otaczających obszarów). Pozytywny wpływ na zwiększenie dostępności miejsc wspólnego użytku ma również racjonalne podejście do wydzielania i grodzenia terenu. Po pierwsze nie należy tworzyć zbędnych barier, np. w postaci wysokich płotów i rzędowych nasadzeń zieleni, które ograniczają swobodę użytkowania danej przestrzeni, czyniąc ją zamkniętą i nieprzyjazną. Po drugie warto zadbać o to, żeby każdy teren miał wystarczającą liczbę atrakcyjnych i „zapraszających” wejść, co przyczyni się do zwiększenia otwartości przestrzeni i dostępności psychologicznej. Wszystkie wskazane powyżej działania należy realizować, mając na uwadze utrzymywanie właściwych relacji przestrzeni publicznej z prywatnymi posesjami i terenami komercyjnymi.

Kwestią, która nierozzerwalnie wiąże się z położeniem i sąsiedztwem danego obszaru przestrzeni publicznej, jest jego obsługa komunikacyjna. W przypadku wielu wsi system lokalnych dróg oraz ścieżek dla pieszych i rowerzystów jest słabo rozwinięty. W efekcie brakuje dogodnych połączeń pomiędzy przestrzeniami ważnymi dla lokalnych społeczności. Co więcej, na znaczeniu tracą wiejskie ulice, które niegdyś odgrywały ważną rolę społeczną, gdyż stanowiły miejsca spotkań sąsiadów, dawały okazję do zatrzymania się i rozmowy. Dziś drogi na wsiach, zwłaszcza na obszarach podmiejskich, są zdominowane przez transport samochodowy, który, podobnie jak w dużych miastach, zaczyna determinować sposób zagospodarowania przestrzeni. Niestety problemy komunikacyjne widoczne są również w tradycyjnych, rolniczych wsiach. Tam, oprócz niedostatku powiązań komunikacyjnych oraz niedostosowania ich do lokalnych warunków i potrzeb, zauważalny jest brak ułatwień dla pieszych i rowerzystów. Problem stanowi także zły stan infrastruktury transportowej, w tym przystanków autobusowych, które bywają często miejscami odstrasżającymi, brudnymi i nieestetycznymi (a mogłyby stanowić miejsca przyjazne, integrujące i pozytywnie wyróżniające daną przestrzeń). Do katalogu najczęstszych problemów transportowych polskiej wsi zaliczyć można ponadto niewłaściwe rozmieszczenie stanowisk postojowych. Otóż wiele terenów centralnych, mających integrować mieszkańców i stanowić miejsca ich spotkań, takich jak placówki, zieleńce itp., jest zajętych przez parkingi. Często zdarza się też, że przestrzenie towarzyszące wiejskim świetlicom oraz innym obiektom użyteczności publicznej zostają odizolowane od ruchu ulicznego wskutek zasłonięcia przez samochody zaparkowane tuż przy wejściach do tych przestrzeni. Zła lokalizacja stanowisk postojowych powoduje, że miejsca stają się rozprasające, niekomfortowe i hałaśliwe. Fragmentacja i separacja przestrzeni publicznej związana z niewłaściwym rozmieszczeniem parkingów ma tym samym zły wpływ na życie społeczne wiejskiej wspólnoty. Rozwiązania wymienionych powyżej problemów komunikacyjnych intuicyjnie wydają się oczywiste, jednak problemem jest również sposób ich wdrożenia. Pomijając kwestię trudności implementacyjnych, rozwiązania wskazanych problemów należy upatrywać w takich działaniach, jak: zwiększanie dostępności transportowej miejsc wspólnie użytkowanych (głównie poprzez

remonty, modernizacje i tworzenie nowych połączeń drogowych dla pieszych, rowerzystów i kierowców, zwłaszcza między najważniejszymi obszarami przestrzeni publicznej), nadanie większego niż dotychczas znaczenia ruchowi pieszemu i rowerowemu (np. wprowadzając ścieżki do pasów drogowych, a także kształtując atrakcyjne ciągi komunikacji pieszo-rowerowej, tj. ścieżki, które prowadzą do ciekawych miejsc, pozwalają na obserwację rozległych widoków, dają możliwość zatrzymania się i rozmowy), usprawnienie organizacji i ograniczenie ruchu samochodowego w centralnych częściach wsi, lokalizowanie miejsc postojowych w sposób niekolidujący ze społeczną funkcją terenu (Górka 2012).

Na ocenę jakościową przestrzeni publicznej wpływa niewątpliwie jej wyposażenie w urządzenia sportowe, obiekty małej architektury, chodniki oraz inne elementy zagospodarowania przestrzennego, które zaspokajają potrzeby mieszkańców związane z ich codzienną aktywnością. Stan tego wyposażenia na wsiach bywa często niezadowalający. W wielu miejscach brakuje ławek, ścieżek, koszy na śmieci, właściwie urządzonych placów zabaw itp., przez co brakuje miejsc do chodzenia, siedzenia i stania. To z kolei zmusza mieszkańców wsi do spędzania wolnego czasu w miejscach do tego nieprzystosowanych lub na prywatnych posesjach. Innym problemem, obok niewystarczającego wyposażenia w infrastrukturę sportową, rekreacyjno-wypoczynkową, sanitarną itp., jest niedostosowanie elementów zagospodarowania przestrzeni wspólnych do potrzeb ich użytkowników. Brukowanie zbyt dużych powierzchni, nadmierna formalizacja i geometryzacja terenu, usilne wprowadzanie nowoczesnych (miejskich) form zagospodarowania, realizacja obiektów wyłącznie dlatego, że „mamy pieniądze i dużo miejsca” – to tylko niektóre złe praktyki w tym zakresie. O złym stanie wyposażenia wiejskich przestrzeni publicznych nierzadko decyduje również brak spójności poszczególnych elementów zagospodarowania terenu, ich niska estetyka, niezadowalający stan techniczny, a także nieprzemyślane i chaotyczne usytuowanie. Przestrzenie, które borykają się z podobnymi problemami, stają się zazwyczaj nieczytelne i mało komfortowe, a przez to amorficzne i aspołeczne. Żeby tego uniknąć, wskazane jest m.in.: doposażenie wspólnie użytkowanych terenów w niezbędną infrastrukturę (latarnie, kosze na śmieci, ławki itp.), utrzymywanie przestrzeni i jej wyposażenia w dobrym stanie technicznym i wizualnym,

umieszczanie w odpowiednich miejscach elementów akcentujących przestrzeń i ułatwiających w niej orientację (np. rzeźb), a także wprowadzanie elementów wzbogacających ofertę danego terenu, odpowiadających potrzebom lokalnej społeczności. Należy jednocześnie dostosowywać skalę i charakter wprowadzanych rozwiązań do specyfiki danego miejsca, w taki sposób, aby przestrzeń stała się kameralna i zachęcała do przebywania w niej. Ponadto należy zadbać o właściwą aranżację miejsc o charakterze społecznym, mając m.in. na uwadze harmonijne i spójne zagospodarowanie przestrzenne, w tym prawidłowy układ jego elementów, ułatwiający kontakty społeczne.

Na jakość przestrzeni publicznych wpływ ma sposób jej zagospodarowania. Bardzo obniża jej wartość wprowadzanie nieestetycznych i niedostosowanych do otoczenia oraz lokalnej tradycji (pod względem kolorystyki, gabarytów, budulca i lokalizacji) elementów wyposażenia (np. reklam wielkoformatowych, betonowych ogrodzeń, budynków o krzykliwej kolorystyce, tymczasowych obiektów turystycznych itp.). Należy jednocześnie podkreślić, że dysharmonizacja krajobrazu kulturowego wielkopolskiej wsi związana z postępującym chaosem przestrzennym wynika w dużej mierze z nieumiejętnego i nieświadomego kreowania przestrzeni otwartych. Zdarza się, że stare i cenne drzewa rosnące w przestrzeni publicznej są wycinane i zastępowane rzędownymi nasadzeniami złożonymi z obcych gatunków. Tego typu nieświadome działania, niekoniecznie będące efektem braku dbałości o przestrzeń publiczną, powodują, że krajobraz wiejski staje się niespójny i traci swoje walory. Trzeba bowiem zauważyć, że brak świadomości i wiedzy na temat prawideł kształtowania przestrzeni prowadzi na ogół do nierzetelnego rozpoznania specyfiki wiejskiego krajobrazu, a w efekcie końcowym – do utraty potencjału związanego z jego walorami kulturowo-przyrodniczymi. Przyjmując za cel dobro wiejskich przestrzeni publicznych, należy zatem dążyć do zwiększania świadomości na temat roli poruszonych powyżej zagadnień wśród decydentów odpowiedzialnych za zagospodarowanie przestrzenne na poziomie gminnym (mieszkańców, władz lokalnych, urzędników itp.). Osiągając ten cel, z pewnością łatwiej będzie realizować działania zmierzające do poprawy jakości krajobrazu wiejskich przestrzeni publicznych, do których można zaliczyć m.in.: likwidację lub maskowanie elementów dysharmonizujących otoczenie, właściwe

lokalizowanie i eksponowanie dominant oraz innych wyróżników identyfikujących przestrzeń, konsekwentne stosowanie zgodnych z wiejską specyfiką zasad lokalizowania reklam, małej architektury i płót, a także eksponowanie atrakcyjnych i szerokich widoków nierozzerwalnie wiążących się z obrazem polskiej wsi. Do katalogu pożądanych działań należą ponadto następujące (Soszyński i in. 2012; Chilik 2018):

- wykorzystywanie lokalnych tradycji i wartości kulturowych w kształtowaniu przestrzeni publicznej oraz jej elementów (z użyciem materiałów, kształtów i proporcji wpisujących się w miejscowy krajobraz),
- właściwe wykorzystywanie i eksponowanie zabytków w przestrzeni wiejskiej (poprzez

rewaloryzacje, adaptacje do celów społecznych itp.),

- unikanie naśladownictwa (bezsmyślnego imitowania) form historycznych na rzecz twórczej kontynuacji wiejskich tradycji i zwyczajów.

Wszystkie te działania, mające na celu zwiększenie lub utrzymanie walorów wiejskiego krajobrazu, mogą przyczynić się do poprawy jakości zagospodarowania przestrzennego wsi (tab. 4) oraz pozytywnie wpłynąć na wzmocnienie poczucia lokalnej tożsamości i odpowiedzialności wśród mieszkańców. To z kolei może pobudzić wiejską wspólnotę do działania na rzecz swojego otoczenia, a tym samym zdeterminować ją do zbudowania przestrzeni funkcjonalnej, „swojskiej”, aktywnej i estetycznej.

Tabela 4. Wyznaczniki jakości zagospodarowania przestrzennego wsi

Funkcjonalność	<ul style="list-style-type: none"> – możliwość odpoczynku – możliwość schronienia – możliwość poruszania się i komunikacji – możliwość aktywności pozadomowej – spełnienie warunków dla działań koniecznych i opcjonalnych – spełnienie warunków dla działań społecznych
Praktyczność	<ul style="list-style-type: none"> – dobre warunki zamieszkania – dobre wyposażenie w sieć infrastruktury technicznej – łatwość komunikacji pionowej i poziomej – szybki dostęp do terenów zieleni i rekreacji, wypoczynku – szybki dostęp do usług – prawidłowy przebieg dróg i ścieżek – dobry dostęp do elementów małej architektury – fizyczny układ przestrzenny elementów ułatwiający kontakt społeczny – ergonomiczność elementów zagospodarowania – poprawne właściwości środowiska zamieszkania – istnienie miejsc do chodzenia, stania i siedzenia – możliwość swobodnego poruszania się osób starszych, niepełnosprawnych i dzieci
Niezawodność	<ul style="list-style-type: none"> – stan techniczny urządzeń, obiektów, elementów zagospodarowania
Trwałość	<ul style="list-style-type: none"> – okres zachowania cech użytkowych przez elementy zagospodarowania przestrzennego
Bezpieczeństwo	<ul style="list-style-type: none"> – poczucie przynależności społecznej i przynależności do miejsca – poczucie bezpieczeństwa publicznego – istnienie miejsc, które gromadzą, integrują i zapraszają lub rozpraszają, segregują i odstrasza
Czytelność	<ul style="list-style-type: none"> – łatwość orientacji w terenie – jedność kompozycji przestrzennej i jej wewnętrzna zgodność – istnienie systemu symboli i zrozumiałych znaków informacyjnych
Estetyczność	<ul style="list-style-type: none"> – odpowiednia skala architektoniczna (ludzka) – umiarkowana i łagodna kolorystyka – czystość – właściwe proporcje – zachowanie rytmu
Wrażeniowość	<ul style="list-style-type: none"> – pozytywne odczucia i emocje związane z pobytem w przestrzeni – pozytywne wrażenia wynikające z użytkowania dóbr zlokalizowanych w przestrzeni

Źródło: Staszewska (2013).

3. Przestrzenne przeobrażenia badanych wsi

Przestrzenne przeobrażenia są głównie efektem społecznych, gospodarczych, politycznych i administracyjnych decyzji. Zależą też od relacji i interakcji danego ośrodka osadniczego z otoczeniem, bowiem ich ilość i jakość decyduje o przepływach dóbr i usług, a te z kolei potrzebują „miejsca”, by się rozwijać. Przeobrażenia związane są także z właściwościami przestrzeni, specyfiką miejsca, warunkami środowiskowymi, przyrodniczymi, historycznymi i tożsamościowymi. Są też uwarunkowane potrzebami człowieka, bowiem sposób zagospodarowania jest efektem jego preferencji, wymagań i dążeń do subiektywnej organizacji elementów zagospodarowania. Oceniając owe przeobrażenia miejscowości, staramy się poznać wymienione powyżej reguły gry, określić wspomniane relacje, a także poznać potrzeby mieszkańców, bo to one są podstawą rozwoju przestrzennej danej wsi. Oceniamy układ funkcjonalny formy urbanistycznej, stabilność tego układu, rozmieszczenie elementów składowych, cechy architektoniczne zabudowy, estetykę danej przestrzeni.

W związku z powyższym, chcąc ocenić strukturę miejscowości, dokonano analizy siedmiu elementów składowych przestrzeni, takich jak: 1) ład przestrzenny, 2) obiekty historyczne i ważne kulturowo, 3) zabudowa i posesje, 4) przestrzeń publiczna i jej wyposażenie, 5) elementy przyrodnicze, krajobrazowe, typy zieleni wewnątrz miejscowości, 6) jakość otoczenia i powiązanie z otoczeniem, 7) układ urbanistyczno-planistyczny. Narzędziem pomocnym w procesie poznawczo-oceniającym była Karta Oceny Miejscowości (jej fragment) (KOM) (tab. 6) opracowana przez R. Wilczyńskiego⁴ do

⁴ Ryszard Wilczyński – wiceprzewodniczący Europejskiego Stowarzyszenia Odnowy i Rozwoju Wsi ARGE, członek Komitetów Monitorujących PROW 2007–2013 i 2014–2020,

potrzeb ogólnopolskiego projektu Sieci Najciekawszych Wsi (SNW) realizowanego w ramach Polskiej Sieci Odnowy i Rozwoju Wsi (PSORW) często przy współudziale Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich. Pozwoliła ona na dokonanie oceny w sposób uporządkowany i jednakowy dla wszystkich ujętych w badaniu wsi oraz dała możliwość wartościowania tej oceny (przyznając punkty). Oczywiście ocena jest wartością subiektywną ekspertów biorących udział w badaniu, dlatego ważne, aby posiadali oni odpowiednią wiedzę i doświadczenie we wspomnianym zakresie oceny. W niniejszym projekcie były zaangażowane osoby, które oprócz wiedzy teoretycznej i praktycznej przeszły także szkolenie samego autora wymienionego narzędzia (KOM).

3.1. Procedura badawcza

Analiza siedmiu elementów składowych przestrzeni, o których wspomniano powyżej, dała obraz przeobrażeń urbanistycznych i planistycznych 10 wsi ujętych w badaniu. Dokonano jej za pomocą Karty Oceny Miejscowości (KOM) (tab. 6), sporządzonej w trakcie inwentaryzacji urbanistycznej, podczas wyjazdu studyjnego. Każda z 10 wsi otrzymała sumę punktacji zgodnie z wartościami ujętymi w KOM w granicach 90–0 pkt (tab. 5). Liczba punktów świadczy o jakości wiejskiej przestrzeni, stopniu zachowania wartości historycznych, kulturowych, architektonicznych i środowiskowych, co wyraża się

zainicjował na Opolszczyźnie pionierski program odnowy wsi, a w jego ramach tworzenie sołeckich strategii rozwoju, propagator wdrażania w kraju regionalnych programów odnowy wsi. Organizator wielu działań na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego wsi i walorów przestrzeni wiejskiej oraz rewitalizacji wsi.

w sposobie zabudowy i zagospodarowaniu. Informacje uzyskane z badań terenowych ujęto w formie raportu (załącznik CD), w którym określono słabe i mocne strony sposobu zagospodarowania danej wsi – ukazano potencjał miejscowości, walory przestrzeni publicznych oraz przestrzenie dysfunkcyjne, wymagające zmian. W dalszej części tej pracy zaprezentowano wybrane pozytywne i negatywne przykłady, wykorzystując informacje z opracowanych już raportów. Szczególną uwagę zwrócono na element 7 KOM omawiający przeobrażenia wsi w skali

planistycznej. Taka dokładna analiza struktury miejscowości zaprezentowana w postaci schematów ukazuje nie tylko obecny stan zagospodarowania badanej jednostki, ale daje wskazówki dotyczące dalszych kierunków jej rozwoju.

W pracy zaprezentowano także przykłady architektonicznych i urbanistycznych rozwiązań wybranych przestrzeni publicznych dla pokazania prawidłowości rozwiązań przestrzennych danych wsi.

Po dokonaniu analizy i oceny potencjału wsi, określeniu słabych i mocnych stron zagospodarowania

Tabela 5. Punktacja wsi zgodnie z Kartą Oceny Miejscowości (KOM) wraz z ogólną charakterystyką wsi

Liczba punktów wg KOM	Ocena (wartość)	
	90–73	wybitna → Wieś uporządkowana, o czytelnej strukturze, sylweta bez zakłóceń i obcych elementów, wieś atrakcyjna wizerunkowo, harmonijnie ukształtowana, gdzie proporcje przestrzeni zieleni i zabudowy są równoważne, miejsca centralne są bardzo dobrze zdefiniowane i uporządkowane, strefy wejściowe, zapraszające a wjazdowe ciągi komunikacyjne naprowadzające. Wieś o czytelnym i dobrze zachowanym układzie ruralistycznym, z unikatowymi obiektami zabytkowymi, z dużym nasyceniem wyróżników, z bardzo dobrze zachowaną zabudową zagrodową mającą czytelny i dobrze określony detal architektoniczny i konstrukcyjny. Wieś o bardzo dobrym stanie technicznym zabudowy, w której posesje i otoczenie są uporządkowane i wiejskie, brak ogrodzeń betonowych. Wieś, w której wyróżnić można przestrzeń publiczną właściwie zagospodarowaną i wyposażoną w elementy pozwalające na aktywność ruchową mieszkańców. Wieś, w której występuje zieleni skomponowana w cenne krajobrazowe widoki, brak zieleni nierodzimiej, w której poprzez punkty widokowe następuje połączenie z otoczeniem, zwłaszcza poprzez cenne elementy przyrodnicze umiejscowione w sąsiedztwie. Wieś z prawidłowo rozmieszczonymi formami zabudowy, z licznymi funkcjami umożliwiającymi zaspokojenie potrzeb społecznych.
	72–55	wysoka → ...
	54–37	dobra → ...
36–0	niska → Wieś o nieuporządkowanej i nieczytelnej strukturze, brak sylwety, wieś nieatrakcyjna wizerunkowo, ukształtowana chaotycznie i przypadkowo, gdzie zieleni występuje sporadycznie, a zabudowa o wysokiej intensywności, brak miejsc centralnych, brak miejsc hierarchicznie ważnych, strefy wejściowe i ciągi wjazdowe nieatrakcyjne i odstrasające. Wieś bez zachowanego układu ruralistycznego, z obiektami zabytkowymi o niskiej skali zachowania, z nielicznymi wyróżnikami, z nielicznie występującą zabudową zagrodową, ze zniszczonym detalem architektonicznym i konstrukcyjnym. Wieś o złym stanie technicznym zabudowy, w której posesje i otoczenie są nieuporządkowane i zawierają miejskie elementy małej architektury, dużo ogrodzeń betonowych i z innych prefabrykatów. Wieś, w której przestrzeń publiczna jest niezdefiniowana lub niepoprawna funkcjonalnie. Wieś, w której brak zieleni lub jest dużo różnogatunkowej zieleni nierodzimiej, w której punkty widokowe nie spełniają swojej roli. Wieś jednofunkcyjna. Marazm społeczny.	

*do badania przyjęto fragment KOM, oryginalna Karta Oceny Miejscowości pozwala na ocenę nie tylko cech urbanistycznych miejscowości, ale także specyfiki wsi i klimatu miejsca.

Tabela 6. Karta Oceny Miejscowości (KOM*) narzędziem oceny przestrzennego potencjału wsi

Rodzaj oceny	Elementy składowe	Aspekty	Ocena walorów (elementu/ aspektu)					
			Wybitna 5,0	Wysoka 4,0	Dobra 3,0	Niska 2,0	Nieodpowied- nia* 1,0	Brak elementu 0,0
1	2	3	4a	4b	4c	4d	4e	4f
Cechy przestrzenne miejscowości	1. Ład przestrzenny	1.1. Sylweta miejscowości – ekspozycja, atrakcyjność widoku na wieś						
		1.2. Ogólny wizerunek – atrakcyjność, ład przestrzenny (spójność, harmonia ukształtowanie)						
		1.3. Centrum/miejsca centralne – jakość i jw.						
		1.4. Strefy wejściowe – jw.						
		1.5. Wjazdowe ciągi komunikacyjne – stan ich wnętrz krajobrazowych						
	2. Obiekty historyczne i ważne kulturowo	2.1. Historyczny układ ruralistyczny – wartość, stan zachowania i czytelność						
		2.2. Obiekty zabytkowe – wartość/unikatowość, stan i liczebność/nasycenie						
		2.3. Wyróżniki wsi – wartość/unikatowość, nasycenie						
		2.4. Zabudowa zagrodowa i inna o wysokich walorach hist., architekt. (detal, budulec itp.)						
	3. Zabudowa i posesje	3.1. Stan techniczny zabudowy i posesji, zakres przekształceń – kolorystyka, materiały, wykończenie						
		3.2. Otoczenie budynków (podwórza, ogrody, sady) – stan i charakter upraw, zieleni, małej architektury, elementów uatrakcyjniających						
		3.3. Ogrodzenia – stan, adekwatność (materiały, konstrukcja, kolorystyka)						
	4. Przestrzeń publiczna i jej wyposażenie – standard, jakość							
	5. Elementy przyrodnicze, krajobrazowe, obszary i typy zieleni wewnątrz miejscowości – różnorodność, specyficzność, adekwatność							
	6. Jakość otoczenia i powiązanie z otoczeniem	6.1. Widoczna od wewnątrz rama krajobrazowa wsi (panoramy, osie widokowe) – urozmaicenie, atrakcyjność, osobliwość						
		6.2. Punkty widokowe dające wgląd w otoczenie – dostępność, oznaczenie i urządzenie						
		6.3. Cenne elementy przyrodnicze i krajobrazowe w bezpośrednim otoczeniu miejscowości						
	7. Układ urbanistyczno-planistyczny – analiza zabudowy i sposób zagospodarowania (rozmięszczenie form zagospodarowania, układ budynków i ulic, zwartość struktury)							
	Razem							

*Do badania przyjęto fragment KOM, oryginalna Karta Oceny Miejscowości pozwala na ocenę nie tylko cech urbanistycznych miejscowości, ale także specyfiki wsi i klimatu miejsca.

(pozytywy, dysonanse), obliczeniu punktacji KOM sprecyzowano wnioski w postaci rekomendacji wyrażających podstawy kształtowania przestrzeni wsi wielkopolskiej.

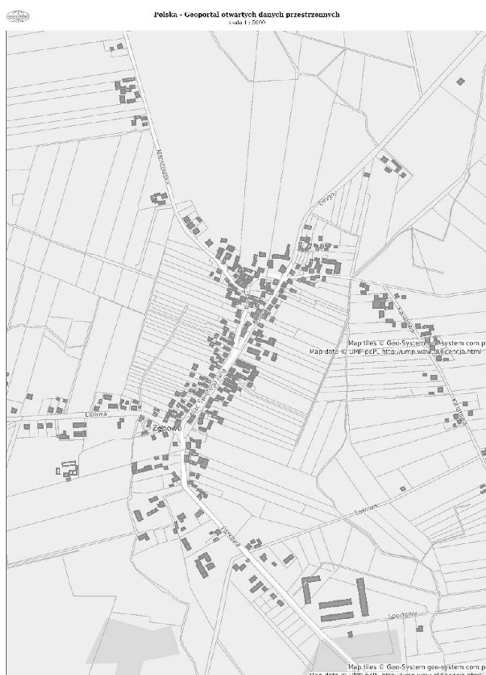
Przestrzeń wsi wielkopolskiej obarczona jest przekształceniami wynikającymi z uwarunkowań historycznych, społecznych, ekonomicznych, środowiskowych i przestrzennych. Ponieważ spełnia ona trzy podstawowe funkcje – jako przestrzeń gospodarcza, życiowa i służąca odpoczynkowi, należy ją odpowiednio gospodarować. Istotne są posiadane przez wieś zasoby kultury materialnej, ważne jest zachowanie ciągłości historii danej miejscowości i wzmacnianie tożsamości kulturowej, dbać należy o tradycje w zakresie budownictwa regionalnego, zagospodarowania przestrzennego, otaczającego krajobrazu. Niestety w wyniku wymienionych na wstępie uwarunkowań przestrzeń wsi wielkopolskich ulega negatywnym przeobrażeniom, zmienia się intensywność zagospodarowania, architektura budynków, wprowadzane są „obce” formy zieleni,

pojawia się wiele miejsc dysfunkcyjnych wymagających rewitalizacji. Realizacja celu operacji przyczyniła się do upowszechnienia dobrych praktyk mających wpływ na rozwój obszarów wiejskich, uwzględniających ich ekonomiczny, społeczny i środowiskowy potencjał. Wpasowuje się to w nurt działań w ramach programu Wielkopolska Odnowa Wsi 2013–2020 realizowanego przez samorząd województwa wielkopolskiego oraz stanowi przyczynek do szerszych badań naukowych nad wielkopolską wsią.

3.2. Miejscowości oceniane w projekcie

Niniejsze opracowanie obejmuje ocenę 10 wsi województwa wielkopolskiego: Zębowo (gmina Lwówek), Zgierzynka (Lwówek), Stara Wiśniewka (Zakrzewo), Łąkie (Lipka), Kobierno (Krotoszyn), Kromolice (Pogorzela), Nojewo (Pniewy), Stara Krobia (Krobia), Gębice (Czarnków), Owińska (Czerwonak). Stanowią one studia przypadków do omawianego tematu (ryc. 4).

Ryc. 4. Miejscowości oceniane w projekcie (<https://polska.e-mapa.net/>)

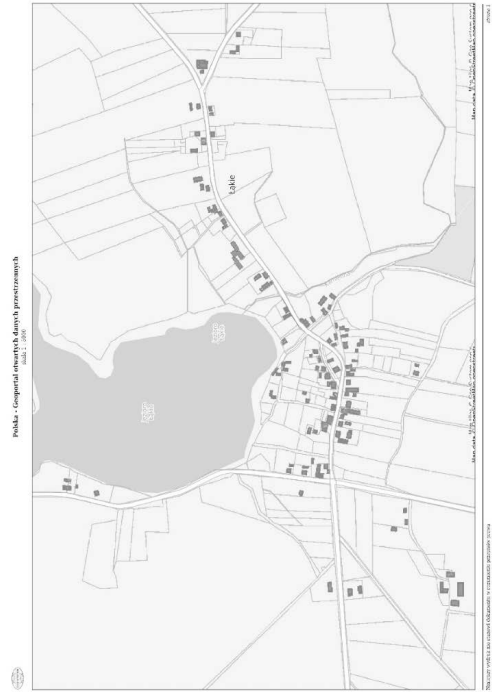
Zębowo (gmina Lwówek)
52°29'01"N 16°03'21"E

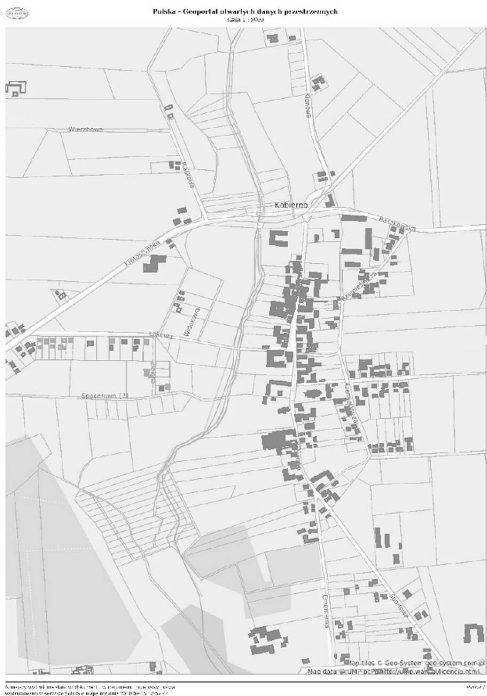
Zgierzynka (gmina Lwówek)
52°27'46"N 16°14'36"E

Ryc. 4cd. Miejscowości oceniane w projekcie (<https://polska.e-mapa.net/>)

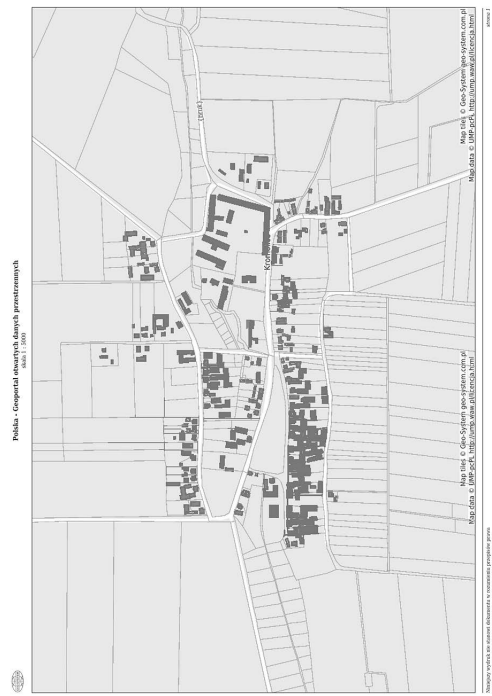
Stara Wiśniewka (gmina Zakrzewo)
53°26'51"N 17°05'32"E

Łąki (gmina Lipka)
53°30'08"N 17°07'22"E

Kobierno (gmina Krotoszyn)
51°43'18,8"N 17°29'03,8"E

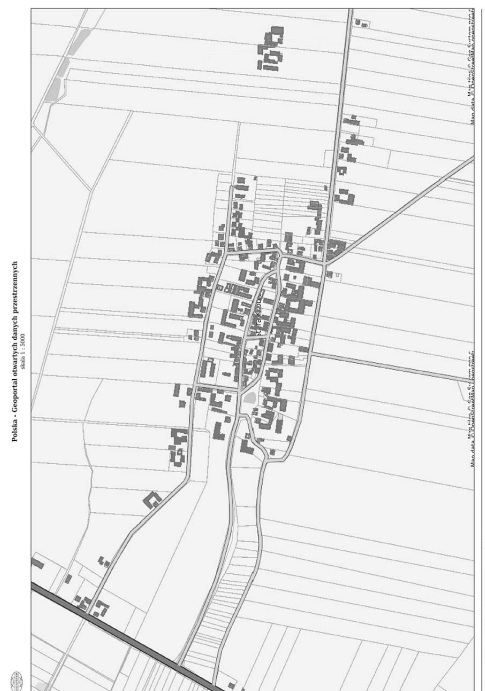

Kromolice (gmina Pogorzela)
51°46'03"N 17°17'19"E

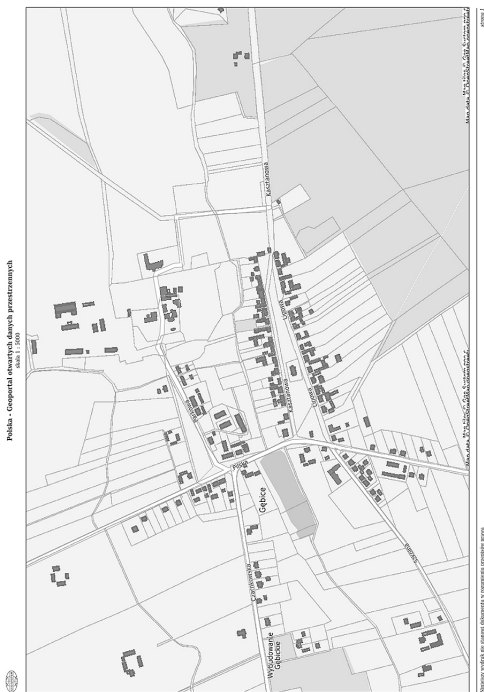
Ryc. 4cd. Miejscowości oceniane w projekcie (<https://polska.e-mapa.net/>)

Nojewo (gmina Pniewy)
52°36'16"N 16°18'40"E

Stara Krobia (gmina Krobia)
51°48'51"N 17°00'52"E

Gębice (gmina Czarnków)
52°55'00,1200"N 16°40'59,8800"E

Owińska (gmina Czerwonak)
52°30'41,57"N 16°58'34,10"E

3.3. Cechy wsi w ujęciu Karty Oceny Miejscowości (KOM)

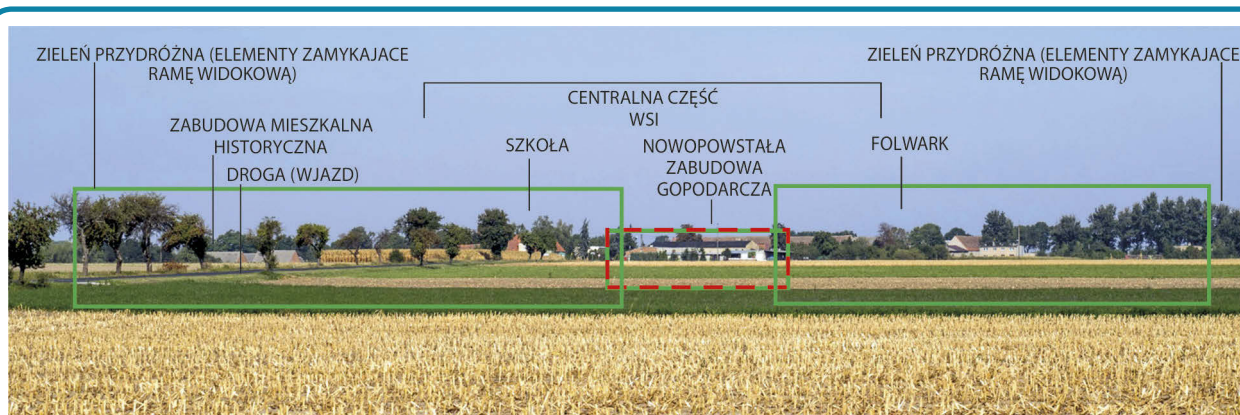
W tym rozdziale zawarto charakterystykę potencjału urbanistyczno-planistycznego wsi, prezentując go w układzie zgodnym z treścią Karty Oceny Miejscowości (KOM). Ze względu na obszerność zagadnienia przedstawiono je w ujęciu syntetycznym, dającym ogólny obraz specyfiki wszystkich wsi ujętych w badaniu. W każdym aspekcie zaprezentowano kilka właściwych (pozytywnych) i niepoprawnych (dysonansów) przykładów, uzupełniając je o indywidualny opis. Potencjał urbanistyczno-planistyczny był oceniany w następujących kategoriach (elementy składowe oceny):

- ład przestrzenny (1. KOM) – oceniany jest poprzez formę zabudowy (jej nagromadzenie, występujące dominanty), linię zieleni i jej intensywność, występowanie osi widokowych, czytelność struktury, stan wnętrz krajobrazowych, występowanie centrów/miejsc centralnych;
- obiekty historyczne i ważne kulturowo (2. KOM) – oceniana jest ich obecność i nagromadzenie, stan zachowania historycznego układu ruralistycznego, występowanie wyróżników wsi oraz cechy architektoniczne i konstrukcyjne zabudowy zagrodowej;
- zabudowa i posesje (3. KOM) – oceniane są poprzez ich stan techniczny i zakres przekształceń, charakter otoczenia budynków oraz spójność architektoniczną ogrodzeń ze stylem budynku i charakterem okolicy;
- przestrzeń publiczna i jej wyposażenie (4. KOM) – oceniana poprzez standard wyposażenia, obecność elementów małej architektury, bezpieczeństwo użytkowania, dostępność i funkcjonalność;
- elementy przyrodnicze, krajobrazowe, obszary i typy zieleni wewnątrz miejscowości (5. KOM) – oceniane są poprzez różnorodność form zieleni i typów krajobrazów, specyficzność form zieleni, różnorodność gatunkową, występowanie roślinności introdukowanej;
- jakość otoczenia i powiązanie z otoczeniem (6. KOM) – oceniana poprzez widoczne od wewnątrz wsi ramy krajobrazowe, występowanie punktów widokowych dających wgląd w otoczenie oraz sąsiedztwo cennych elementów przyrodniczych i krajobrazowych w bezpośrednim otoczeniu miejscowości;
- układ urbanistyczno-planistyczny (7. KOM) – oceniany poprzez analizę zabudowy i zagospodarowania miejscowości, a w szczególności rozmieszczenie form zagospodarowania, układ budynków i ulic, zwartość struktury.

Każdy z wymienionych elementów został szczegółowo opisany w raporcie mającym na celu identyfikację potencjału wsi i ocenę prawidłowości rozwiązań architektonicznych i przestrzenno-funkcjonalnych (patrz załącznik CD). Raport taki został sporządzony dla każdej z 10 wsi. Wybrane fragmenty z ww. raportów zostały zaprezentowane poniżej.

3.3.1. Ład przestrzenny

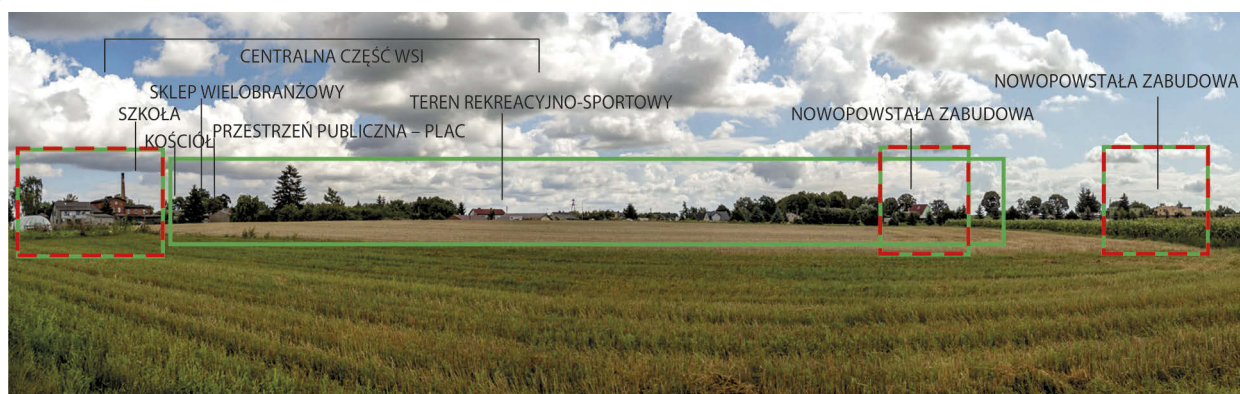
Sylweta miejscowości (1.1. KOM) stanowi istotny element składowy przestrzeni. Na jej kształt wpływ mają przede wszystkim zabudowa (jej wysokość i gabaryty) oraz ukształtowanie terenu. Dla postrzegania sylwety niezbędne jest tzw. przedpole, czyli otwarta przestrzeń pozwalająca obserwatorowi dokonać syntezy widoku ze znacznej odległości. Zasadniczym tworzywem sylwety jest sama zabudowa, którą urozmaicają dominanty wysokościowe (wieże kościołów, ratuszy czy kominy lub inne budowle techniczne), oraz jej gabaryty. W analizowanych wsiach zabudowa wraz z wieżami kościołów najczęściej skupia się w centrum, natomiast obiekty wysokościowe (wieże telewizyjne, słupy elektroenergetyczne) tworzą ramy, stojąc na skraju miejscowości. Charakter sylwety miejscowości silnie zależy od tego, czy zlokalizowana została ona w dolinie rzecznej, rynnie jeziornej, na terenie pagórkowatym czy płaskim. Rzeźba terenu wpływa na to, czy sylweta i jej elementy składowe będą wyeksponowane, czy ekspozycja będzie pozornie ukryta. Teren pagórkowaty najczęściej eksponuje sylwetę, jednocześnie wpływając na to, że zabudowa wydaje się wyższa niż w rzeczywistości. Sylweta miejscowości postrzegana jest przez obserwatora z różnych punktów, najczęściej z dróg dojazdowych, obwodnic lub zorganizowanych punktów widokowych. Również przerwy w układzie wsi, tzw. pasma graniczne, pozwalają na dostrzeżenie znacznego jej fragmentu. Pasmami granicznymi mogą być doliny, ciągi komunikacyjne lub inne przestrzenie niezabudowane. W skali wsi wielkopolskiej doliny rzeczne lub jeziorne przebiegające przez miejscowość nie spełniają roli pasm granicznych i nie tworzą przedpola dla postrzegania sylwet. Najczęściej wiejskie skupiska

Ryc. 5. Sylweta miejscowości – Kromolice (gmina Pogorzela)

Sylweta miejscowości od strony południowo-wschodniej zwarta, widoczne zabudowania mieszkalne i gospodarcze tworzą zwartą bryłę. Brak możliwości wyróżnienia centrum wsi, bowiem nie ma tu elementów charakteryzujących tę część miejscowości (brak wieży kościoła, brak innych budowli). Kolorystyka w miarę jednolita i stonowana, poza pojedynczymi wyjątkami. Pola podchodzące do zabudowań stanowią łagodne i jednolite przedpole widokowe. Elementem dysharmonizującym są pojedyncze budynki gospodarcze – współcześnie powstałe stodoły, które odznaczają się zbyt dużą formą i nie wkomponowują się w strukturę osiedla wiejskiego.

Legenda: ramka zielona – aspekt pozytywny; ramka czerwona – aspekt negatywny

Ryc. 6. Sylweta miejscowości – Stara Wiśniewka (gmina Zakrzewo)

Sylweta miejscowości widoczna od strony południowo-wschodniej jest dość zwarta. Brak możliwości wyróżnienia centrum wsi, bowiem wieża kościoła jest schowana w starodrzewie. Kolorystyka w miarę jednolita i stonowana, poza pojedynczymi wyjątkami. Pola podchodzące do zabudowań stanowią łagodne i jednolite przedpole widokowe. Elementem dysharmonizującym są pojedyncze budynki gospodarcze. Dominanta w postaci komina wpływa na negatywny odbiór miejscowości. Domy mieszkalne dwukondygnacyjne, z powodu zbyt dużej formy i kolorystyki nie wkomponowują się w strukturę osiedla wiejskiego.

Legenda: ramka zielona – aspekt pozytywny; ramka czerwona – aspekt negatywny

osadnicze stanowią niewielką część zajmowanej powierzchni w stosunku do obszaru przyrodniczego. Zupełnie inaczej kształtuje się to w miastach.

Ogólny wizerunek (1.2. KOM) mówi o wizualnej atrakcyjności, jakości odbieranej przez użytkownika przestrzeni. Obserwuje on cztery składowe wnętrza urbanistycznego: ściany, podłogę, strop oraz elementy wolnostojące. Ściany tworzone są w większości przypadków poprzez zwartą zabudowę, ściany lasów, zadrzewień śródpolnych, aleje przydrożne,

szpalery przy ciekach i rowach melioracyjnych, zieleń wewnątrz miejscowości. Podłogą w analizowanych wsiach są przestrzenie nieutwardzone (drogi polne, pola uprawne, łąki, pastwiska oraz nieużytki o niewielkim udziale zadrzewień i zakrzewień). Do tej kategorii zaliczono ponadto tafle jezior oraz nawierzchnie drogowe utwardzone. Strop tworzy najczęściej sklepienie niebieskie (przykrycie pozorne). Jednakże wielokrotnie w przypadku wnętrza długich (drogi gminne i powiatowe przecinające tereny leśne lub obsadzone

nasadzeniami alejowymi) stropem jest okap koron drzew. Elementy wolnostojące uzupełniają przestrzeń wnętrza urbanistycznego. Mogą nimi być słupy oświetleniowe, trafostacje, słupy elektroenergetyczne, wieże telewizyjne (jako infrastruktura energetyczna), także pojedyncze drzewa lub grupy drzew. Jakość i forma składowych wnętrza urbanistycznego (podłogi, ścian i stropu) są wyznacznikiem ładu przestrzennego. Kształt omawianego wnętrza, jego wielkość, materiał budowlany i wykończeniowy elementów wchodzących w skład danej przestrzeni, odpowiednia proporcja rozległości wnętrza w stosunku do wysokości ścian (tzw. kąt środkowy), ilość i rodzaj otwarć widokowych, rodzaj podłogi i jej faktura, kolorystyka wnętrza, występowanie linii i płaszczyzn kierujących wzrok, indywidualność stropu świadczą o pozytywnym bądź negatywnym odbiorze widzianej przestrzeni.

Centrum/miejsca centralne (1.3. KOM) można identyfikować z historycznym układem funkcjonalnym wsi. Najczęściej zlokalizowane jest ono w fizycznym centrum wsi (środku), gdzie dawniej było targowisko, a obecnie funkcjonuje sklep, jest kościół. Centrum wsi powinno być miejscem identyfikowalnym przez społeczność lokalną, hierarchicznie ważne, społecznie akceptowalne, musi być dostępne i otwarte dla różnych grup użytkowników.

Strefy wejściowe (1.4. KOM) są przestrzenią pośrednią pomiędzy wjazdem do wsi a jej obszarem centralnym. To jak moment wejścia przez drzwi do pokoju, jeszcze w nim nie jesteśmy, ale obserwujemy i odbieramy bodźce płynące z wnętrza, ze sposobu zagospodarowania, układu elementów. Na ocenę wpływa wielkość pola obserwacji, światło, brak składowych zakłócających widok. Atrakcyjność wnętrza decyduje o podjęciu decyzji wejścia w przestrzeń „wiejskiego pokoju” lub wycofania z niego. W strefie wejściowej oceniamy rozplanowanie wnętrza urbanistycznego oraz wielość form zagospodarowania. Jeśli jest ono czytelne, układ wnętrza zrozumiały i klarowny, a sposób zagospodarowania satysfakcjonujący, to sprawia, że wnikamy w strukturę wsi i ją absorbujemy. Sposób zagospodarowania strefy wejściowej wpływa na intensywność ruchu użytkowników danej przestrzeni. Może ich zapraszać lub odstraszać, skłaniać użytkowników i wpływać na kierunek ich ruchu lub rozpraszać, jeśli zagospodarowanie będzie utrudniało czytelność i orientację. Strefy wejściowe w wielkopolskiej wsi są bardzo przyjazne i zachęcające.

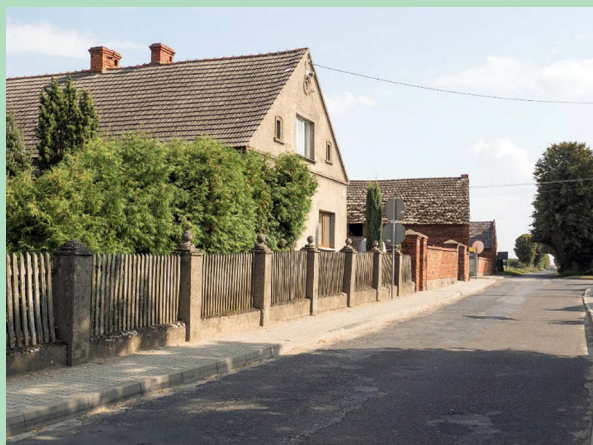
Wjazdowe ciągi komunikacyjne (1.5. KOM) stanowią o pierwszym wrażeniu o wsi. Rzadko odbierane są one z perspektywy pieszego, raczej z wnętrza samochodu, co powoduje, że obraz początku wsi jest chwilowy, krótki i raczej nie zastanawiamy się nad elementami, które go tworzą, ale ważne jest wrażenie, które do nas dociera. Dobrze odbieramy wjazd gęstą aleją drzew tworzącą bezpieczny zwarty tunel, źle czujemy się w przestrzeni, gdzie po obu stronach ulicy na płotach widnieją liczne reklamy, posesje są nieuporządkowane, a zabudowa niespójna architektonicznie. W wielkopolskich wsiach wjazdowe ciągi komunikacyjne występują w różnorodnych formach. Nieliczne aleje w sposób przyjazny zapraszają do wsi. Układ jest symetryczny, a czasem asymetryczny, widoczne jest także kontrastowe zestawienie roślin, które tworzą silne efekty plastyczne. Kompozycje, choć przypadkowe, są harmonijne. Wpływ na jakość odbioru zieleni ma w takich przypadkach perspektywa powietrzna. Przy niektórych wjazdowych ciągach komunikacyjnych, choć ich otoczenie jest naturalne – wiejskie – rolnicze, to jednak kształt i rozmieszczenie budynków stanowi dysonans. Nowoczesna forma zabudowy nie wkomponowuje się w krajobraz, przez co odbiór jest negatywny.

3.3.2. Obiekty historyczne i ważne kulturowo

Historyczny układ ruralistyczny (2.1. KOM) to obraz długoczasowych zmian mówiących o rozwoju miejscowości, o planowaniu i budowie funkcjonalno-przestrzennej obszaru. Jego obecność i stopień zachowania świadczy o intensywności przekształceń. Na jego kształt miały wpływ przemiany, reformy i decyzje administracyjne, społeczne, gospodarcze i polityczne. W ocenie stopnia zachowania układu ruralistycznego należy wziąć pod uwagę proporcje zabudowy historycznej w stosunku do nowo powstałej (współczesnej). Ponadto ważny jest układ istniejących dróg i ich zgodność ze „ślądem” historycznym. Taką analizę wykonuje się w oparciu o dwie mapy – historyczną i obowiązującą.

Obiekty zabytkowe (2.2. KOM) są materialnym świadectwem historii, przekazują wiedzę o czasach, w których powstały, tj. o ówczesnej kulturze, osiągnięciach w sztuce, nauce, gospodarce. Stanowią upamiętnienie życia codziennego, są też dokumentem niecodziennych wydarzeń. Ich przekaz ma

Ryc. 7a. Ogólny wizerunek – pozytywy

Kobierno (gmina Krotoszyn)

Południową część miejscowości stanowią historyczne zabudowania o uporządkowanym układzie, jednolite w formie i kolorystyce. Nawet nowo powstała tam działalność gospodarcza mieści się w budynku, który scala się z otoczeniem. Kolorystyka elewacji i dachów w tej części neutralna, niekrzykliwa, monochromatyczna. Budynki ustawione szczytowo względem drogi nadają rytm. Linia zabudowy uzupełniona zielenią oraz ciągła płaszczyzna ogrodzeń świadczą o dużej zwartości wnętrza. Właściwa kolorystyka i pionowe linie płótów hamują wzrok, przez co wnętrze jest przyjazne dla użytkownika.

Zgierzynka (gmina Lwówek)

Widok w kierunku południowym. Osiedle domków o historycznym układzie, proporcja szerokości ulicy do wysokości przylegających budynków odpowiednia do skali człowieka, przedogródki zagospodarowane w stylu wiejskim z zielenią rodzimą i dużą ilością kwiatów, płoty delikatne, niskie o ażurowej strukturze. Równa linia dachów i przednich elewacji domów świadczy o uporządkowaniu architektonicznym i planistycznym. Drzewa poprowadzone po wschodniej stronie drogi tworzą jednostronną oś. Wadą jest ich forma, gdyż są to skarłowaciałe lipy, w których celowo obcinano gałęzie dla uzyskania niższej, niż gatunkowa, wysokości pnia i średnicy korony.

Ryc. 7b. Ogólny wizerunek – dysonanse

Zębowo (gmina Lwówek)

Centrum wsi o dużym nagromadzeniu usług: sklep Dino, szkoła podstawowa wraz ze strefą odpoczynku dla dzieci, kościół, przystanek komunikacji publicznej. Obszar o rozległym skrzyżowaniu, z wydzielonymi miejscami parkingowymi, strefą postoju dla autobusów (przy przystanku), brak oznakowania poziomego na jezdni. Skala budynków i forma architektoniczna zbliżona do miejskiej. Plac o uporządkowanej strukturze funkcjonalnej, ale wadliwy pod kątem organizacji ruchu i zachowania bezpieczeństwa pieszych

Nojewo (gmina Pniewy)

Teren aktywności gospodarczej zlokalizowany przy drodze wojewódzkiej. Obszar dysfunkcyjny, budynki w złym stanie technicznym, posesja nieuporządkowana, rażą reklamy na płocie. Budynki obce w krajobrazie wsi, niepasujące formą, kolorystyką, przypadkowo umiejscowione na posesji. Ich zły stan techniczny wpływa na negatywny odbiór tej części miejscowości.

Ryc. 8a. Centrum/miejsca centralne – pozytywy

Stara Wiśniewka (gmina Zakrzewo)

Kościół w centrum wsi, miejsce hierarchicznie ważne, identyfikowalne przez mieszkańców, wpływające na orientację przestrzenną. W pobliżu świątyni znajduje się sklep wielobranżowy, parking, przystanek komunikacji publicznej, tablica informująca o atrakcjach turystycznych i cennych kulturowo.

Zgierzynka (gmina Lwówek)

Skrzyżowanie w centrum wsi. Na środku widnieje krzyż, który skupia osie trzech najważniejszych ulic miejscowości. Teren zadbane. Razi zbyt duża liczba gatunków roślin na tak małym obszarze oraz występowanie roślinności nierodzimiej.

Ryc. 8b. Centrum/miejsca centralne – dysonanse

Zgierzynka (gmina Lwówek)

Miejsce centralne wsi skupia tu kilka funkcji. W ciągu przyulicznym znajduje się sklep, a za nim przestrzeń rekreacyjno-sportowa (plac zabaw dla dzieci, siłownia, miejsce spotkań mieszkańców). Obszar ten jest także ważny społecznie w związku z realizacją projektu „Pięknieje Wielkopolska Wieś”. Przestrzeń wymaga uporządkowania, zwłaszcza strefa wejściowa do sklepu. Zmian wymaga estetyka budynku.

Kromolice (gmina Pogorzela)

Spółeczną funkcję wsi pełni tu Wiejski Dom Kultury (WDK), który ma obcą (ze względu na kubaturę i architekturę budynku) formę w krajobrazie miejscowości i stanowi dysonans o dużym znaczeniu. Przed budynkiem mieści się plac ułożony na całej powierzchni z kostki brukowej betonowej. Plac spełniający funkcję parkingową, strefy wejściowej do WDK łączy się także z przystankiem autobusowym. Przestrzeń pusta, niewłaściwie urządzona, niebezpieczna dla pieszych użytkowników, brak w niej strefowania funkcjonalnego. Kolorystyka budynków nieadekwatna do otoczenia.

Ryc. 9a. Strefy wejściowe – pozytywy

Kobierno (gmina Krotoszyn)

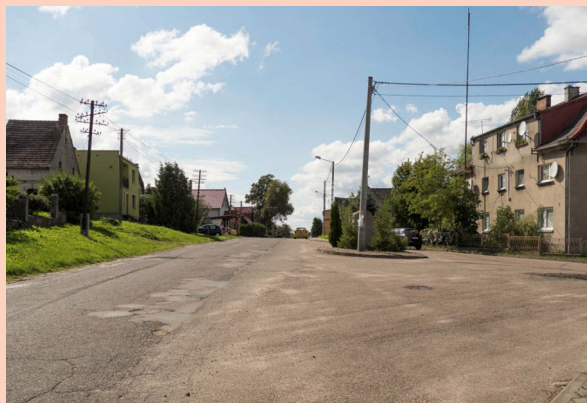
Rozwidlenie dróg ukazujące owalnicowy układ wsi. Widok od strony południowej. Układ zabudowy i jej intensywność ma wpływ na dobrą czytelność wnętrza wjazdowych. Główna droga przebiegająca przez środek wsi pomaga w orientacji i kompozycyjnie porządkuje resztę elementów zagospodarowania. Brak reklam, ujednolicona kolorystyka budynków mieszkalnych i gospodarczych, obecność zróżnicowanych form zieleni rodzimej sprawia wrażenie uporządkowania, czystości, dbałości mieszkańców o stan przestrzeni prywatnych i wspólnych (publicznych). Historyczne zabudowania są sukcesywnie odnawiane i remontowane, nowopowstałe są umiejętnie wkomponowywane w istniejącą tkankę. Nieznacznej pielęgnacji wymaga zielen przy ciągu pieszym biegnącym wzdłuż głównej drogi we wsi.

Kromolice (gmina Pogorzela)

Strefa wejściowa do wsi od strony północno-wschodniej. Istniejący starodrzew sugeruje linię ruchu i tworzy ścianę od strony pól. Widoczne zabudowania folwarczne. Ciągi wejściowe we wsi nie cechuje oryginalność i specyficzna forma. Brak elementu naprowadzającego na centrum, rozproszona na wjazdach zabudowa nie ukierunkowuje osi ruchu. Jedyne w części historycznej istniejący starodrzew prowadzi wzrok i sugeruje linię ruchu, natomiast w częściach z nowo powstałą zabudową drzewa są tylko tłem lub uzupełnieniem zabudowy. Także budynki w strefie wjazdowej nie są ustawione sekwencyjnie i nie sugerują kierunku ruchu. Na ogół ukształtowanie dróg (liczne skrzyżowania) zakłóca widok w głąb miejscowości.

Ryc. 9b. Strefy wejściowe – dysonanse

Łąki (gmina Lipka)

Strefa wejściowa negatywna z uwagi na różnorodność architektoniczną budynków (historyczne miesza się ze współczesnymi, różnorodna liczba kondygnacji, zabudowa jednorodzinna koresponduje z wielorodzinną). Zbyt rozległe skrzyżowanie i ulice zapewniające swobodny ruch samochodowy oraz parkowanie kosztem wydzielonych ciągów pieszych. Zielen przypadkowa. Brak zachowania w sposobie zabudowy i zagospodarowaniu wiejskiego charakteru miejscowości.

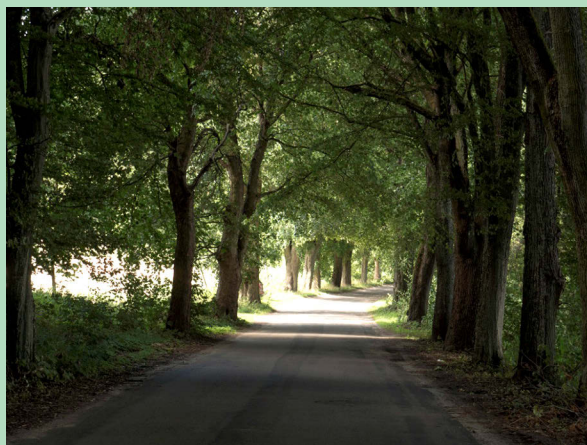
Kobierno (gmina Krotoszyn)

Rozwidlenie dróg ukazujące owalnicowy układ wsi. Widok od strony południowo-zachodniej. Elementem dysharmonizującym jest ogrodzenie przestrzeni usługowo-rekreacyjnej. Zapewne wymagania projektu, finansowanego ze środków zewnętrznych, wymusiły taki sposób zabezpieczenia. Niestety powstałe wnętrza, wielofunkcyjne, utworzone z niezwykłą starannością, zostają odgródzone kilkuwarstwową barierą płotów.

Ryc. 10a. Wjazdowe ciągi komunikacyjne – pozytywy

Kobierno (gmina Krotoszyn)

Łąkie (gmina Lipka)

Walorem są tu malownicze aleje drzew. Tunele wjazdowe ciągną się wzdłuż dróg doprowadzających ruch z każdej strony do miejscowości. To typ alei głównej (wejściowej), o szerokości 5–6 m, symetrycznej, prostej (obsadzonej pojedynczymi rzędami drzew po obu stronach drogi). Ze względu na gęstość obsadzenia zieleni w strefach wjazdowych tworzy aleję półotwartą, obsadzoną rzędami jednego gatunku drzew z odległościami w rzędzie 5 m. Aleja taka umożliwi oglądanie otaczających pejzaży. Z uwagi na orientację względem stron świata (północ–południe), pokrój drzew, występowanie zieleni w postaci krzewów, a także z uwagi na przypadkowy rytm drzew powodujący zacienienie i ograniczenie oświetlonych odcinków drogi oraz mozaikę cieni należy uznać, że aleje w Kromolicach nie należą do bardzo jasnych i wyrazistych.

Ryc. 10b. Wjazdowe ciągi komunikacyjne – dysonanse

Zgierzynka (gmina Lwówek)

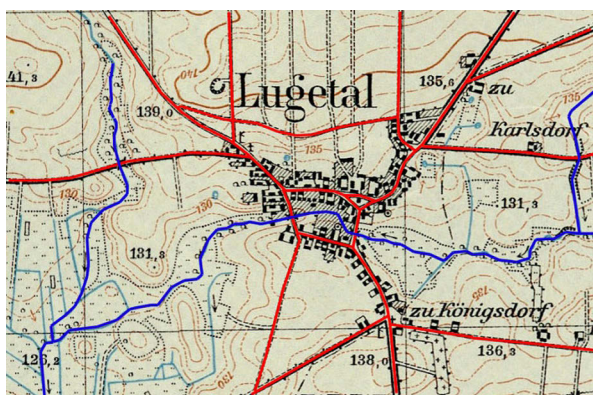
Ciąg wjazdowy o nieuporządkowanej formie i strukturze. Linia zabudowy niezachowana, stopień zainwestowania różnorodny, charakter i forma zabudowy różnorodne. Brak ścian wnętrza ulicznego. We fragmencie ścianę tworzy płot, lecz otwarcie po drugiej stronie drogi niweluje uczucie zwartości i spójności formy.

Stara Wiśniewka (gmina Zakrzewo)

Ciąg wjazdowy od strony wschodniej. Widoczne tu budynki nie wkomponowują się w krajobraz, stanowią dysonans w krajobrazie. Widok otwarty, rozpraszający, nieatrakcyjny ze względu na bryły budynków. Proponuje się wprowadzenie linii drzew wzdłuż posesji, przysłaniających zbyt dużą kubaturę istniejącej zabudowy.

Ryc. 11. Historyczny układ ruralistyczny

Stara Wiśniewka (gmina Zakrzewo)

Mapa historyczna z 1935 r. miejscowości Stara Wiśniewka ukazująca układ przestrzenny zagospodarowania (http://maps.mapywig.org/m/German_maps/series/025K_TK25/2568_Buschdorf_1935.jpg)

To wieś przydrożna o nieregularnym kształcie z zachowanym układem ruralistycznym. Układ pól zazwyczaj nieregularny, niwowy lub niwowo-blokowy, z rozbićmi na liczne działki. Zabudowa skupiona wzdłuż dróg tworzy organizm rozciągnięty w kierunku północno-zachodnim i południowo-wschodnim oraz północno-wschodnim. Współczesna struktura gospodarstw jest tylko nieznacznie bardziej rozbudowana od tej historycznej. Centrum jest nadal tak samo intensywnie zagospodarowane, rozbudowują się jedynie tereny położone wzdłuż dróg. Cechą charakterystyczną jest plac sąsiadujący z kościołem, sklepem i szkołą. Obecnie znaczną część terenu (ok. 70%) zajmują wyasfaltowane ciągi komunikacji samochodowej. Droga nieutwardzona w północnej części wsi (nawsie) nadal pełni tę samą funkcję gospodarczą co 81 lat temu. Rzeczka Łużanka również zachowana, przenika przez centrum wsi.

Stara Wiśniewka (gmina Zakrzewo)

Mapa współczesna miejscowości Stara Wiśniewska ukazująca układ przestrzenny zagospodarowania (data pobrania: wrzesień 2018) ([https://www.google.pl/maps/place/77-411+Stara+Wiśniewka/...](https://www.google.pl/maps/place/77-411+Stara+Wiśniewka/))

istotną wartość w kształtowaniu tożsamości i wrażliwości estetycznej. Ich intensywność występowania, miejsce lokalizacji, stan techniczny i dostępność wpływają na poznawczą wiedzę, na rozumienie sposobu rozplanowania wsi, działań społecznych. Wśród zabytków nieruchomości (zgodnych z nomenklaturą ustawy z 2003 r.) w wielkopolskich wsiach wyodrębnia się następujące ich rodzaje: krajobrazy kulturowe, zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, obiekty techniki i przemysłowe, cmentarze, parki, ogrody, inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne.

Wyróżniki wsi (2.3. KOM) to elementy wyróżniające wieś, charakterystyczne dla miejscowości. To szczególny identyfikator, który podkreśla indywidualność wsi. Mogą one być naturalne lub antropogeniczne, jednakże powinny spełniać jedną ważną rolę – łatwego/lątwych do zapamiętania, czytelnych znaków. Ich znaczenie jest bardzo ważne, mogą bowiem porządkować przestrzeń, stanowić punkt orientacyjny lub identyfikujący, mają wydzźwięk emocjonalny wzmacniający więzi społeczne, wzbogacają także tożsamość miejsca.

Zabudowa zagrodowa i inna o wysokich walorach (2.4. KOM) wzniesiona według starych „przepisów” niejednokrotnie jest przebudowywana i ztraca swój dawny wiejski charakter. Do właściwości technicznych i higienicznych, jakie decydowały o wyborze materiałów lub konstrukcji tych budynków należały: wytrzymałości i trwałość, łatwość wykonania, ogniotrwałość (materiały niepalne i ogniotrwałe), przewodnictwo ciepła, pojemność cieplna i odporność na wpływy atmosferyczne. Istotne były także specjalne warunki miejscowe, takie jak łatwość otrzymania w danej okolicy pewnej kategorii materiałów budowlanych oraz zwyczaje ludowe, przejawiające się w odrębnych cechach sposobu budowania. Obecnie stodoły, które są wykorzystywane przez rolników,

⁵ Odbudowa polskiej wsi. Projekty chat i zagrod włościńskich opracowane przez grono architektów polskich wydane pod redakcją Władysława Ekielskiego, Wydawnictwo Obywatelskiego Komitetu Odbudowy Wsi i Miast w Krakowie, 1915, Kraków, nakładem OKOWIM. Druk tablic w zakładzie W. Krzepowskiego w Krakowie, druk tekstu w drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządem Józefa Filipowskiego w Krakowie.

Ryc. 12a. Obiekty zabytkowe – pozytywy

Owińska (gmina Czerwonak)

Kościół pw. św. Jana Chrzciciela wraz z założeniem poklasztorным. Sanktuarium Matki Bożej Fatimskiej. Obecnie parafia należy do archidiecezji poznańskiej i prowadzą ją Sercanie Biali (Zgromadzenie Najświętszych Serc Jezusa i Maryi)

Nojewo (gmina Pniewy)

Ceglany wiadukt z 1908 r. Linia kolejowa obecnie nieczynna, tory użytkowane pod dreżynę. Wiadukt, który znajduje się tuż przy granicy Sierakowskiego Parku Krajobrazowego, jest obiektem inżynieryjnym, drugim z wiaduktów na linii kolejowej Szamotuły–Międzychód.

Ryc. 12b. Obiekty zabytkowe – dysonanse

Kromolice (gmina Pogorzela)

Pałac klasycystyczny z 1860 r., który został zbudowany przez Stanisława Modliborskiego. Obecnie w bardzo złym stanie technicznym. Budynek wzniesiony na planie prostokąta, w dłuższej osi N-S, piętrowy, podpiwniczony, 11-osiową fasadą skierowany na wschód, z czterokolumnowym portykiem wielkiego porządku zwieńczonym trójkątnym frontonem, pod którym przebiegał podjazd. Budowla składa się z części środkowej i dwóch znacznie zróżnicowanych skrzydeł w elewacji ogrodowej. Pałac sąsiaduje z parkiem z drugiej połowy XIX w. o powierzchni około 2 ha.

Kobierno (gmina Krotoszyn)

Brama kontrastująca z ogrodzeniem. Kolorystyka obca w krajobrazie i drażniąca. Kolor ceglano-czerwony widocznej na zdjęciu bramy byłby właściwy dla spełnienia jednolitości formy.

Ryc. 13. Wyróżniki wsi

Zębowo (gmina Lwówek)

We wsi umieszczono kilka rzeźb krasnali, które są obecne w przestrzeniach publicznych. Są dziełem lokalnego twórcy i stanowią wyróżnik wsi. Obecność takich dzieł świadczy o dużym przywiązaniu do miejsca, potrzebie identyfikacji, ukazują tożsamość mieszkańców.

Kobierno (gmina Krotoszyn)

Wieś pnączy. Wyróżnikiem wsi jest wszechobecna zieleń wkomponowana w strukturę zabudowań. Zabudowania współgrają z zielenią i tworzą harmonijny rytm nachodzących na siebie planów, tworząc w odbiorze pełną ścianę wnętrza urbanistycznego. Dzięki temu wnętrza ulicy jest dobrze odczytywalne.

zachowane są w dobrym stanie technicznym. Tam, gdzie mieszkańcy nie widzą korzyści z utrzymania tego typu zabudowy, obiekty niszczej, kłopotliwe jest dla właścicieli płacenie podatków za obiekty, które są na ich stanie, stąd czasem przyczyniają się do ich rychłej likwidacji. Walorem wielkopolskiej wsi jest historyczna zabudowa i materiał budowlany. Sposób usytuowania zagrody nie odbiegał zbyt od jej usytuowania w XVIII–XIX w. Budynek mieszkalny był często ustawiony względem drogi szczytowo, sąsiedował on z budynkiem inwentarskim, w głębi działki lokowano stodołę. W nawsiu zabudowania gospodarcze, stodoły tworzą zwarte malownicze pierzeje wzdłuż drogi gruntowej, a te położone po zewnętrznej stronie wrzeciona domykały wieś od tyłu, sąsiadując z polami. W obrębie wsi zachowało się jeszcze wiele monumentalnych stodoł. Niektóre znajdują się w bardzo złym stanie technicznym. Większość budynków mieszkalnych to solidne domy murowane z cegły na podmurówkach z kamienia polnego, podpiwniczone, jednoraktowe, przeważnie czteropokojowe z centralnie ulokowaną kuchnią. Układ istniejącej zabudowy historycznej uporządkowany i jednolity w formie i proporcjach. Otwory okienne i drzwiowe, elementy konstrukcyjne budynków, gzymsy, nadproża, watek ceglany i kamienny, sposób łączenia materiałów ukazują bogactwo

technicznych i funkcjonalnych rozwiązań oraz dbałość o detale i jakość wykonania przez ówczesnych budowniczych.

3.3.3. Zabudowa i posesje

Stan techniczny zabudowy i posesji, zakres przekształceń (3.1. KOM) jest zwykle określany przez obserwatora na podstawie oględzin obiektu budowlanego i po ewentualnym przestudiowaniu dostępnej dokumentacji. Stan techniczny zabudowy zawiera ocenę stanu budynku i jego przydatności do dalszego użytkowania lub planowanej przebudowy, ocenę stanu instalacji, ocenę uszkodzeń powstałych w badanych elementach (rysy, pęknięcia, zawilgoceń i zagrzybienia). Ocena stanu technicznego posesji obejmuje stopień utrzymania czystości, porządku, jakości elementów wyposażenia. Wielkopolskie wsie mają na ogół czystą i uporządkowaną przestrzeń publiczną, budynki od „strony ulicy” są zadbane, widoczne są liczne remonty. Niestety jakość wnętrza posesji nie jest wysoka, widoczne liczne budynki wymagające remontu, ogrom samowoli budowlanych niszczy strukturę wsi.

Otoczenie budynków (3.2. KOM) decyduje o jakości zamieszkania, wpływa na dostępność do obiektu, estetyczną wartość posesji. Zastosowanie odpowiedniej roślinności może oddziaływać

pozytywnie na dostępność zysków ciepła lub je ograniczyć. Przy ocenie otoczenia budynków bierze się pod uwagę spójność form zieleni i powierzchni utwardzonych/nieutwardzonych z budynkiem, gatunki i formy zieleni zastosowane przy/na posesji

i ich adekwatność do profilu miejsca (wsi). Otoczenie budynków na wielkopolskiej wsi jest silnie zróżnicowane. Niektóre posesje są uporządkowane, czyste, zadbane, a na innych panuje nieporządek. To ujęcie jest istotne z punktu widzenia użytkownika danej

Ryc. 14a. Zabudowa zagrodowa i inna o wysokich walorach – pozytywy

Stara Wiśniewka (gmina Zakrzewo)

Historyczna zabudowa gospodarcza wykorzystana na funkcję gastronomiczną (w budynku mieści się kuchnia i duża sala konsumpcyjna). Budynek stanowi część większego zrewitalizowanego założenia (zamiana gospodarstwa rolniczego na agroturystyczne).

Kobierno (gmina Krotoszyn)

Budynek mieszkalny zlokalizowany przy placu przykościelnym. Zachowany XIX-wieczny detal wraz z oryginalną kolorystyką, okna wymienione współcześnie w historycznym podziale i wielkości. Wszechobecna zieleń pnączy zdobi przyuliczną elewację.

Ryc. 14b. Zabudowa zagrodowa i inna o wysokich walorach – dysonanse

Kromolice (gmina Pogorzela)

Budynki dawnego folwarku, zamykające kwartał zabudowy inwentarsko-gospodarczej, widok od strony północno-wschodniej. Konieczne jest uporządkowanie terenu przed budynkiem, jest on niezabezpieczony, bliskość hałdy oddziałuje na izolację ścian i konstrukcje budynku. Istniejące składowisko wpływa na estetyczną wartość przestrzeni.

Stara Krobia (gmina Krobia)

Budynek gospodarczy z cegły licowej, typowy dla zabudowy wielkopolskiej z zielenią. Dysonans stanowi sąsiedni budynek – o innej kubaturze, odmiennej wysokości, z indywidualnym osobiwym ogrodzeniem (białe tralki). Brak kontynuacji charakteru zabudowy i zbyt kontrastujące kolorystycznie ogrodzenie negatywnie wpływa na odczucia przestrzeni.

przestrzeni, zarówno mieszkańca, jak i obserwatora zewnętrznego. Na większości działek widoczna jest spójność między kolorystyką elewacji a kolorystyką płotów i pomiędzy elementem budowlanym użytym do budowy domów a elementem

budowlano-wykończeniowym ogrodzeń. Są jednak przykłady braku tej spójności.

Ogrodzenia (3.3. KOM) są elementem wyposażenia wnętrza urbanistycznego, ważne jest, aby były one spójne architektonicznie ze stylem budynku

Ryc. 15a. Stan techniczny zabudowy, zakres przekształceń – pozytywy

Kobierno (gmina Krotoszyn)

Ciąg zabudowań przy głównej ulicy we wsi stanowiącej oś krystalizującą plan wsi. Usytuowanie budynków i ich intensywność wpływa na utworzenie odczytywalnego wnętrza urbanistycznego. Zaletą jest zachowana linia domów, brak przekształceń, równa linia dachów i okien, spójna kolorystyka.

Stara Wiśniewka (gmina Zakrzewo)

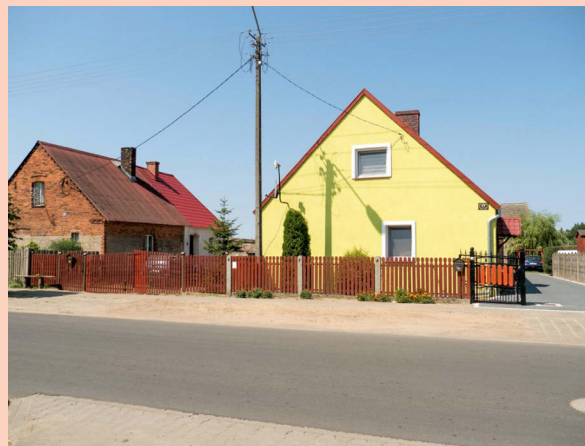
Strefa wejściowa do gospodarstwa agroturystycznego, które powstało po rewitalizacji dużego gospodarstwa rolno-inwentarskiego. Obiekt bardzo dobrze rozplanowany, zadbane, pomysłowo prowadzony.

Ryc. 15b. Stan techniczny zabudowy, zakres przekształceń – dysonanse

Stara Wiśniewka (gmina Zakrzewo)

Historyczny budynek gospodarczy mocno przekształcony i przebudowywany. Razi przypadkowość, wielkości i rozmieszczenie otworów okiennych i drzwiowych. Zaletą jest zachowanie proporcji budynku względem kształtu i rozmiaru tych historycznych oraz w kontekście sąsiadującego budynku mieszkalnego.

Zębów (gmina Lwówek)

Dysonans tworzy kolorystyka budynku, układ okien niezgodny z historycznym (sąsiadującym), wprowadzenie zieleni nierodzącej, brak spójności kolorystycznej ogrodzeń i zabudowy.

i charakterem okolicy. Na wielkopolskich obszarach wiejskich spotyka się ogrodzenia betonowe, metalowe, murowane, kamienne, drewniane, żywopłoty. Ich rodzaj, stan techniczny i kolorystyka wpływają na jakość przestrzeni publicznej. Na wsi wielkopolskiej

widoczna jest różnorodność ogrodzeń (z betonowych półfabrykatów, z siatki ogrodzeniowej, murowane, bramy z blachy). Ten brak spójności widać nawet w jednym obejściu, bowiem brama wjazdowa na posesję bardzo często odbiega kolorystycznie,

Ryc. 16a. Otoczenie budynków – pozytywy

Żębowo (gmina Lwówek)

Centrum wsi, główna oś zabudowy biegnąca do kościoła, szkoły i sklepu. Budynki niskie jednopiętrowe, posesje z przedogródkiem, uporządkowane z licznym kwiatostanem, czyste, zadbane, płoty ażurowe pozwalające na wgląd na działkę. Przed posesją chodnik wraz z pasem zieleni urządzonej, tuż obok parking wzdłuż ulicy. Widoczne prawidłowe strefowanie ruchu.

Stara Krobia (gmina Krobia)

Zieleń przyuliczna niezwykle umiejętnie zakomponowana, właściwie dobrane gatunki i formy, kolorystyka doskonale jest dopasowana do barwy ceglanej budynku. To typowy dla wsi wielkopolskiej detal architektoniczny i konstrukcyjny, który poprzez zieleń został uwypuklony i umiejętnie wzmocniony.

Ryc. 16b. Otoczenie budynków – dysonanse

Łąkie (gmina Lipka)

Budynek mieszkalny w centrum wsi, naprzeciw kościoła. Obiekt zachowany w dobrym stanie wraz ze stolarką okienną i drzwiową. Razi różnorodna zieleń, wielość gatunkowa, sposób pielęgnacji (strzyżenie), co uwidacznia miejski styl dbania o posesje.

Zgierzynka (gmina Lwówek)

Budynek wyremontowany i przebudowany. Główny trzon konstrukcyjny zachowany, ale widoczna przybudówka stanowi dysonans architektoniczny. Zieleń przydomowa posadzona przypadkowo. Razi nieuporządkowany teren wokół posesji.

materiałowo, wielkościowo od reszty ogrodzenia. Należy jednak stwierdzić, że większość ogrodzeń, które znajdują się w centralnych miejscach wsi, jest adekwatna do sposobu zagospodarowania przestrzeni. Współczesne formy są spójne z historycznym materiałem ogrodzeniowym, podziałem, kolorystyką i wysokością. Należy objąć historyczne ogrodzenia

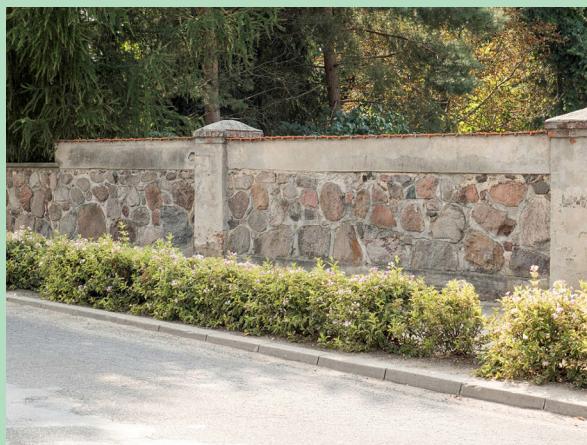
szczególną troską pod kątem renowacji i odnowy, zachować elementy budowlane i konstrukcyjne. Elementem uzupełniającym ogrodzenia jest zieleń przydrożna w formie klombów, szpaleru krzewów dobranych kolorystycznie. Konieczna jest naprawa chodników w złym stanie technicznym.

Ryc. 17a. Ogrodzenia – pozytywy

Zgierzynka (gmina Lwówek)

Centrum wsi, główny wjazd, widoczna w oddali na zdjęciu strefa wjazdowa. Pozytywny przykład zagospodarowania płotu z uwagi na prawidłowo dobraną zieleni (jej ilość, kolorystyka, rodzaj, odmiany).

Kobierno (gmina Krotoszyn)

Płot prywatnej posesji, bardzo estetyczny, wykonany z kamienia i uzupełniony zaprawą, dobrze współgrający z oboma przestrzeniami (prywatną i publiczną).

Ryc. 17b. Ogrodzenia – dysonanse

Zębowo (gmina Lwówek)

Prywatna posesja ogrodzona „betonowym murem”. Budynek o dużym znaczeniu kulturowym sąsiaduje z jednej strony z otaczającą zielenią, a z drugiej z ogrodzeniem obcym w krajobrazie (niepasującym formą i materiałem).

Kobierno (gmina Krotoszyn)

Długi pas monolitycznego ogrodzenia. Uzupełnienia z prefabrykatów betonowych zakłócają formę istniejącego fragmentu analizowanego płotu. Proponuje się wprowadzić pnącze na tych prefabrykowanych częściach. Kolorystyka bramy nie jest krzykliwa, a przez to jest akceptowalna.

3.3.4. Przestrzeń publiczna i jej wyposażenie (4. KOM)

To wszelkie miejsca dostępne powszechnie i nieodpłatnie, to fizyczna przestrzeń, w której może znaleźć się każda jednostka społeczna, to obszar o szczególnym znaczeniu dla zaspokajania potrzeb mieszkańców, poprawy jakości ich życia i sprzyjający nawiązywaniu kontaktów społecznych ze względu na jego położenie oraz cechy funkcjonalno-przestrzenne⁶. Wartością w przestrzeniach publicznych wsi jest istniejąca różnorodność kulturowa, regionalizm, wartości nadane przez czas, historię, ludzi tam mieszkających. Wraz z procesem urbanizacji wtargnęła do wsi fala nowoczesności, wyrażająca się w odmiennej do wiejskiej architekturze, pojawiły się zbyt przestronne place, wielkie parkingi, materiał budowlany odmienny od lokalnego wiejskiego. Przestrzeń publiczna na wsi przyjęła funkcje i formę bardziej miejskie. Oczywiście omawiane przestrzenie mogą być nowoczesne i przestronne, jednak ważne, by były częścią wsi, by były wkomponowane w wiejski krajobraz (indywidualny charakter miejscowości) i spełniały potrzeby wiejskiej społeczności. Na wizerunek przestrzeni publicznej wpływa obecność małej architektury (ławki, oświetlenie, kosze na śmieci, kierunkowskazy, tablice informacyjne), odpowiednia kompozycja zagospodarowania (punkty centralne, osie), występowanie zieleni (gatunków rodzimych i nierodzimych, ilość odmian), brak fizycznych barier wizualnych, proporcje pomiędzy powierzchnią biologicznie czynną a utwardzoną. W wielkopolskiej wsi przestrzeń publiczna występuje w postaci placów centralnych, ulic i terenów pozwalających na aktywność fizyczno-rekreacyjną. Place te są najczęściej zlokalizowane w historycznej części miejscowości. Tereny publiczne umożliwiające aktywność ruchową mieszkańców to nowo powstałe przestrzenie przeznaczone na sport, rekreację i wypoczynek przy świetlicach wiejskich. Są bardzo często opłotowane, przez co mniej dostępne.

3.3.5. Elementy przyrodnicze, krajobrazowe, obszary i typy zieleni wewnątrz miejscowości (5. KOM)

Elementy te powinny stanowić uzupełnienie istniejącej zabudowy. Współczesna zieleń kształtowana

jest w różne formy i układy przestrzenne. Często widoczny jest starodrzew, parki, sady, aleje, drzewa owocowe wzdłuż dróg. Towarzyszy ona drogom, ciekom i zbiornikom wodnym, a także cmentarzom. Wartość krajobrazową wsi obniża wycinanie drzew, dewastacja układu melioracyjnego, wprowadzanie roślinności introdukowanej (nierodzimiej), występowanie roślinności ruderalnej (rośliny szczelin, murów, dachów, schodów, płyt chodnikowych, asfaltów, wydepczyk, przydroży, poboczy ulic, torowisk kolejowych, otoczenia elewatorów, młynów). W wielkopolskich wsiach elementem przyrodniczym jest woda i różnogatunkowa zieleń. Zbiornik wodny nierzadko pełni funkcję rekreacyjną (ale nie służy jako kąpielisko) lub wykorzystywany jest do celów wędkarskich. Często brak elementów zagospodarowania, które umożliwiłyby mieszkańcom atrakcyjne spędzenie czasu w kontakcie z wodą. Oprócz wody we wsi jest wszechobecna zieleń. Starodrzew występuje wyłącznie w okolicach kościołów, folwarków, pałaców. Zieleń na posesjach prywatnych jest bardzo różnorodna, wielogatunkowa, niekorespondująca z publiczną. Występują gatunki nierodzime.

3.3.6. Jakość otoczenia i powiązanie z otoczeniem

Widoczna od wewnątrz rama krajobrazowa (6.1. KOM) mówi o wizualnym powiązaniu wnętrza wsi z otoczeniem. Widok zależy od rzeźby i pokrycia terenu. Ramy tworzone są przeważnie przez pojedyncze drzewa lub zespoły zwartej zieleni wysokiej, skupiające uwagę na najbardziej atrakcyjnych fragmentach krajobrazu. Wyróżnić można kilka typów krajobrazu w zależności od form pokrycia terenu: krajobraz z dominacją lasów (o charakterze naturalnym lub zbliżonym do naturalnego), krajobraz z dominacją obszarów rolniczych (uprawy, bez zabudowy lub z pojedynczymi zabudowaniami gospodarczymi), krajobraz wiejski (z zabudową, sadami, łąkami, pastwiskami), krajobraz z dominacją obszarów zurbanizowanych (z dużą przewagą zabudowy, widoczną infrastrukturą techniczną i komunikacyjną). Ramy krajobrazowe wsi wielkopolskiej tworzą najczęściej zieleń i budynki, natomiast pola są wypełnieniem obrazu. Powiązanie wsi z otoczeniem odbywa się za pomocą osi widokowych lub osi kompozycyjnych. Ze względu na elementy składowe krajobrazu wyróżnia się we wsi dwa typy ram krajobrazowych. W pierwszym krajobraz kształtują nakładające się na siebie plany

⁶ Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 27 marca 2003 r. (Dz.U. nr 80, poz. 717 z późn. zm.).

Ryc. 18a. Przestrzeń publiczna i jej wyposażenie – pozytywy**Zgierzynka (gmina Lwówek)**

Teren wiejski rekreacyjny umiejscowiony za sklepem, pozwalający na aktywność czynną i bierną. Zadbany, widoczne są ślady użytku publicznego, przeznaczony dla różnych grup wiekowych mieszkańców. Teren otwarty, o nieograniczonej dostępności wkomponowany w istniejącą strukturę drzew.

Kobierno (gmina Krotoszyn)

Mikrownętrze tworzone przez zabudowę mieszkaniową i gospodarczą, centralna część wsi. Walorem wsi są takie małowicze wnętrza urbanistyczne we właściwej skali architektonicznej, tzn. w których kubatura i wysokość zabudowy współgra z szerokością ulicy.

Ryc. 18b. Przestrzeń publiczna i jej wyposażenie – dysonanse**Kromolice (gmina Pogorzela)**

Strefa wejściowa do Wiejskiego Domu Kultury w Kromolicach. Widok od wejścia na pustą przestrzeń pełniącą także rolę parkingu oraz ciągu pieszego jednocześnie, z dojściem do przystanku autobusowego. Owa strefa jest przestrzenią opustoszałą społecznie i pustą elementarnie, niezwiązaną z innymi częściami centrum wsi. Brak elementów zachowujących celową kompozycję linii zabudowy pierzei, brak punktów odniesienia, brak zieleni zorganizowanej. Ta niska jakość przestrzeni cechuje się: brakiem bezpieczeństwa przed ruchem i wypadkami, brakiem miejsc osłaniających przed wiatrem, śniegiem, deszczem, brakiem miejsc do stania i pozostania, brakiem możliwości siedzenia, skala elementów zagospodarowania (placu i budynku) nie odpowiada skali człowieka

Stara Wiśniewka (gmina Zakrzewo)

Rozwidlenie dróg ukazujące owalnicowy układ wsi. Widok od strony południowo-zachodniej. Plac ten pełni obecnie rolę parkingu, jest też jednocześnie skrzyżowaniem, punktem informującym o atrakcjach turystycznych, ciągiem pieszym, miejscem spotkań mieszkańców. Jego złe zagospodarowanie nie przeszkadza mieszkańcom w życiu codziennym, jednak nagromadzenie tylu funkcji w miejscu wadliwym funkcjonalnie, organizacyjnie, estetycznie stwarza zagrożenie dla użytkowników, zwłaszcza dzieci.

Ryc. 19a. Elementy przyrodnicze, krajobrazowe, obszary i typy zieleni wewnątrz miejscowości – pozytywy

Kromolice (gmina Pogorzela)

Widok na centrum wsi – owalny plac ze zbiornikiem wodnym otoczony zabudową. Zabudowania mieszkalne oddzielone są od wody ulicami, przez co skala otwartości wnętrza jest bardzo duża. Od południa widoczny zwarty pas budynków historycznych, na ogół ustawionych kalenicowo względem przestrzeni centralnej. Pojedyncze zabudowania ustawione szczytowo nie zakłócają pozytywnego odbioru tej części wnętrza. Budynki umiejscowione od strony północnej stanowią dysonans, bowiem razi ich różnorodna forma i kubatura, zróżnicowana wysokość, pojawiają się otwarcia, które zakłócają zwarty rytm domostw, zielen przydomowa formowana indywidualnie, razi ilość gatunków roślin nierodzimych.

Gębice (gmina Czarnków)

Teren zieleni parkowej w centrum wsi prowadzący do kościoła. Liczne ławki, zadbana zielen, ład i porządek. Poprawna kolorystyka ławek i właściwy w skali i formie element małej architektury (kubel na śmieci). Widoczny zachowany rytm w drzewostanie bardzo porządkuje przestrzeń. Po obu stronach terenu zieleni są drogi o małym natężeniu ruchu.

Ryc. 19b. Elementy przyrodnicze, krajobrazowe, obszary i typy zieleni wewnątrz miejscowości – dysonanse

Kromolice (gmina Pogorzela)

Zielen na prywatnej posesji. Razi różnorodność gatunkowa oraz występowanie roślinności nierodzimiej. Widać indywidualne formowanie zieleni, co jest obce w krajobrazie wiejskim. Układ roślin na działce indywidualny i przypadkowy.

Stara Krobia (gmina Krobia)

Zielen na prywatnej posesji kształtowana indywidualnie. Topiary, czyli formowane rośliny lub rzeźby z roślin, są domeną miast, a nie wsi. Różne kształty, od prostych geometrycznych stożków czy kół, przez wyszukane spirale, aż po najrozmaitsze formy na wzór ludzi, zwierząt czy przedmiotów nie są wartościowym elementem krajobrazu wsi

Ryc. 20a. Widoczna od wewnątrz rama krajobrazowa – pozytywy

Stara Wiśniewka (gmina Zakrzewo)

Widok w kierunku północnym (z tyłu sklepu wielobranżowego, w sąsiedztwie centralnego skrzyżowania). Rama utworzona przez ogrodzenie zamyka widok w ramy wiejskiego obrazu.

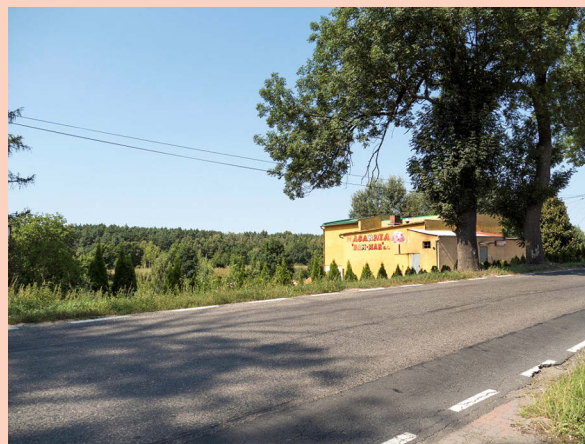
Kromolice (gmina Pogorzela)

Widok przez bramę wyjazdową z folwarku na pobliskie pola. Widoczne na zdjęciu drzewo stanowi element ciągu jednostronnej alei przydrożnej.

Ryc. 20b. Widoczna od wewnątrz rama krajobrazowa – dysonanse

Stara Krobia (gmina Krobia)

Widok ze świetlicy wiejskiej w kierunku zachodnim jest zakłócony nieuporządkowaną zielenią. Z uwagi na ukształtowanie terenu to bardzo dobre miejsce na obserwację krajobrazu i jego wartościowanie.

Nojewo (gmina Pniewy)

Krajobraz, w którym można wydzielić przedpole widokowe (ulicę). Usytuowanie drogi wyżej względem otaczającej naturalnej przestrzeni powinno usprawnić w nią wgląd. Tymczasem budynek (aktywności gospodarczej) ogranicza widok. Ze względu na kolorystykę i zastosowanie w obejściu zieleni nie-rodzimej (tutaj) stanowi znaczący dysonans.

Ryc. 21. Punkty widokowe

Zgierzynka (gmina Lwówek)

Punkt widokowy w postaci wieży. Na dwóch jej piętrach znajdują się tarasy widokowe, a na nich tablice edukacyjne ze zdjęciami i opisami ptaków, które najłatwiej z wieży zobaczyć (albo usłyszeć). U stóp wieży stoją solidne ławy i stoły, osłonięte drewnianą wiatą chroniącą przed słońcem czy deszczem. Duża tablica informuje o projekcie i pozwala zidentyfikować widoczne z wieży miejsca.

Stara Wiśniewka (gmina Zakrzewo)

Otwarty krajobraz pól widziany z podwórza gospodarstwa agroturystycznego HAWAJE. Punkt widokowy ukazujący przepiękny czysty obraz lekko pofalowanych pól. Widok zatrzymuje się na ścianie lasu, brak kontrastów, brak obiektów zakłócających. Zachwyca dopasowanie elementów obrazu, jego kolorystyka, duża głębia, wieloelementarność przy zachowaniu pełnej spójności i równoważenia elementów tworzących ów obraz.

Ryc. 22. Cenne elementy przyrodnicze

Zgierzynka (gmina Lwówek)

Tablica informująca o atrakcjach przyrodniczych zlokalizowanych w bliskim otoczeniu wsi. Znajdują się tutaj dwa rezerваты przyrody: Na Jeziorze Zgierzynieckim im. Bolesława Papi, który został utworzony w 1974 r. w celu zachowania miejsc lęgowych ptaków wodno-błotnych, oraz Wielki Las, utworzony w 1959 r. i powiększony w 2003 r., który chroni cały kompleks lasów liściastych naturalnego pochodzenia.

Łąkie (gmina Lipka)

Widok na jezioro Łąkie od strony południowej. Zbiornik wodny wraz z przyległym terenem leśnym jest wykorzystywany na cele rekreacyjne i sportowe. Tu bowiem odbywają się liczne zawody wędkarskie, biegowe, rowerowe. Plaże wraz z infrastrukturą są wykorzystywane przez mieszkańców i przyjezdnych. Zważywszy na przyrodniczy potencjał rozwijają się tu usługi turystyczne i rekreacyjno-wypoczynkowe.

(na pierwszym są pola, na dalszym zieleń wysoka). W drugim krajobraz zbudowany jest najpierw z zieleni wysokiej tworzącej często ramy widokowe, a następnie z pola. W większości jednak przypadków krajobraz widziany z wielkopolskich wsi układa się w pasmowy układ upraw. Pola są lekko pofałdowane, prawie płaskie, użytkowane, przedzielone miedzą. Brak obfitej zieleni śródpolnej. Dominują dwa rodzaje parcel – pasmowe oraz blokowo-niwowe. Parcele pasmowe są tu szerokie lub wąskie, najczęściej długie (rzadziej krótkie), co świadczy o wysokim poziomie rozwoju gospodarczego, rozwiniętej technice upraw oraz zróżnicowanej strukturze własnościowej. Wsie zlokalizowane w pobliżu dużych kompleksów leśnych są wewnątrz zamknięte, a wgląd w otoczenie jest bardzo ograniczony.

Punkty widokowe (6.2. KOM) to miejsce-observatorium, które ma za zadanie umożliwienie wglądu na wycinek krajobrazu wyłaniający się w celu odkrycia nowej percepcji krajobrazowej. Punkty mogą być rozmieszczone pojedynczo lub stanowić zbiór miejsc na szlaku (np. turystycznym, poznawczym). To drugie rozwiązanie oferuje podróżującym odmienne doświadczenia i różnorodne widoki podczas aktywnego spędzania czasu i ma na celu kreowanie nowej perspektywy w przyrodniczym i kulturowym otoczeniu. W analizowanych wielkopolskich wsiach brak punktów widokowych ukazujących specyfikę obszarów rolniczych

Cenne elementy przyrodnicze (6.3. KOM) mogą wpłynąć na turystyczny rozwój miejscowości zlokalizowanych w pobliżu, ale ich istnienie wymusza

prawidłowy nieingerujący w przyrodę sposób zagospodarowania. Przepisy związane z ochroną przyrody zobowiązują władze do prowadzenia odpowiedniej polityki środowiskowej chroniącej potencjał przyrodniczy. Obecność form ochrony przyrody, granic parków krajobrazowych, siedlisk roślin i zwierząt ogranicza możliwości inwestycyjne w miejscowości. Stają się więc one bodźcem do rozwoju, a niekiedy barierą zmian przestrzennych.

3.3.7. Układ urbanistyczno-planistyczny (7. KOM)

Układ ten mówi o rozmieszczeniu elementów zagospodarowania przestrzennego, które jednocześnie są poddawane analizie i ocenie. Badanie wykonuje się w dwóch skalach przestrzennych: zabudowy i zagospodarowania. Z zakresu zabudowy rozpatruje się: cechy architektoniczno-budowlane oraz kompozycję architektoniczną (kompozycja wnętrza urbanistycznego). Analiza zagospodarowania obejmuje: strukturę funkcjonalno-przestrzenną (ujęcie planistyczne), sposób zagospodarowania (ujęcie urbanistyczne), kompozycję urbanistyczną (kompozycja układu), obszary dysfunkcyjne i wymagające przekształceń, obszary ochronne i chronione. Tak szerokie ujęcie zagadnienia pozwala na stworzenie schematu rozwoju miejscowości, określającego jego kierunki, strefy funkcjonalne i obszary przeznaczone do ochrony, elementy istotne dla zachowania wartości kulturowych, miejsca, ważne społecznie oraz potencjalne dla turystyki, mieszkalnictwa, aktywności gospodarczej.

Legenda do rycin 23–32

	OBSZARY Z PRZEWAGĄ ZABUDOWY HISTORYCZNEJ, (ZARYS ZBUDOWY Z POCZĄTKU XXw.)		ZIELEŃ, GRUPY ZIELENI, SZPALERY, KOMPOZYCJE ZIELENI
	OBSZARY ZABUDOWY O WYSOKIEJ WARTOŚCI HISTORYCZNEJ (WYSOKI PROCENT ZACHOWANIA UKŁADU I STRUKTURY ZABUDOWY)		CENTRA, MIEJSCA CENTRALNE
	OBSZARY ZABUDOWY WSPÓŁCZESNEJ (Z PRZEWAGĄ ZABUDOWY POWSTAŁEJ PO 1945r.)		OBIEKTY KOLIDUJĄCE Z OTOCZENIEM, DYSONANSE
	OBSZARY ZABUDOWY ZDEGRADOWANEJ, KONTRASTUJĄCEJ Z HISTORYCZNYM UKŁADEM I STRUKTURĄ WSI, DYSONANSE		DOMINANTY, ELEMENTY ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENI HIERARCHICZNIE WAŻNYCH
	OBSZARY CENNE PRZYRODNICZO		GLÓWNE CIĄGI KOMUNIKACYJNE
	OBSZARY Z POTENCJAŁEM ROZWOJOWYM DO ZAGOSPODAROWANIA LUB WYMAGAJĄCE REWITALIZACJI		OSIE KOMPOZYCYJNE, OSIE WNĘTRZ
	KIERUNKI ROZWOJU WSI		POWIĄZANIE Z OTOCZENIEM, CIĄGI PIESZE I ROWEROWE, SZLAKI TURYSTYCZNE, DROGI ZAGUMIENNE
	CENNY KRAJOBRAZ ROLNICZY		ELEWACJE, LINIE ZABUDOWY O WYSOKIEJ WARTOŚCI
	CENNY KRAJOBRAZ PRZYRODNICZY		PUNKTY WIDOKOWE
			CIEKI WODNE, ZBIORNIKI WODNE

Ryc. 23. Schemat urbanistycznego rozwoju wsi Zębowo (gmina Lwówek)

Wieś wielodrożnica, o układzie rozwoju północ-południe. Zabudowa raczej zwarta, poza pojedynczymi koloniami uformowanymi wzdłuż dróg, z tendencją do rozproszenia w dalszych przydrożnych terenach. Obszary zabudowy o wysokiej wartości historycznej pozostają w nielicznych skupieniach w części centralnej (w okolicy) oraz w części zachodniej, stanowiąc spójną pierzeję wzdłuż głównej drogi. Zabudowa współczesna lokalizuje się w części zachodniej miejscowości (jako druga linia domów na styku z historyczną strukturą), w części północnej i południowej przedłużając linię istniejącej zabudowy. Budynki wewnątrz miejscowości tworzą, wraz z otaczającą zielenią, szczelną ścianę, formując jednocześnie cenne wnętrza urbanistyczne, zachowane w odpowiedniej ludzkiej skali, w której proporcje szerokości ulicy względem wysokości przyległych budynków są właściwe i pozytywnie odbierane przez użytkowników. Dojazd do wsi zapewniony jest z każdego kierunku, co umożliwia dobrą dostępność do poszczególnych jej fragmentów. Sieć ulic uzupełniają drogi zagumienne, które

formują zwięzłą i logiczną strukturę dróg pomocniczych. Brak obszarów cennych przyrodniczo. W południowej części miejscowości, przy głównym skrzyżowaniu, znajduje się teren dysfunkcyjny, wymagający rewitalizacji, który ma duży potencjał rozwojowy (z uwagi na sąsiedztwo, lokalizację wzdłuż drogi oraz dostęp do infrastruktury technicznej). Centrum wsi stanowi zespół obiektów usługowych skupionych wokół skrzyżowania. Przestrzeń publiczna jest przyjazna i dobrze wyposażona. Wzdłuż głównego ciągu komunikacyjnego zorganizowano zieleń i strefę ciągu pieszego, bezpiecznego i z miejscami do siedzenia. Północną część wsi cechuje większy ruch (przyczyną jest obecność sklepu, szkoły, kościoła), południową zdecydowanie mniejszy. Dla zrównoważenia hierarchii ważności miejsc w południowej części umieszczono zegar słoneczny wraz z uposażeniem, jednak skala jego wpływu na aktywność mieszkańców jest znikoma. Rozwój przestrzenny powinien być kontynuowany w kierunku południowym.

Ryc. 24. Schemat urbanistycznego rozwoju wsi Zgierzynka (gmina Lwówek)

Wieś kupowa, zwarta, o układzie rozwoju północ-południe. Specyficzny kształt wsi z jedną drogą kończącą się zabudową rzadko występuje w Wielkopolsce. Obszary z przewagą zabudowy historycznej rozlokowane wzdłuż głównej osi rozwoju miejscowości. Jej ważność wskazują elementy małej architektury (na południu figura, a na północy krzyż). Budynek w sercu wsi jednolite w formie, jednokondygnacyjne, tworzące zwartą i równą linię zabudowy. Przedogródki zmiękczają strefę pieszczą i stanowią pas wiejskiej zieleni sąsiadującej z chodnikiem. Na uwagę zasługuje linia drzew, poddanych pielęgnacji. Razi ich nadmiernie kulista forma i drastyczne przycięcia. Lipa to bowiem duże i okazałe drzewo, tymczasem te omawiane występujące w przestrzeni publicznej są bardzo mocno przycięte. Obraz ulicy we wsi zbliżony skalą i charakterem do uliczki małego miasta. Nowo powstała zabudowa lokalizuje się wzdłuż północnych wylotów, nie łącząc się z istniejącą. To niewłaściwe rozwiązanie z uwagi na wysokie koszty utrzymania

rozproszonej zabudowy. Dojazd do wsi zapewniony z kierunków północnych oraz z zachodniego. Sieć ulic uzupełniają drogi zagumienne, raczej występujące w części wschodniej wsi. Od południa miejscowość graniczy ze zwartym terenem lasu, który należy do obszaru chronionego krajobrazu. Z południowego końca wychodzi droga polna, która doprowadza użytkownika przestrzeni do wieży widokowej. Miejsce to pełni także rolę infrastruktury pobytowej, gdzie można się posilić i odpocząć. Wieża nie jest oznakowana, brak informacji w terenie o jej istnieniu. Stan techniczny wszystkich dróg we wsi jest bardzo dobry (są świeżo wyremontowane). To nie jest wieś typowo rolnicza. Pojedyncze gospodarstwa czerpią korzyści z lokalnych warunków przyrodniczych, aczkolwiek stodoły i infrastruktura rolnicza skupia się raczej od tyłu wsi, w jej części wschodniej. Rozwój przestrzenny może nastąpić w kierunku północnym, bowiem wschodnie i zachodnie tereny zajmują rozległe pola o wyjątkowym krajobrazie.

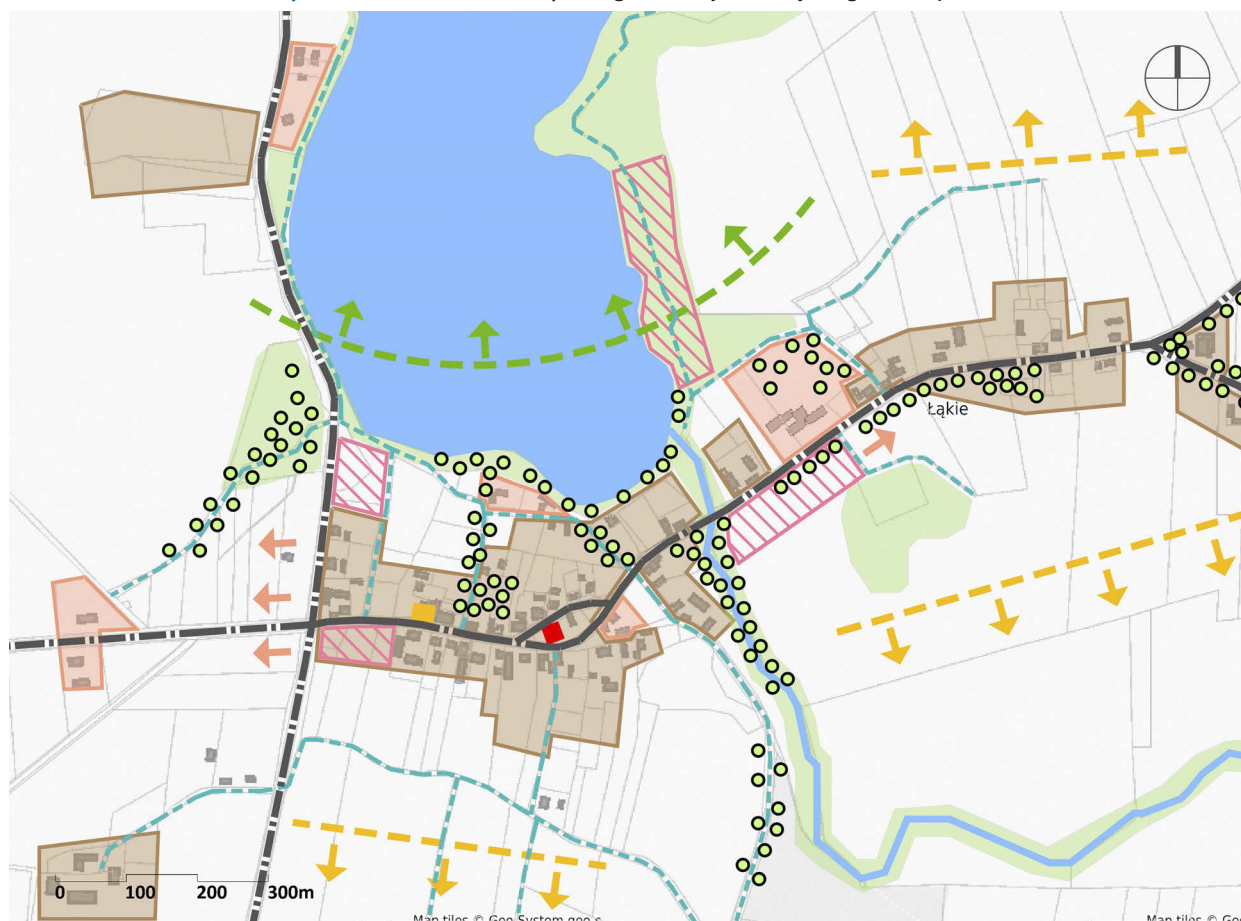
Ryc. 25. Schemat urbanistycznego rozwoju wsi Stara Wiśniewka (gmina Zakrzewo)

Wieś wielodrożnicza, o układzie rozwoju północny-wschód-północny zachód-południe. Zabudowa bardzo zwarta, skupiona wokół centralnego obszaru utworzonego przez połączenie dróg. Tu koncentruje się zabudowa historyczna, a nowo powstała uzupełnia istniejącą strukturę. Widoczny jest rozwój zabudowy wzdłuż dróg, tam jednak lokalizują się już gospodarstwa nieco większe lub obiekty aktywności gospodarczej. Oprócz dróg elementem krystalizującym plan wsi jest rzecznica Łuzanka, która wprowadza do wsi pas zieleni. Pas ten obejmuje swym zasięgiem także starodrzew zlokalizowany w obrębie kościoła. Brak zabudowy we fragmencie wsi spowodowany „wejściem” w jej strukturę cieklu wodnego przyczynia się do powstania otwarcia widokowych. To dobre miejsce na lokalizację punktów widokowych ukazujących najbliższe otoczenie miejscowości (zwłaszcza że tego typu niezakłóconych otwarć jest niewiele we wsi). Zabudowa mieszkaniowa na ogół niska, mieszkalna jest najczęściej jednokondygnacyjna, usługowa

dwu-trzykondygnacyjna. Istniejący układ drogowy w pełni zaspokaja potrzeby komunikacyjne mieszkańców. Z głównej sieci dróg wyprowadzone są na zewnątrz drogi zagumienne udostępniające przestrzeń rolną. Gospodarstwa nie są tu duże. Czynności związane z produkcją rolną są prowadzone na tyle wsi, wewnętrzna struktura i sposób zagospodarowania zbliżone są do małomiasteczkowej. Przestrzeń publiczną tworzy plac przed kościołem. Wymaga on zmian funkcjonalnych i organizacyjnych. Zdominowany przestrzenią komunikacyjną jest miejscem skupienia usług szkoły, handlu, kultury i sakralnych. Plac wymaga działań naprawczych. Zabudowa wsi, zważywszy na sąsiedztwo terenów rolniczych, powinna się rozwijać wzdłuż dróg w każdym ich kierunku. Teren społecznie aktywny znajduje się w południowej części miejscowości. Z uwagi na jego wielkość, obecny sposób zagospodarowania, dobrą dostępność komunikacyjną staje się on potencjalnym miejscem rozwoju przyległych obszarów (zabudowy, usług).

Ryc. 26. Schemat urbanistycznego rozwoju wsi Łąkie (gmina Lipka)

Wieś ulicowa z wrzcionowym układem zabudowy w centralnej części miejscowości, zlokalizowana w sąsiedztwie jeziora Łąkie, o układzie rozwoju wschód-zachód. Jest ona rolnicza, mocno przekształcona, w której wiele gospodarstw nie dotrwało do czasów współczesnych. Zabudowa historyczna (mieszkaniowa o układzie kalenicowych, reszta zabudowań gospodarczych w układzie czworoboku) rozciąga się wzdłuż układu drogowego i jest uzupełniana nowo powstałą. Widoczne są czasowe przekształcenia w strukturze zabudowań w postaci plomb z różnych okresów budownictwa mieszkaniowego i usługowego. Zabudowa historyczna naprzemiennie jest uzupełniona powojenną (z lat 60. i 70.), ale także XX- i XXI-wieczną. Nowo powstała nie koresponduje właściwie z sąsiadującymi budynkami. Liczne przerwy w zabudowie centralnej części miejscowości oraz powstawanie nowej zabudowy wzdłuż dróg, oddalone od istniejącej, wskazują na niepoprawną politykę rozwoju prowadzoną przez władze. Świadczą o tym także liczne braki w utwardzeniu

czy remontach dróg, placów. Konieczna jest wnikliwa analiza potencjału wsi (potrzeb mieszkańców i możliwości finansowo-inwestycyjnych gminy) i ponowne rozpatrzenie strategii rozwoju miejscowości. Jest bowiem sporo terenów o wartościach kulturowych, turystycznych, rekreacyjnych, które można wykorzystać i połączyć w system usług wspomagających rozwój społeczny, gospodarczy i przestrzenny wsi. Obecnie przyległy zbiornik wodny nie determinuje rozwoju omawianej wsi. Nie czyni tego także rzeczka Krzywina. Niektóre domostwa zostały wszakże przekształcone na potrzeby usług agroturystycznych czy letniskowych, ale są to działania wybiórcze. A wieś łagodnie opada w kierunku północnym, co wspomaga ciekawy krajobraz przyrodniczy. Zachował się również ciekawy układ pól od strony południowej, co powinno być wzmocnione poprzez działania w formie ustaleń prawa miejscowego. Predysponowane kierunki rozwoju miejscowości powinny być zgodne z układem dróg.

Ryc. 27. Schemat urbanistycznego rozwoju wsi Kobierno (gmina Krotoszyn)

Wieś wielodrożnica, o układzie historycznego rozwoju północ-południe, współczesnego – wschód-zachód. Zabudowa w centralnej części wsi bardzo zwarta z widoczną i dobrze zachowaną strukturą zabudowań ceglanych historycznych (budynków mieszkalnych oraz gospodarczych). Zachowane pierzeje (budynki w układzie szczytowym), wzmocnione zielenią, tworzą wnętrza urbanistyczne o wysokiej jakości. Proporcje wnętrza, czyli stosunek podłogi do jego ścian (szerokości ulic i wysokości budynków), bardzo właściwe, utrzymane w skali człowieka, wywołujące pozytywne odczucia użytkowników przestrzeni. W omawianej przestrzeni znajdują się dwie hierarchicznie ważne przestrzenie publiczne (przy kościele i sklepie) uformowane poprzez klinowy układ zabudowy. Strefa usługowa wymaga jednak interwencji funkcjonalnej i zmiany organizacji ruchu. Zmian organizacyjnych wymaga także przestrzeń rekreacyjna przy szkole podstawowej, zlokalizowana w północnej strefie wjazdowej do wsi. Teren jest

opłotowany kilkoma warstwami ogrodzeń, co znacznie utrudnia i ogranicza dostęp oraz wpływa na odbiór estetyczny tej części miejscowości. Oprócz zwartej zabudowy mieszkaniowo-usługowej wewnątrz wsi widoczne są na jej obrzeżach zabudowania gospodarcze. Rolnictwo w tej wsi nie jest jednak dominujące. Z uwagi na bliskość Krotoszyń (6 km), zauważalny jest wpływ miasta na zagospodarowanie omawianej wsi oraz strukturę zawodową mieszkańców. Rolnictwo ma tendencję spadkową. Małe gospodarstwa obsługują małe arealy. Tę tendencję potwierdzają widoczne obszary nowej zabudowy, które tworzą się w formach osiedli zabudowy jednorodzinnej (po zachodniej i wschodniej stronie miejscowości). Elementem krystalizującym strukturę wsi jest oś komunikacyjna północ-południe oraz ciek wodny Czarna Woda. Wodny element zagospodarowania wraz z zielenią towarzyszącą formuje ciąg ekologiczny, istotny dla zachowania wartości środowiskowych i krajobrazowych.

Ryc. 28. Schemat urbanistycznego rozwoju wsi Kromolice (gmina Pogorzela)

Wieś owalnicowa ze zbiornikiem wodnym umiejscowionym centralnie, o układzie rozwoju wschód–zachód. Na historyczny rozwój wsi miał wpływ ciek wodny wraz z licznie występującymi zbiornikami wodnymi oraz gospodarowanie majątkiem ziemskim (pałac, folwark wraz z polami) znajdującym się we wschodniej części wsi, który obecnie jest w ruinie. Wymaga on rewitalizacji. Pozostałości po starej zabudowie widoczne są w południowej części miejscowości. Zabudowania tworzą tam zwartą pierzeję, cenną kulturowo, bowiem zachowały się liczne oryginalne detale architektoniczne i konstrukcyjne, a układ budynków na posesji jest zgodny z dawnym. Część północną, ponad drogą, zajmują tereny mieszkaniowe i gospodarcze związane z rolnictwem. Zachowały się tu mniejsze gospodarstwa, zwłaszcza te, które miały dostęp do drogi zagumiennej. Niestety, ten północny kwartał zabudowy, wyznaczony przez drogi i pola, wyróżnia się niską jakością zagospodarowania. Konieczna jest poprawa funkcjonalna i estetyczna wiejskiej świetlicy. Teren ten cechuje niespójność formy architektonicznej, kolorystyka, zastosowane materiały

budowlane, zróżnicowane dachy, co stanowi przeciwieństwo względem części południowej. To właśnie południowa część jest produkcyjna. Od tyłu wsi widać olbrzymie stodoły, płyty do składowania obornika, tu szerokość drogi gospodarczej jest dostosowana do sprzętu rolniczego. Relacje wsi z obszarami rolniczymi widać poprzez intensywność i aktywność społeczną (zawodową) w omawianej strefie rolniczej. Oprócz zbiornika wodnego elementem krystalizującym układ wsi jest droga, która ze względu na intensywność ruchu stanowi linię oddzielającą część północną od południowej. Zbiornik wodny jest wyróżnikiem wsi, wymaga on działań porządkujących oraz projektowych, gdyż przestrzeń wokół nie jest właściwie urządzona. Ma on uregulowaną linię brzegową i pozbawiony jest roślinności. Na uwagę zasługuje zieleń w postaci starodrzewu, który, choć niekompletny, ukazuje ważność dawnych szlaków komunikacyjnych. W powiązaniu z ciekami wodnymi tworzy wydzielony optycznie pas zieleni. Rozwój wsi jest możliwy w kierunku północnym wzdłuż drogi gminnej oraz w kierunku zachodnim.

Ryc. 29. Schemat urbanistycznego rozwoju wsi Nojewo (gmina Pniewy)

Wieś ulicowa z pojedynczymi koloniami, o układzie rozwoju wschód–zachód, na której rozwój wpływ miała linia kolejowa i bezpośrednie sąsiedztwo terenów cennych przyrodniczo. Nielicznie zachowane zabudowania historyczne skupiają się wzdłuż głównej ulicy. Niestety jest ich niewiele i zostały zdominowane przez zabudowę nowo powstałą. Cenne obiekty architektoniczne i zabytki techniki znajdują się w północnej części (wieża ciśnień z 1907 r., ceglany wiadukt z 1908 r., młynówka). Niektóre z nich są poddawane rewitalizacji (stacja kolejowa). Pola i obsługujące je gospodarstwa położone są w południowej części. Gospodarstwa nie są duże. Nie ma też

jednoznacznie zdefiniowanego centrum wsi. Nieformalnie znajduje się ono pomiędzy kościołem a ośrodkiem zdrowia. Teraz to nieurtworzony plac spełniający rolę parkingu. Cała wieś jest dość zwarta wokół kościoła, który stanowi obiekt hierarchicznie ważny. Wieś może się rozwijać wzdłuż dróg w kierunku północnym i wschodnim. Pomiędzy drogami są użytkowane pola. Obszarem dysfunkcyjnym jest posesja z zabudowaniami gospodarczymi zlokalizowana przy trasie wylotowej ze wsi. Nieład, niekomponująca się z miejscem zabudowa, niska jakość ogrodzenia i reklamy wpływają na negatywny odbiór tego fragmentu wsi.

Ryc. 30. Schemat urbanistycznego rozwoju wsi Stara Krobia (gmina Krobia)

Wieś owalnicowa, rolniczo-produkcyjna, w której rolnictwo odgrywa znaczącą rolę nie tylko w życiu mieszkańców, ale także w sposobie zabudowy i zagospodarowaniu przestrzennym. Wieś dość zwarta, gospodarstwa i posesje umiejscowione ku centrum, z dostępem do pól od strony drogi zagumiennej. W części centralnej sklep, przestrzeń publiczną, sala wiejska, staw wraz z przestrzenią społeczną. Obecnie owa społeczna przestrzeń wymaga działań projektowych i inwestycyjnych. Dominujące tu rolnictwo spowodowało przekształcenia w strukturze wsi oraz wpłynęło na ład przestrzenny. Przeważają bardzo duże stodoły mające wyjazd na drogę w centrum wsi i na drogę zagumienią. W wyniku ruchu ciężkiego sprzętu jakość dróg w całej wsi jest niezadowalająca. Od tyłu wsi widać olbrzymie stodoły, płyty do składowania obornika, tutaj szerokość drogi gospodarczej jest dostosowana do sprzętu rolniczego. Relacje wsi z obszarami rolniczymi widać poprzez intensywność i aktywność społeczną (zawodową)

w omawianej strefie rolniczej. Zabudowa zagrodowa historyczna jest uzupełniona o nowo powstałą, która stanowi przykłady architektury miejskiej. Wysokość domów, kubatura, sposób zagospodarowania zieleni przydomowej świadczą o dużych wpływach miejskich oraz są efektem zamożności mieszkańców. Zieleni bardzo różnorodna, nieuporządkowana gatunkowo, duże zróżnicowanie kolorystyczne. W pasie drogi północnej (dawniej zagumiennej, a obecnie wyasfaltowanej) lokują swoje siedziby większe przedsiębiorstwa produkcyjne. Obecnie ciąg wspomnianych zabudowań nie jest pełny, otwarcia ukazują otaczające bezkresy krobiowskich pól. W części południowej strefa pomiędzy drogami prawie w całości wypełniona infrastrukturą rolniczą wraz z elementami wyposażenia. Pozostałości po sadach są widoczne, ale zanikające. Ciągi wjazdowe są podkreślane drzewostanem, najczęściej starymi owocowymi drzewami, których jakość jest zła. Rozwój wsi przewidywany jest w kierunku wschodnim.

Ryc. 31. Schemat urbanistycznego rozwoju wsi Gębice (gmina Czarnków)

Wieś wielodrożnica, o układzie rozwoju wschód-zachód. Zabudowa raczej zwarta, poza pojedynczymi koloniami uformowanymi wzdłuż dróg, z tendencją do rozproszenia w dalszych przydrożnych terenach. Wieś dzieli na dwie części przepływająca rzeczka umiejscowiona w korytarzu terenów podmokłych. Obszar nienadający się pod zabudowę poszerzają obecne zbiorniki wodne, które stanowią szczególnie wyróżnik w krajobrazie. Wieś ma ciekawą formę urbanistyczną – składa się z dwóch symetrycznie usytuowanych trójkątnych placów. Plac w części północnej jest zarośnięty roślinnością ruderalną, nieuporządkowany, z dużą ilością samosiejek. Jego południową pierzeję tworzą jednolite w formie zabudowania mieszkalne i przylegające do nich inwentarskie. Droga zapewniająca dostępność stanowi oś wjazdową do Ośrodka Pedagogiczno-Rehabilitacyjnego, który powstał na obszarze byłego pałacu. Teren ten jest zamknięty, ogrodzony, z ograniczonym dostępem. W tej części miejscowości, na gruntach po byłym folwarku, znajduje się obecnie nowo wybudowana ferma. Trójkątny plac w południowej części zajmuje aleja

kasztanowo-lipowa. Gęstość nasadzeń i obecność ławek skłania do nazwania tego fragmentu parkiem. Osiowe założenie z widokiem na kościół sprawia pozytywne wrażenie – uporządkowania i przemyślanej formy. Obie pierzeje omawianego placu stanowią historyczne zabudowania. Oddzielone od parku drogami dojazdowymi wyraźnie określają granice przestrzeni publicznej i prywatnej. Wnętrze urbanistyczne utworzone przez zabudowania i zieleni parkową jest wnętrzem zamkniętym, o strukturze dostosowanej do skali człowieka, z elementami małej architektury. W zachodniej części tego wnętrza kwartał ograniczony czterema ciągami komunikacyjnymi wymaga działań funkcjonalno-naprawczych. W pobliżu były sklep przeznaczony jest do wyburzenia. Tworzy on dysonans w strefie wjazdowej (niszczyje nieużytkowany). Nowopowstała zabudowa formuje się wzdłuż ciągów komunikacyjnych w części południowo-zachodniej, północno-zachodniej. Układ komunikacyjny jest uzupełniony drogami zagumiennymi, które są wykorzystywane przez mieszkańców jako drogi dojazdowe.

Ryc. 32. Schemat urbanistycznego rozwoju wsi Owińska (gmina Czerwonak)

Wieś wielodrożnica, z zachowanymi zabudowaniami sakralnymi. Miejscowość podmiejska z dominującą zabudową jednorodziną wolnostojącą, w której rozwinęły się usługi handlu (cztery sklepy spożywcze), sportu (stadion), oświaty (szkoła, przedszkole), usługi specjalne (ośrodek szkolno-wychowawczy dla dzieci niewidomych), sakralne (kościół), edukacyjno-poznawcze (park orientacji przestrzennej). Współczesna zabudowa koresponduje z historyczną, obejmującą: zespół poklasztorny, dwa kościoły, dawny niemiecki szpital psychiatryczny, pałac rodziny von Treskow wraz z parkiem oraz dawny folwark. Zabudowania o wysokiej wartości kulturowej skupione są wzdłuż osi kompozycyjnej północ-południe, biegnącej daleko od wjazdu północnego, a kończącej się na wieży kościoła. Po zachodniej stronie tej osi zabudowania mieszkaniowe i gospodarcze oraz stara gorzelnia, która obecnie wymaga działań rewitalizacyjnych. Drugą oś kompozycyjną tworzy ciąg zabudowań wraz z drogą zapoczątkowany od wjazdu z kierunku wschodniego i kończący się także na wieży kościoła. Przy tej drodze mieści się cmentarz, park

i zabudowania poniemieckiego szpitala psychiatrycznego, w którym przeprowadzano doświadczenia na pacjentach w okresie II wojny światowej. Ten ciekawy, ze względu na swoją historię, kompleks zabudowań jest dziś w rękach prywatnych i wymaga działań remontowych i zmian funkcjonalnych. Miejscowość zamknięta pomiędzy rzeką Wartą a linią kolejową Poznań–Wągrowiec może się rozwijać jedynie w kierunku północnym i południowym. I tak się obecnie dzieje – osiedla zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej tworzą kwartały o zwartej strukturze wzdłuż ulic wylotowych. Oprócz zabudowy wieś wypełniona jest starodrzewem. Duży park oddziela historyczną część wsi od osiedla z lat 70. XX w. Ów starodrzew przepływa z parku przy pałacu, poprzez bloki mieszkaniowe, przez plac Przemysława aż do bram kościoła, niknąc w korycie rzeki Warty. Owińska to wieś nierolnicza, otoczona kompleksem parku krajobrazowego, zielenią przyrzeczną, zbiornikami wodnymi powyroboiskowymi, jest sypialnią dla dużego miasta i miasta małego (leży bowiem pośrodku).

4. Zasady kształtowania wielkopolskich wsi – studium przypadku

Wielkopolska przestrzeń wiejska ulega przemianom. Widoczne jest zmniejszanie się powierzchni użytków rolnych i liczby gospodarstw, wzrost zalesienia i funkcji związanych z leśnictwem, obserwuje się rozwój agroturystyki oraz wytwórczości ludowej i wykorzystania miejscowych surowców. Zauważa się także wzrost świadomości ekologicznej, troskę o bioróżnorodność, architekturę krajobrazu, o poprawę jakości środowiska naturalnego (gleby, wody, powietrza). Wiejska społeczność domaga się wzmocnienia funkcji społecznych i kulturowych, rozwoju infrastruktury technicznej i społecznej, tworzenia miejsc aktywności mieszkańców.

Konieczne są więc przekształcenia poprawiające jakość zamieszkania, pracy i wypoczynku na wsi. Często mieszkańcy sami podejmują inicjatywę i uczestniczą w procesie zmian, tj.: wspólnie projektują, fizycznie pracują, budując i formując swoje wiejskie przestrzenie, uczestniczą w spotkaniach dotyczących przyszłych rozwiązań i wyrażają swoją opinię poprzez głosowanie za właściwymi dla siebie rozwiązaniami.

Zasady kształtowania przestrzeni wsi wielkopolskiej można formułować w dwojaki sposób: 1) poprzez zbiór rekomendacji kierowany do władz lokalnych, mieszkańców i liderów, oraz 2) poprzez przykłady rozwiązań projektowych wybranych przestrzeni publicznych wsi.

Ryc. 33. Zmiana wizerunku i estetyki ulicy – Kobierno (gmina Krotoszyn)

Wady: Niespójna kolorystyka budynków, dysonans w postaci betonowego ogrodzenia, które nie pasuje formą i kolorystyką do istniejącej zabudowy, biała brama w ogrodzeniu zbytnio się odznacza

Zalety: Zmiana kolorystyki płotów i budynków, wprowadzenie zieleni pnącej na ogrodzeniach, utrzymanie czystości wpłynęło na poprawę estetyki przestrzeni

Rekomendacja to opinia, która nie jest wiążąca dla władz gminy czy innych interesariuszy, ale ma na celu jedynie ukierunkowanie ich działań. Ażeby właściwie kształtować wielkopolską wieś, nie wystarczy pozyskiwać fundusze, opracowywać plany zagospodarowania czy strategie rozwoju, należy także podjąć

działania naprawcze, które stworzą warunki do lepszego życia i zamieszkania społeczności lokalnej. Dla poprawy jakości miejsca należy:

- zachować czytelną sylwetę miejscowości poprzez stosowanie w nowo powstałych budynkach kolorystyki istniejących dachów, zachodzi często

Ryc. 34. Poprawa funkcjonalności przestrzeni publicznej – Kobierno (gmina Krotoszyn)

Wady: Przestrzeń zajęta (zdominowana) przez parking, brak wydzielonego ciągu pieszego, brak miejsc do siedzenia/stania/odpoczynku, niebezpieczne wyjście z istniejącego chodnika bezpośrednio na parking, wejście do sklepu niewidoczne, obklejone reklamami

Zalety: Podział istniejącego placu na przestrzeń dedykowaną pieszym i przeznaczoną dla komunikacji samochodowej, wprowadzenie zieleni izolującej, organizacja przestrzeni wspólnej (ławki), bezpieczne wejście z ciągu pieszego do strefy pieszej placu (pozostawienie miejsca dla samochodu dostawczego parkującego tymczasowo) wpłyną na poprawę bezpieczeństwa użytkowników, urozmaicą przestrzeń poprzez wprowadzenie miejsc do siedzenia jako strefy zatrzymania przed usługą.

Ryc. 35. Podział przestrzeni na strefę wejściową na posesje i strefę wspólną rekreacyjną – Kromolice (gmina Pogorzela)

Wady: Brak elementów zatrzymujących wzrok, otwarta przestrzeń bardzo dużego zbiornika wodnego wpływa na odczucie zagubienia, daleka perspektywa powoduje niską czytelność i identyfikację elementów w przestrzeni. W dni słoneczne i ciepłe przestrzeń opustoszała, brak dostępu i możliwości penetracji walorów zbiornika.

Zalety: Uporządkowanie zieleni przy posesji, wprowadzenie elementów małej architektury (ławki) wpłynie na poszerzenie strefy prywatnej posesji. Wprowadzenie zieleni wysokiej, utwardzonego ciągu wzdłuż zbiornika wodnego wraz z zabezpieczającą barierką umożliwi pełniejsze wykorzystanie walorów zbiornika w centrum wsi.

konieczność ochrony przedpola widokowego, nowe nasadzenia tylko z drzew liściastych (zakaz sadzenia drzew iglastych), należy chronić drzewa zlokalizowane wzdłuż drogi wjazdowej, bowiem tworzą one naturalną bramę do wsi, oraz chronić bramę widokową z osi na kościół lub inny ważny element, co jest istotne dla zachowania

kompozycji układu i zwiększenia czytelności i orientacji przestrzennej;

- w centrach wsi/miejscach centralnych należy dokonać zmian funkcjonalnych, gdyż najczęściej przestrzenie te wymagają poprawy estetyki i bezpieczeństwa użytkowników, reorganizacji parkingów, ciągów pieszych, konieczne jest

Ryc. 27. Zagospodarowanie przestrzeni publicznej – Kromolice (gmina Pogorzela)

Wady: Zbyt duża bryła budynku niekorespondująca z sąsiadującą zabudową, pusty betonowy otwarty plac pełniący funkcję parkingu, brak strefy wejściowej do Wiejskiego Domu Kultury, brak bezpiecznego dojścia do przystanku autobusowego

Zalety: Kolorystyka budynków zbliżona do sąsiadujących, wprowadzenie strefy odpoczynku przy wejściu do Wiejskiego Domu Kultury wraz z markizami zmiękczyło ostro przechodzącą linię budynku i betonowego placu. Zmiana formy przystanku autobusowego, dostosowanie kolorystyczne, doprowadzenie ciągu pieszego, wprowadzenie zieleni wysokiej wpłynie na poprawę estetyki i funkcjonalności przestrzeni, zieleni podzieli przestrzeń i pozwoli na optyczne ograniczenie strefy wejściowej do Wiejskiego Domu Kultury.

Ryc. 28. Poprawa identyfikacji placu centralnego – Łąkie (gmina Lipka)

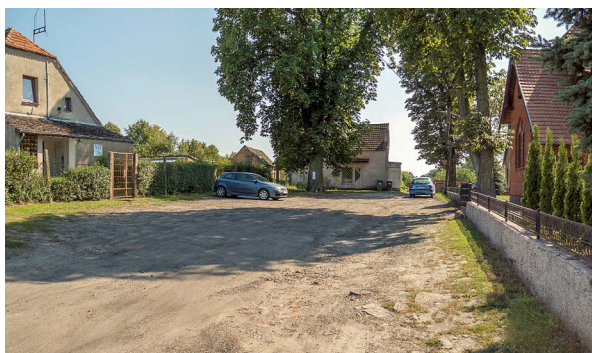
Wady: Utrudniona identyfikacja funkcji budynków i wydzielenie obiektu sakralnego, strefa wejściowa do kościoła nieestetyczna, różnorodność kolorystyczna wszystkich budynków placu, brak pewnego określenia granic wjazdu/wyjazdu z placu przy kościele.

Zalety: Kolorystyka budynków ujednolicona, wprowadzenie kwiatów w oknach poprawia estetykę przestrzeni. Zmiana kolorystyki elewacji kościoła oraz posadowienie krzyża na dachu wpłynie na lepszą jego identyfikację i czytelność formy i funkcji z innych terenów wsi.

- uporządkowanie zieleni, zakaz sadzenia drzew iglastych, które są obce w krajobrazie wsi;
- w strefach wejściowych do wsi należy zachować układ zabudowy, jej wysokość, układ dachów względem ulicy, określić kod kolorystyczny zabudowy, aby nie pojawiły się w przyszłości obiekty dysharmonizujące przestrzeń; należy dbać o istniejącą zieleni; zakaz wprowadzania zieleni iglastej;
- w wielu przypadkach teren zieleni przed posesją, przy ogrodzeniach, można wykorzystać do obsadzenia go gatunkami roślinności pnącej, okrywowej, która przysłoniłaby niepasujące wyglądem, formą i kolorystyką płoty (zwłaszcza betonowe ogrodzenia), wprowadzając jednolitą kolorystykę (np. czerwony w strefie ogrodzeń ceglanych, lub szary/biały w strefie ogrodzeń jasnych);

Ryc. 29. Adaptacja parkingu na przestrzeń wspólną – Nojewo (gmina Pniewy)

Wady: Jedyne miejsce we wsi, na którym skupiają się wyjścia z trzech usług (przychodni zdrowia, sklepu, kościoła), przeznaczony obecnie na parking, jakość nawierzchni niezadowalająca.

Zalety: Wprowadzenie nawierzchni naturalnej (z kamienia) utwardziło nawierzchnie przy zachowaniu wiejskiego charakteru przestrzeni (zakaz nawierzchni z kostki betonowej). Plac został podzielony na strefy dla pieszych i dla samochodów. Ciągi poprowadzone do usług tak, by zachować funkcjonalność przestrzeni ale także dostępność do posesji. W tle przestrzeń z ławkami i niewielkim placem (pod drzewami, przy sklepie). W razie potrzeb plac może pełnić rolę przestrzeni wspólnej, dla organizacji imprez lokalnych (wtedy parking staje się miejscem na występy, stragany, obrzędy kościelne).

Ryc. 30. Funkcjonalna przemiana placu centralnego – Stara Wiśniewka (gmina Zakrzewo)

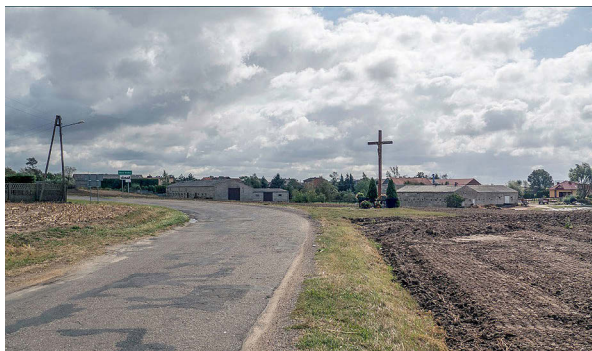
Wady: Plac niepoprawnie zagospodarowany, brak czytelnego podziału na ciągi piesze i przeznaczone dla komunikacji samochodowej. W głębi tablica informująca o lokalnych walorach miejscowości i okolicy, do której dostęp jest ograniczony, brak bezpiecznych wydzielonych przejść dla pieszych, parking scالیony z ulicą.

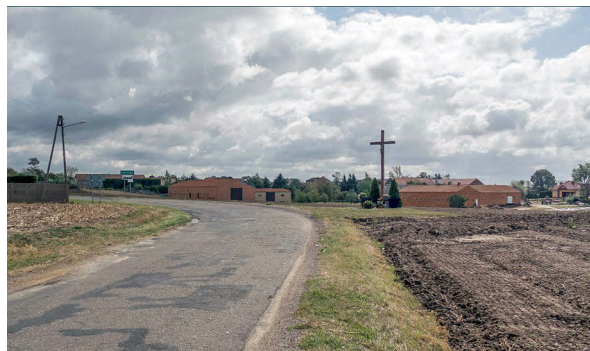
Zalety: Wprowadzenie jednolitej posadзки w obrębie strefy centralnej placu (lekkouniesionej) pozwoli na wydzielenie pasów ruchu i określenie stref dla pieszych i dla komunikacji samochodowej. Posadзка ma pełnić rolę parkingu i strefy ruchu pieszego, ma też określić granice bezpiecznej przestrzeni publicznej. Uporządkowano zieleni, wprowadzając drzewa liściaste. Konieczna jest przebudowa pawilonu handlowego do formy i skali nawiązującej do otaczającej architektury.

- konieczne jest wyznaczanie w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego stref wolnych od zabudowy w celu zachowania/zapewnienia ekspozycji widokowej;
- ważne jest zminimalizowanie negatywnych dla krajobrazu skutków decyzji o budowie obiektów usług poprzez zastosowanie niekolidującej z tradycyjnym charakterem wsi zieleni maskującej (np. w postaci pnączy);
- ważne jest odtwarzanie alei i zadrzewień z gatunkami rodzimymi, zwłaszcza długowiecznymi, takimi jak dęby, lipy czy klony;
- należy wspierać i podtrzymywać tradycję sadowniczą i pszczelarską, promować tradycję ogrodów przydomowych i podokiennych poprzez wprowadzanie rodzimych gatunków drzew i krzewów;
- w wielkopolskim krajobrazie cenne są takie gatunki, jak: lipa, klon, jawor, bez lilak, porzeczka, agrest, malina oraz rośliny obficie kwitnące, np.: malwy, słoneczniki, onętki, dalie, ostróżki, lilie, mieczyki, rudbekie i tradycyjnie na wsi wykorzystywane zioła: szalwię, miętę, koper, tymianek, czosnek, szczypiorek;
- należy pamiętać o zachowaniu estetyki miejsca, zmiana kolorystyki elewacji i formy architektonicznej obiektów użyteczności publicznej, zwłaszcza sklepów, oraz uporządkowanie ich otoczenia wymaga przemyślnych decyzji;

Ryc. 31. Sylweta wsi – Stara Krobia (gmina Krobia)

Wady: Wieś jednolita w formie, bez wyszczególnienia dominanty w postaci wieży kościoła czy starodrzewu. Na pierwszym planie krzyż. W jego tle zabudowa gospodarcza.

Zalety: Poprawa kolorystyki na pierwszoplanowej zabudowie gospodarczej. Przez to widoczna jest spójność kolorystyczna wsi: dachów, elewacji, bram do stodoł.

Ryc. 32. Ulica w strukturze wsi – Zgierzynka (gmina Lwówek)

Wady: Ulica o bardzo dobrych pozytywnych proporcjach, z linią domów i zielenią. Nieuporządkowane posesje, bałagan na jezdni, różnorodność kolorystyczna budynków stwarzają poczucie chaosu.

Zalety: Wprowadzenie zieleni, odmalowanie elewacji, propozycja kontynuacji pierzei zamknie optycznie światło ulicy. Odmalowanie płotów oraz zrobienie porządku wpływa na pozytywne odczucia względem tego miejsca.

Ryc. 33. Plac we wsi – Stara Krobia (gmina Krobia)

Wady: Plac na którym obecnie znajduje się zorganizowane miejsce na ognisko wraz z ławami ułożonymi wokół. Kilka drzew posadzonych przy części utwardzonej. W pobliżu sztuczny zbiornik wodny. Teren pusty, niezagospodarowany.

Zalety: Wprowadzenie wiaty (zadaszenia z kominem) nad paleniskiem istniejącego ogniska da możliwość spędzania tam czasu także w dni deszczowe, wprowadzenie zieleni ograniczy optycznie przestrzeń, miejsce na trawniku można wykorzystać na plac zabaw lub elementy dla rekreacji dzieci.

- konieczne jest promowanie tradycyjnych form ogrodzeń wykonanych z materiałów typu drewno, cegła;
- należy rozważnie wydawać pozwolenia na budowę, zwracając uwagę na formę i sposób zagospodarowania poszczególnych działek budowlanych, istnieje bowiem konieczność kształtowania ram krajobrazowych widocznych z wnętrza wsi (spójność wsi z pobliskimi polami jest dla wizerunku miejscowości bardzo istotna);
- należy ustalić klucz kolorystyczny budynków w całej wsi, a następnie próbować wpłynąć na właścicieli, by zmienili kolorystykę elewacji. W związku z tym niezbędne będą spotkania z mieszkańcami w formie warsztatów/szkoleń dla uświadomienia problemu w zachowaniu jednolitości formy urbanistycznej wsi. Dla zachowania jednolitości kolorystycznej i bryłowej konieczne są ustalenia w dokumentach planistycznych oraz administracyjnych dotyczących przyszłego sposobu zabudowy i zagospodarowania terenu.

Powyższe ustalenia wymagają działań miękkich, angażujących mieszkańców w proces przeobrażeń wsi. Są oni niekiedy chętni do współuczestnictwa w spotkaniach, dyskusjach, warsztatach. Jednakże innym sposobem praktycznej i merytorycznej rozmowy są prezentacje wizualne. Propozycja zagospodarowania terenu ujęta w formę graficzną/rysunkową obrazuje zmiany, które łatwiej sobie przyswoić i ewentualnie zaakceptować. Poniżej zaprezentowano kilka rozwiązań projektowych – prostych i skierowanych do mieszkańców, władz gminnych, lokalnych grup inicjujących proces przemian danej wsi. Celem jest ukazanie możliwości przekształceń już zagospodarowanych przestrzeni, poprawy jakości zamieszkania poprzez wprowadzenie elementów małej architektury, działania naprawcze i pielęgnacyjne zieleni, rozwiązania architektoniczne i budowlane. Każda społeczność wiejska ma miejsce, z którym się identyfikuje, do którego lubi przychodzić. Ważne jest więc, aby owe przestrzenie były funkcjonalne, użytkowe, trwałe, bezpieczne i estetyczne.

5. Podsumowanie

Wielkopolska wieś ma strukturę uporządkowaną, o bardzo czytelnym układzie, z uformowaną historyczną tkanką ulic i domów. Zachowanie budynków w oryginalnym wyposażeniu daje wyraz dbałości o kulturę i pokazuje wiejskość miejsca. Każda wieś jest indywidualna, wyjątkowa. W jednej wyróżnikiem są pnącza, które oblegają domy i płoty, a w innej jezioro zajmujące 80% powierzchni części centralnej. Niektóre mają znaczące zabytki w postaci wiaduktu kolejowego, w innych dominuje wieża kościoła. Niekiedy dojeżdżamy do wsi zwartym korytarzem zieleni, a w innym wypadku mijamy pojedyncze zadrzewienia lub zakrzewienia. Zauważalna jest dbałość mieszkańców o posesje. Każda jednak wieś wymaga przeobrażeń, przekształceń funkcjonalnych, organizacyjnych czy estetycznych. We wszystkich występują obiekty dysfunkcyjne, a sposób zagospodarowania nie jest adekwatny do potrzeb mieszkańców.

Jak już stwierdzono na wstępie, badaniem nad urbanistyczno-planistycznym charakterem objęto 10 wsi województwa wielkopolskiego. Z analizy Karty Oceny Miejscowości (KOM) (tab. 7) wynika, że wsiami, które otrzymały najwyższą ocenę „ładu przestrzennego”, są Zgierzynka, Kobierno i Gębice. W każdej z tych miejscowości jest zdefiniowane miejsce centralne oraz widoczna jest spójność i harmonia ukształtowania danej jednostki. Szczególnie pozytywnym przykładem dobrych rozwiązań przestrzennych jest wewnątrz urbanistyczne wsi Kobierno, określone przez istniejącą historyczną zabudowę (równą i zwartą linię pierzei) oraz wszechobecną zielen (pnącza), zajmującą całe połączenie ścian budynków. Najwięcej obiektów historycznych i ważnych kulturowo występuje we wsi Gębice i Kobierno. Tu, oprócz kościołów, znajdują się zabudowania mieszkalne i gospodarcze w bardzo

dobrym stanie technicznym, w których zachowały się liczne detale architektoniczne i konstrukcyjne. Brak w tych obiektach przekształceń renowacyjnych i remontowych niezgodnych z kanonami budownictwa. Budynki zachowały dawną kolorystykę, niezakłócony jest wewnętrzny podział okien, nie zmieniono także układu dachów. Nieco inną sytuację prezentują prywatne posesje i przestrzenie publiczne takich wsi, jak Kromolice, Stara Wiśniewska, Nojewo czy Łąkie. Wymagają one działań projektowych, naprawczych, bowiem nie spełniają norm pożytku publicznego (brak miejsc spotkań, odpoczynku, niezapewnione jest bezpieczeństwo, sposób ich zagospodarowania uniemożliwia aktywność ruchową mieszkańców).

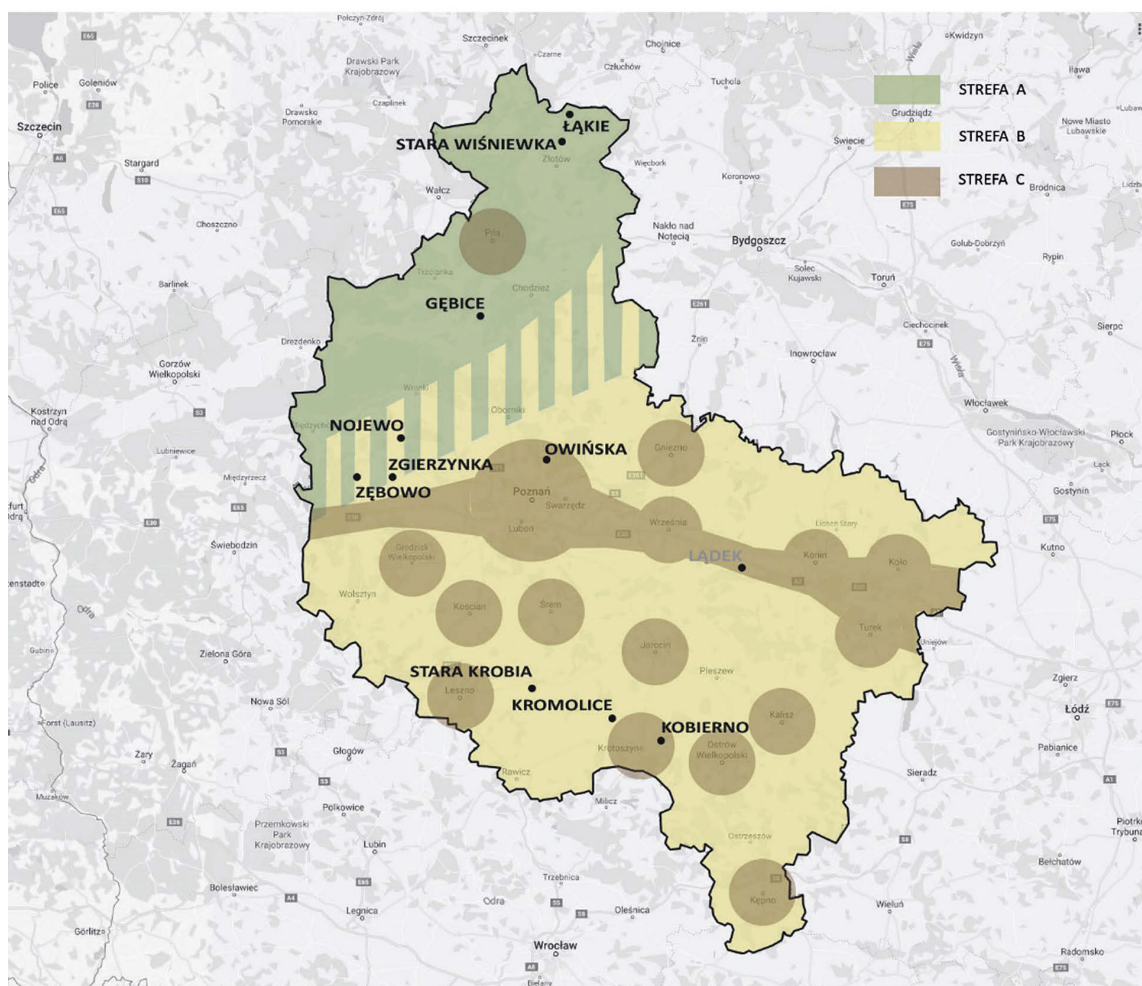
Oczywiście autor tych słów ma świadomość ograniczonej reprezentatywności uzyskanych danych (z 10 wsi) wobec ogromu wiedzy o strukturze ukrytej w poszczególnych wielkopolskich jednostkach, niemniej wyniki projektu pilotażowego pozwoliły dostrzec pewne prawidłowości. Każda z 10 wsi ma odmienny charakter, jednak zauważa się zależności zagospodarowania względem lokalizacji miejscowości na obszarze województwa. Wobec powyższego wyróżniono w Wielkopolsce trzy strefy różniące sposób zagospodarowania wsi.

Wsie zlokalizowane w STREFIE A ewoluują przez bogactwo przyrodnicze. Bliskość obszarów chronionych, lasów, cieków i zbiorników wodnych nadaje miejscowości turystyczno-rekreacyjny charakter. Gospodarstwa nie są tu zmodernizowane i dlatego wiele dawnej tkanki zabudowy zostało zachowanej. Zabudowa często „tonie” w zieleni. Ludność zajmuje się tu zbieractwem, a brak żyznych gleb ogranicza działalność rolniczą. Wsie znajdujące się w zasięgu tej strefy mają czytelny układ ruralistyczny, który jest

Tabela 7. Zestawienie tabelaryczne wyników KOM dla badanych miejscowości
(punkty uzyskane podczas oceny KOM)

Miejscowości	Ład przestrzenny	Obiekty historyczne i ważne kulturowo	Zabudowa i posesje	Przestrzeń publiczna i jej wyposażenie	Elementy przyrodnicze i krajobrazowe	Jakość otoczenia	Układ urbanistyczno-planistyczny	Suma
Zębowo	14	11	7	3	2	6	4	47
Zgierzynka	15	9	7	3	4	9	5	52
Stara Wiśniewka	14	11	9	3	2	9	5	53
Łąkie	11	9	6	1	3	9	3	42
Kobierno	17	13	7	3	2	5	4	51
Kromolice	13	9	5	3	3	2	4	39
Nojewo	12	11	7	1	4	7	3	45
Stara Krobia	12	11	6	2	2	3	3	39
Gębice	16	13	8	2	4	3	5	51
Owińska	12	10	7	3	3	7	3	45

Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 34. Strefy, w których czynnik lokalizacji determinuje przestrzenny rozwój wsi

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://www.google.pl/maps/>.

wzmocniony linią zabudowy. Zachowały się liczne gospodarstwa z dawnym układem budynków na posesji. Krajobraz jest tu bardziej naturalny, mniej wiejski (rolniczy).

Ale oczywiście w tej strefie pojawiają się wsie, które mają także rolniczy charakter. Tego typu jednostki są raczej umiejscowione na obszarze przejściowym, pomiędzy STREFĄ A a STREFĄ B. W centrum tych wsi znajduje się dużo dobrze zachowanej zabudowy historycznej, która jest sukcesywnie uzupełniana nowo powstałą, aczkolwiek dopasowaną formą do już istniejącej. W tych wsiach widoczny jest podział na sferę mieszkaniowo-usługową, korespondującą z przestrzeniami publicznymi, oraz sferę rolniczo-produkcyjną uformowaną na tyłach działek. Droga zagumienna stanowi element łączący obszar zurbanizowany w rolniczym.

Wsie usytuowane w STREFIE B są aktywne rolniczo, gospodarstwa są zdecydowanie większe i mniej rozdrobnione. Mieszka tam bogatsza społeczność, co widać po strukturze własności i zasięgu uprawianych areałów. Dominuje współczesny profil produkcji, mocno zmechanizowany. Niestety nie jest to równorzędne z jakością przestrzeni wiejskiej. Struktura osadnicza jest tam mocno zróżnicowana, i widoczne są w niej wpływy miejskie. To czyste wsie, ale charakteryzuje je nieporządek przestrzenny. Olbrzymia różnorodność form zabudowy, zmienna kubatura, indywidualność w kolorystyce, odmienność w doborze i kształtowaniu zieleni przydomowej stwarza odczucie bałaganu i przypadkowości decyzji zagospodarowania. Osobliwe pomysły na aranżacje strefy wejściowej na posesje, specyficzne nowobogackie ogrodzenia dają wyraz indywidualnego traktowania przestrzeni. Nie ma w tych wsiach spójności i zbiorowego traktowania przestrzeni rozumianej jako dobro wspólne. Nie oznacza to, że mieszkańcy są aspołeczni i że wspólnie nie działają na rzecz rozwoju miejscowości. Oczywiście, są aktywni w tym względzie, ale wyłącznie w ramach kształtowania przestrzeni publicznych. Prywatna działka i sposób jej zagospodarowania jest prywatną sprawą właściciela. Brak wśród mieszkańców umiejętności spojrzenia na ogólny wizerunek wsi, na jej całościowy układ, jednolitość założenia, spójność kolorystyczną i elementarną.

Ostatnią z wyróżnionych jest STREFA C. To obszary oddziaływania miast. Bez względu jednak na to, jak duże jest miasto, struktura wsi zlokalizowanych w ich pobliżu ma charakter miejski. Historyczna tkanka w tych miejscowościach zmienia się. Jest ona uzupełniana, ci, którzy się wprowadzają na te tereny, zachowują „miejskowy porządek”. Niestety, wieś taka rozlewa się wzdłuż dróg komunikacyjnych, obierając kierunek bliższy miastom. Działki są dzielone geodezyjnie w formę osiedli jednorodzinnych lub wielorodzinnych. Dominuje tu funkcja mieszkaniowa, rzadko niestety uzupełniana o usługi podstawowe. Ludność nie zajmuje się już rolnictwem, ale pracując w mieście, przejmuje jego wpływy i potem je przekłada na sposób zagospodarowania swojego najbliższego otoczenia. Im większe miasto, tym przekształcenia wsi w jego pobliżu są bardziej znaczące i nieodwracalne. Wsie zlokalizowane w sąsiedztwie mniejszych miast mają jeszcze zachowaną historyczną strukturę, grunty rolne zaczynają jednak powoli zanikać na rzecz mieszkaniówki, następuje podział społeczeństwa, a intensywność pracy i brak czasu, będący efektem ciągłych dojazdów, doprowadza do marazmu społecznego. Mieszkańcy nie identyfikują się z miejscem zamieszkania, nie utożsamiają się z nim, co zagraża wiejskiemu charakterowi tych miejscowości i przyczynia się do jego zaniku.

Zaprezentowane w niniejszym opracowaniu wyniki pracy nad projektem „Urbanistyczny i planistyczny rozwój obszarów wiejskich – zasady prawidłowego kształtowania przestrzeni wsi wielkopolskiej (projekt pilotażowy)” współfinansowanym ze środków Unii Europejskiej w ramach Schematu II Pomocy Technicznej „Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich” Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020, ukazały złożoność procesu przekształceń wielkopolskich wsi. Jednak każda jednostka wymaga indywidualnego podejścia i sformułowania zasad kształtowania jej przestrzeni. Ów projekt umożliwił to 10 wsiom. Należałoby kontynuować podjęte zadanie, współpracując z mieszkańcami i władzami samorządowymi – dopiero wspólne działania i decyzje mogą przyczynić się do poprawy jakości przestrzeni wielkopolskich wsi.

Literatura

- Borc Z., 2003. Architektura wsi. Wydawnictwo Akademii Rolniczej, Wrocław.
- Brodziński Z., Brodzińska A., 2014. Sektor społeczny i jego rola w stymulowaniu rozwoju obszarów wiejskich. Roczniki Naukowe, Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, 16, 4: 52–56. Brundtland Comm.
- Chigbu U.E., 2012. Village renewal as an instrument of rural development: Evidence from Weyarn, Germany. Community Development, 43, 2: 209–224.
- Chilik P., 2008. Aby na wsi było ładniej. Fundacja Wspomagania Wsi, Warszawa.
- Chojanowska-Ochnik N., Singer E. (red.), 2010. Metodologia wspierania rozwoju społecznego gminy poprzez partycypację. Wyd. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Departament Analiz Ekonomicznych i Prognoz, Warszawa.
- Crow M., Bozeman B., 1998. Strategic Public Management. W: J.M. Bryson, R.C. Einsweile (red.), Strategic Planning Threats and Opportunities for Planners. American Planning Association, Chicago.
- Ćwiklicki M., Frączek M. (red.), 2013. Partycypacja społeczna w Polsce. Atlas dobrych praktyk. Fundacja GAP, Kraków.
- Długosz D., Wygnański J.J., 2005. Obywatele współdecydują. Przewodnik po partycypacji społecznej, Stowarzyszenie na rzecz Forum Inicjatyw Pozarządowych, Warszawa.
- Fagiewicz K., 2010. Zasoby wodne aglomeracji poznańskiej i problematyka ich ochrony. W: A. Mizgajski (red.), Zasoby przyrodnicze i ich ochrona w aglomeracji poznańskiej. Biblioteka Aglomeracji Poznańskiej, 2: 59–79, Centrum Badań Metropolitalnych, UAM, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Gorlach K., 2004. Rozwój obszarów wiejskich. W: K. Gorlach (red.), Socjologia obszarów wiejskich. Problemy i perspektywy. Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa, s. 121–160.
- Górka A., 2012. Krajobraz przestrzeni publicznej. Zagadnienie planowania i projektowania ruralistycznego. Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej, Gdańsk.
- Griffin R.W., 1998. Podstawy zarządzania organizacjami. PWN, Warszawa.
- Kalisiak-Mędelska M., 2016. Partycypacja społeczna na poziomie lokalnym. Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Kamiński R., 2007. Odnowa wsi i Leader: komplementarność metod rozwoju obszarów wiejskich. W: M. Kłodziński, M. Błąd, R. Wilczyński (red.), Odnowa wsi w integrującej się Europie. Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa, IRWiR PAN, Warszawa, s. 165–180.
- Kowalczyk A., Derek M., 2010. Zagospodarowanie turystyczne. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Krzyżanowska Ł., Facjajew Ł., 2009. Partycypacja obywatelska w Polsce. Fundacja St. Batorego, Warszawa.
- Lewenstein B., Schindler J., Skrzypek R. (red.), 2010. Partycypacja społeczna i aktywizacja w rozwiązywaniu problemów społeczności lokalnych. Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Lorens P., Martyniuk-Pęczek J., 2010. Problemy kształtowania przestrzeni publicznych. Wydawnictwo Urbanista, Gdańsk.
- Michalewska-Pawlak M., 2013. Priorytety i wyzwania polityki rozwoju obszarów wiejskich Unii Europejskiej. Oficyna Wydawnicza ASPRA, Warszawa.
- Niedzielski E., Rzeszutek J., 2010. Rozwój obszarów wiejskich na terenach popegeerowskich. Roczniki Naukowe SERiA, XII, 5.
- Niedzwiedzka-Filipiak I., 2009. Wyróżniki krajobrazu i architektury wsi Polski południowo-zachodniej. Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego, Wrocław.
- Nowakowska A., 2015. Nowoczesne metody i narzędzia zarządzania rozwojem lokalnym i regionalnym. Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

- Ossowicz T., Zipser T. (red.), 2006. *Urbanistyka w działaniu: teoria i praktyka*. Urbanista, Warszawa.
- Pałka E., 2014. Rola lokalnych grup działania w rozwoju obszarów wiejskich. Przykład województwa świętokrzyskiego. *Studia i Materiały, Miscellanea Oeconomicae*, 18, 3: 189–203.
- Pawłowska K., Staniewska A., Konopacki J., 2012. *Udział społeczeństwa w ochronie, zarządzaniu i planowaniu krajobrazu – podręcznik dobrych praktyk*. Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Kraków.
- Pietraszko-Furmanek I., 2012. *Partycypacja społeczna w środowiskach lokalnych*. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków.
- Schopen W., 2001. *German Policy for an Integrated Rural Development*. W: D. Virchow, J. von Braun (red.), *Villages in the Future. Crops, jobs and livelihood*. Springer-Verlag, Berlin–Heidelberg, s. 85–89.
- Selman P., 2006. *Planning at the landscape scale*. Routledge, London–New York.
- Soszyński D., Gadaj P., Kołodyńska M., Muda K., Szewczyk A., 2012. *Problemy funkcjonowania i kształtowania przestrzeni publicznych na przykładzie wybranych wsi gminy Uścimów na Polesiu Zachodnim*. Lublin.
- Staszewska S., 2013. *Urbanizacja przestrzenna strefy podmiejskiej polskiego miasta*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Staszewska S., Kacprzak E., 2009. *Zmiany struktury funkcjonalno-przestrzennej jednostek osadniczych dużych ośrodków miejskich (na przykładzie strefy podmiejskiej miasta Poznania)*. W: T. Marszał (red.), *Struktura funkcjonalna małych miast*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 51–68.
- Staszewska S., Kacprzak E., Szczęśna M., 2004. *Możliwości rozwoju wsi polskiej*. W: Z. Borcz (red.), *Architektura krajobrazu. Odnowa wsi*. Wydawnictwo Akademii Rolniczej we Wrocławiu, Wrocław, s. 76–84.
- Wilczyński R., 2003. *Odnowa wsi perspektywą rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*. Fundacja Fundusz Współpracy – Program Agro-Info, Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Oddział w Poznaniu, Poznań.
- Wilson O.J., 1999. *Village renewal and rural development in the former German Democratic Republic*. *GeoJournal*, 46: 247–255.
- Wiśniewska M., 2007. *Osadnictwo wiejskie*. Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa, 65.
- Wolski O., 2016. *Odnowy wsi jako przedmiot badań w niemieckich pracach naukowych. Geneza i ewolucja znaczenia*. W: Ł. Sykała (red.), *Odnowa wsi jako narzędzie rozwoju lokalnego. Ujęcie teoretyczne i praktyczne*. Instytut Rozwoju Miast, Kraków.
- Zuziak Z., 2008. *O tożsamości urbanistyki*. Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków.

Sylwia Staszewska

Absolwentka Wydziału Architektury Politechniki Wrocławskiej, stopień doktora habilitowanego nauk o Ziemi uzyskała na Wydziale Nauk Geograficznych i Geologicznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Pracownik naukowy w Instytucie Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej UAM. Konsultant i niezależny ekspert w dziedzinie metodyki badań przestrzennych i społecznych. Podstawą doświadczenia w badaniach i analizach był udział w pracach naukowo-badawczych i badawczo-projektowych wykonywanych w Katedrze Planowania Przestrzennego na Wydziale Architektury Politechniki Wrocławskiej pod kierunkiem prof. dr. hab. inż. arch. Tadeusza Zipsera oraz w IGSEiGP na UAM. Były pracownik Urzędu Miejskiego Wrocławia, Biura Rozwoju Wrocławia, w Zespole Planu Rozwoju Przestrzennego Miasta. Praca w BRW pozwoliła na zdobycie umiejętności projektowych oraz analitycznych, a także w zakresie opracowywania dokumentów planistycznych i strategicznych (pod kierunkiem dr. hab. inż. arch. Tomasza Ossowicza – dyrektora BRW/Głównego Urbanisty Miasta Wrocławia). Udział w licznych szkoleniach na temat rewitalizacji, dotyczących sporządzania dokumentu, procedury uchwalania wraz z elementami wdrożenia, a także partycypacji społecznej i partnerstwa w działaniach rewitalizacyjnych pozwolił na weryfikację wiedzy z zakresu społecznych i przestrzennych aspektów rewitalizacji. Konsultant w dziedzinie analiz przestrzennych i psychologiczno-społecznych w kilkudziesięciu pracach naukowych i badawczo-rozwojowych. Autorka ponad 200 publikacji dotyczących rewitalizacji oraz przekształceń przestrzennych miast i wsi, uwzględniających też społeczny aspekt przemian.

Posiada duże doświadczenie w zakresie współpracy z otoczeniem naukowym i społeczno-gospodarczym, w tym zwłaszcza z:

- Krajową Siecią Obszarów Wiejskich (KSOW), Fundacją Programów Pomocy dla Rolnictwa (FAPA), Fundacją na rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa (FDPA);
- Polską Siecią Odnowy i Rozwoju Wsi (PSORW);
- Komisją Obszarów Wiejskich Polskiego Towarzystwa Geograficznego (KOW PTG);
- władzami 50 gmin miejsko-wiejskich i wiejskich województw: pomorskiego, kujawsko-pomorskiego, podkarpackiego, śląskiego, opolskiego, dolnośląskiego, lubuskiego i wielkopolskiego;
- Departamentem Rolnictwa i Rozwoju Wsi Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego;
- Departamentem Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego;
- Śląskim Związkiem Gmin i Powiatów (siedziba w Katowicach);
- kadram naukową Polskiej Akademii Nauk (Warszawa), Instytutu Rozwoju Miast (Kraków), Uniwersytetu Łódzkiego (Łódź), Uniwersytetu Wrocławskiego (Wrocław), Uniwersytetu Przyrodniczego (Wrocław), Politechniki Gdańskiej (Gdańsk) w prowadzeniu prac projektowo-badawczych i przy licznych projektach z zakresu odnowy i rozwoju wsi (ze współudziałem samorządów gmin miejsko-wiejskich i wiejskich).

Ma na swoim koncie udział w projektach finansowanych z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: „Europa inwestująca w obszary wiejskie” jako koordynator lub współrealizator oraz w konferencjach zarządzanych przez Instytucję Zarządzającą PROW 2014–2020 – Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, pełniąc rolę ekspercką lub doradczą, lub jako partner w projektach o znaczeniu społeczno-gospodarczym.

Kontakt: sylwia.staszewska@amu.edu.pl

EKSPERTYZY I RAPORTY
Instytutu Geografii Społeczno-Ekonomicznej
i Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ISBN 978-83-7986-205-4